

معم افزای

دفصلنامه اختصاصی
خانه هم افزایی انرژی و آب

شماره ششم | پاییز و زمستان ۱۴۰۳ | قیمت: ۱۵۰ هزار تومان

۶

پارانه انرژی و آب

بررسی ابعاد مختلف پارانه در اقتصاد انرژی و آب ایران

دستاورد هم‌افزایی

تخصیص شعب رسیدگی تخلفات انشعابات غیرمجاز آب، فاضلاب، برق و گاز

شرکت آب و فاضلاب مشهد

دانشکده مهندسی گرایش انرژی و انرژی‌های تجدیدپذیر
دانشگاه صنعتی امیرکبیر

سازمان انرژی‌های تجدیدپذیر و بهره‌برداری انرژی هسته‌ای
سازمان انرژی‌های تجدیدپذیر

خانه هم‌افزایی انرژی و آب
Water and Energy Synergy Home (WESH)

مرداد ۱۴۰۳

۱ احصاء و اعلام چالش

احصاء چالش طی همکاری با شرکت آب و فاضلاب مشهد

مهر ۱۴۰۳

۲ تجزیه و تحلیل چالش

بررسی چالش در کمیته رفع موانع و اجرای بهینه پروژه‌ها خانه هم‌افزایی انرژی و آب خراسان رضوی

آبان ۱۴۰۳

۳ پیگیری حل چالش از متولیان

درخواست اختصاص شعبه ویژه برای رسیدگی به تخلفات انشعابات غیرمجاز آب و برق از معاونت اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرم دادگستری خراسان رضوی

آبان ۱۴۰۳

۴ جریان‌سازی و مطالبه‌گری

مطالبه‌گری از قوای سه‌گانه از جمله کمیسیون اصل نودم قانون اساسی، دادگستری و دستگاه‌های اجرایی استان

آذر ۱۴۰۳

۵ نتیجه و دستاورد

اختصاص ۴ شعبه تخصصی رسیدگی به جرائم و تخلفات انشعابات غیرمجاز آب، فاضلاب، برق و گاز توسط دادگستری کل استان خراسان رضوی

اختصاص شعب ۴۷۱ و ۵۷۵ دادرسی و شعب ۶۵۳ و ۸۵۴ بازپرسی در استان خراسان رضوی

هدفمند کردن یارانه‌ها یکی از عوامل ایجاد اقتصاد ملی است

هدفمند کردن یارانه‌ها هم در جهت شکل دادن به اقتصاد ملی است؛ که اینها می‌تواند هم رونق ایجاد کند - در تولید، در اشتغال - و هم موجب رفاه شود؛ اینها مایه‌ی رشد تولید کشور، رشد اقتصادی کشور، مایه‌ی اقتدار یک کشور است. بارش تولید، یک کشور در دنیا اقتدار حقیقی و آبروی بین‌المللی پیدا می‌کند؛ این کار بایستی به انجام برسد.

هزینه‌های برق خود را کاهش دهید!

دستگاه کاهش مصرف برق اکتیو EGE

- ۱- کاهش ۱۰ تا ۴۰ درصد از مصرف برق از طریق کاهش تلفات حرارتی
- ۲- افزایش طول عمر دستگاه‌های برقی
- ۳- جلوگیری از الکتریسته ساکن در سیستم
- ۴- کاهش امواج الکترومغناطیسی مضر و توان غیر موثر
- ۵- دوسال گارانتی بدون قید و شرط و پنج سال خدمات پس از فروش
- ۶- برای انواع ساختمان‌ها (مطب‌ها، درمانگاه‌ها و بیمارستان‌ها (تک‌فاز و سه‌فاز))
- ۷- نصب رایگان همراه با قرارداد مشروط برای حداقل ۱۰٪ کاهش مصرف برق
- ۸- ۲۰ سال طول عمر مفید دستگاه با میانگین برگشت سرمایه تا دوسال
- ۹- اجرا شده در تعداد زیادی از واحدهای خانگی، صنعتی و درمانی

گواهینامه‌ها و استانداردهای بین‌المللی

- ۱- گواهینامه ثبت اختراع با شماره ثبت 55786
- ۲- گواهینامه EMC مطابق با استانداردهای IEC-61000-6-2 و IEC-61000-6-4 (ایمنی و پایداری)
- ۳- تاییدیه کاهش مصرف برق از شرکت آزمایشگاه برق ایران (EPIL) مورد تایید توانیر
- ۴- گواهینامه کار در شرایط سخت طبق استاندارد IEC-610068-2
- ۵- گواهینامه بین‌المللی مدیریت تضمین کیفیت ISO9001
- ۶- گواهینامه بین‌المللی مدیریت رضایتمندی مشتری ISO10002
- ۷- گواهینامه بین‌المللی مدیریت انرژی ISO50001
- ۸- گواهینامه بین‌المللی نشان استاندارد اروپا C

شماره تماس: ۰۹۱۵۵۰۲۰۵۲۳ - تلفکس: ۰۵۱۳۸۷۶۵۰۵۶
سایت: ensoiran.ir
ایمیل: Dr.Razavi313@gmail.com

موسسه خویش‌فرمای خلاق خراسان

عضو تخصصی خانه هم‌افزایی انرژی و آب

شرکت مهندسی فرایند زیست با بیش از ۲۰ سال سابقه در زمینه صنعت آب و فاضلاب در راستای حفظ پایداری محیط‌زیست و تحقق بخشی به توسعه پایدار، با استفاده از طراحی تجهیزات، تولید، ساخت و اجرای ایمن و به موقع پروژه‌ها سعی دارد تا با اتکا بر دانش فنی مهندسی و متخصصینی پویا گامی موثر در جهت رفع آلاینده‌های صنایع و بهبود وضعیت آن بردارد

خدمات و محصولات

مشاوره، طراحی، ساخت و بهره‌برداری از سیستم‌های تصفیه آب و فاضلاب
ساخت پکیج‌های پیش‌تصفیه و تصفیه فاضلاب، چربی‌گیر و آشغالگیر
تامین‌کننده مواد مصرفی در سیستم‌های تصفیه آب و فاضلاب
ساخت انواع پکیج‌های تزریق مواد شیمیایی کلرزنی و ازن‌زنی
طراحی و تولید سیستم‌های پیش‌تصفیه آب
ساخت انواع فیلترهای شن و سستی‌گیر و ...

دارنده گواهی صلاحیت پیمانکاری
بهره‌برداری و نگهداری از تصفیه‌خانه فاضلاب
بهره‌برداری و نگهداری از شبکه جمع‌آوری فاضلاب
و ایزو ۹۰۰۱ و ۱۰۰۰۴

مشهد، بلوار هاشمیه، نبش هاشمیه ۴۱، پلاک ۳۳۹

۰۹۱۵۳۱۸۰۵۴۸

www.Farayandzist.com

معماری انرژی

دوفصلنامه اختصاصی
همه‌افزایی انرژی و آب

نشریه اختصاصی خانه هم‌افزایی انرژی و آب استان خراسان رضوی

شماره مجوز: ۹۴۳۱۲

فهرست:

کلام خبرگان

- چالش اساسی در تخصیص یارانه‌های پنهان، ناعادلانه بودن آن است/صفحه ۸
- هرچند یارانه‌ها پنهان هستند، اما نباید میزان و مبالغ آن مبهم و غیرقابل محاسبه باشد/صفحه ۶۵

پرونده ویژه

- ساعت صفر اصلاحات اقتصادی نزدیک است؛ جعبه پاندورای اقتصاد انرژی ایران بسته خواهد ماند؟/صفحه ۳۸

یارانه به شکل مستقیم و انرژی درآمدهای نفتی به مردم پرداخت شود/ صفحه ۴۷

مالیات ستانی و به‌کارگیری ابزار قیمتی راهکار درست برای مدیریت ناترازی و حل بحران یارانه‌ها/ صفحه ۵۰

ثبات اجتماعی و اقتصادی، پیش شرط آزادسازی قیمت بنزین است / صفحه ۵۴

مشکل یارانه‌های پنهان را بازار آزاد حل خواهد کرد؛ دولت باید از بازار خارج شود/ صفحه ۵۴

برای اصلاح وضعیت یارانه انرژی، به بسته جامع اصلاحات اقتصادی نیازمندیم / صفحه ۵۵

مفهوم یارانه پنهان انرژی و آب جعلی است / صفحه ۵۹

باید نظام تخصیص یارانه عادلانه شود؛ مدل کنونی تخصیص یارانه، ضد عدالت است / صفحه ۶۱

نه به قیاس‌های عوام‌فریبانه؛ دولت به جای قیمت‌گذاری، به سیاست‌گذاری بپردازد / صفحه ۶۳

مهندس محمدرضا فلفلانی / مدیرعامل خانه هم‌افزایی انرژی و آب و تحلیلگر سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی

قلم نخبگان

- آیا شرایط کشور ما ویژه است؟/ صفحه ۱۲
- یارانه پنهان انرژی و آب؛ اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی/ صفحه ۱۴
- تعرفه‌گذاری منطقی برق؛ راهبردی برای پایداری اقتصادی و توسعه صنعت برق/ صفحه ۱۷
- یارانه‌های پنهان آب و انرژی؛ مانع توسعه کشت فراسرزمینی و تهدیدی برای منابع ملی/ صفحه ۲۰
- یارانه پنهان حامل‌های انرژی در ایران؛ منافع، مضرات و راهکارها/ صفحه ۲۱
- قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی؛ بستر قانونی بر زمین مانده برای کاهش شدت انرژی کشور / صفحه ۲۴
- بررسی منافع و مضرات اقتصادی یارانه‌های پنهان حوزه انرژی و آب / صفحه ۲۵
- بررسی مقایسه‌ای گام‌های اصلاح یارانه پنهان انرژی در ایران و برزیل / صفحه ۲۷
- ملاحظات اجتماعی اصلاح یارانه پنهان انرژی و آب / صفحه ۳۰
- ناترازی تولید و مصرف سوخت بنزین و ارائه راهکار های اجرایی/ صفحه ۳۲
- پیشرو شدن بخش دولتی، گامی مهم در بهبود الگوی مصرف انرژی و آب در کشور/ صفحه ۳۵

پرونده ویژه

- اصلاح یارانه پنهان آب؛ راهکاری برای جلوگیری از هدررفت منابع آب /صفحه ۶۷

اقتصاد مدیریت منابع آب نیازمند بازنگری است / صفحه ۶۹

کارگزاران آب توان محاسبه ارزش واقعی آب را ندارند / صفحه ۷۰

مهندس انوش نوری اسفندیاری / بنیان‌گذاران اندیشکده تدبیر آب ایران و فعال حوزه سیاست‌ پژوهی آب

الگوسازی‌های اجتماعی و فرهنگی پیش‌شرط اصلاح یارانه پنهان آب است / صفحه ۷۱

یارانه های آب بسیار زیانبخش، ناپجا و ناعادلانه داده می شود؛ هزینه ریخت و پاش آب ثروتمندان را نیازمندان می دهند / صفحه ۷۲

مهندس محمد علایی / رئیس کمیسیون آب و محیط زیست اتاق بازرگانی خراسان رضوی و مدیرعامل پیشین شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی

توصیه من به دولت این است که فعلاً به سمت اصلاح یارانه آب نرود / صفحه ۷۶

دکتر احمدرضا اصغرپور ماسوله/ دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد

شناسنامه

صاحب امتیاز:

خانه هم‌افزایی انرژی و آب خراسان رضوی

مدیر مسئول:

محمدرضا فلفلانی

سردبیر:

علی طاهری‌زاده

معاون سردبیر:

امیرحسین یوسف‌زاده

شورای سیاست‌گذاری:

امیر طالبی‌طرقیه، رضا براتی، محمدرضا افشون، محمدرضا فلفلانی، حمید ایزدی، علی طاهری‌زاده، امین وطن‌پور، امیرحسین یوسف‌زاده

دبیران تحریریه:

الهام سعیدی، نجمه رضا زاده، مجید خطیبی، احمد فائزی، محمدرضا فلفلانی

هیئت تحریریه:

مهرداد پورصادق، مجید خلخالی، محمد حسین احمدی، نجمه رضا زاده، ابوالفضل ولی پور، احمد فائزی، امیرحسین دهقان، عرفان ارجمند، غلامرضا حسنی درمیان، سپیده ناصری حصار، محمدجواد خالقی، سمیه فرجام طلب، حامد قربانپور، علی طاهری‌زاده، امیرحسین یوسف زاده، مهسا ناطقی

طراح و صفحه‌آرا:

علی طاهری‌زاده

پشتیبانی:

آرش صدری

آدرس:

مشهد، حدفاصل میدان تختی و صاحب‌الزمان، نبش صاحب‌الزمان ۷، طبقه دوم، خانه هم‌افزایی انرژی و آب

شماره تماس:

۰۹۳۵۳۴۹۳۶۱۸ / ۰۵۱-۳۲۸۳۱۹۱۲

چاپ:

موسسه فرهنگی روزنامه قدس

Site: www.wesh.ir Email: info@wesh.ir

مسئولیت صحت محتوای مقالات نشریه، بر عهده نویسندگان است و نشریه هم‌افزایی انرژی و آب مسئولیتی در قبال محتوای منتشر شده ندارد. نقل مطالب‌مندرچ در نشریه هم‌افزایی با ذکر منبع بلامانع است

دسترسی و دانلود

محتوای نشریه به

صورت الکترونیکی

مروری بر شماره‌های گذشته نشریه هم‌افزایی انرژی و آب

فرشید خیبری

مدیرعامل شرکت بهره‌برداری نفت و گاز شرق

مسئله بهینه‌سازی الگوی مصرف یک‌الزام‌گریزناپذیر است

ما هرچه بر میزان برداشت و استحصال گاز از میادین آن اضافه کنیم، روند اتمام منابع خود را تسریع کرده‌ایم. باید از مصرف شدید گاز کاست؛ بهینه‌سازی الگوی مصرف الگوی مصرف یک‌الزام‌گریزناپذیر است. مصرف ما فراتر از استانداردها است و هرچه مخازن جدیدی کشف کنیم بازهم روزی به اتمام خواهند رسید؛ مخازن فعلی مادر نیمه‌عمر دوم خود هستند...

ادامه در سومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۲۱

سید سبحان لواسانی

رئیس گروه پژوهش‌های منابع انسانی شرکت ملی گاز ایران

هدررفت انرژی در زنجیره تولید، انتقال، توزیع و مصرف‌کننده نهایی در سطوح هشداردهنده‌ای قرار دارد

بحث محرومیت‌زدایی و توزیع عادلانه گاز به‌عنوان سرمایه ملی سیاست‌ارزشمندی است؛ اما باید دقت داشت که اجرای این سیاست‌پشتوانه توجیهی منطقی و علمی داشته باشد. باید از ایجاد فضای احساسی و غیرهوشمندانه در این حوزه جلوگیری کرد؛ اصرار و چانه‌زنی برخی نمایندگان مجلس در حوزه انتخابیه خود به دلایل مختلف به توسعه چالش ناترازی گاز در ایران دامن زده است.

ادامه در سومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۲۵

امیرمهدی مرادی

دبیر انجمن مدیران صنایع استان خراسان رضوی

بخش خصوصی وارد حوزه تولید برق نمی‌شود

تولید برق اقتصادی نیست و بخش خصوصی به همین دلیل وارد این حوزه نمی‌شود؛ قیمت‌ها واقعی نیست و جرأت واقعی‌سازی آنها وجود ندارد. مسبب اینها تصمیم‌گیری‌های غلط و تصمیم‌گیران اشتباه هستند. زیرساخت‌های تحقق شعارهای اقتصادی وجود ندارد و به همین دلیل نتیجه‌ای حاصل نمی‌شود؛ هر چیز که توجیه اقتصادی نداشته باشد از اقبال به‌دور است.

ادامه در دومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۳۱

حسن افتخاری

مدیرعامل شرکت گاز استان خراسان رضوی

در زمینه سیاست‌های توسعه گازرسانی، باید بازنگری دقیقی انجام شود

به مرحله صادرات پنهان انرژی رسیده‌ایم؛ یعنی بهای انرژی مصرف شده برای تولید برخی کالاها و محصولات از ارزش آنها بیشتر است؛ این مسئله توسط تولیدکنندگان نادیده گرفته می‌شود. صادرات گاز تخصیص‌یافته به برخی ارزآوری و سودآوری بیشتری خواهدداشت...

ادامه در سومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۲

سید رضا مرجان زاده

مدیرعامل شرکت مدیریت تولید برق طوس

فرار از اثرات ناترازی گاز با حرکت به سمت نیروگاه‌های تجدیدپذیر ممکن است

ظرفیت استفاده از نیروگاه‌های حرارتی تقریباً به اوج خود رسیده است؛ زیرا در تأمین گاز و سوخت مایع مورد نیاز نیروگاه‌ها محدودیت‌های متنوعی ایجاد شده است؛ لذا باید برای فرار از اثرات ناترازی گاز به سمت نیروگاه‌های تجدید حرکت کرد...

ادامه در سومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۱۹

فیروز ابراهیمی

رئیس خانه صنعت، معدن و تجارت خراسان رضوی

ناترازی ما حاصل قوانین نادرست با روکش‌های زیبا و باطن خراب است

مشکلات متعددی به‌دلیل قطع برق برای صنایع ایجاد می‌شود که یکی از نمونه‌های شاخص آن از دست رفتن بازار صادراتی صنایع است. نمی‌توان تبعات قطع شدن برق یک مجموعه و وصل شدن مجدد آن را بعد از چند ساعت مختوم به همین بازه دانست؛ در شرایط فعلی که قدرت خرید مردم کاهش پیدا کرده است باید توجه ویژه‌تری به بازارهای صادراتی و حفظ و گسترش آنها داشته باشیم...

ادامه در دومین شماره نشریه هم‌افزایی انرژی و آب - صفحه ۲۹

دانلود نشریه
شماره ۵

دانلود نشریه
شماره ۴

دانلود نشریه
شماره ۳

دانلود نشریه
شماره ۲

دانلود نشریه
شماره ۱

یارانه انرژی و آب، طناب‌کی که به مو رسیده و هر آن خطر سقوط از آن وجود دارد....

گفتگو

ChatGPT

chatGPT-4

به عنوان یکی از بزرگ‌ترین تأمین‌کنندگان انرژي، با تعیین قیمت‌های پایین‌تر از قیمت واقعی، این یارانه‌ها را ارائه می‌دهد. برای مثال، قیمت پایین بنزین در ایران یکی از نمونه‌های بارز یارانه آشکار است که دولت هر ساله با تخصیص بخشی از منابع خود، این تفاوت قیمت را پوشش می‌دهد.

● **یارانه پنهان در حساب‌های ملی و بودجه دولت مشخص نیست**

یارانه پنهان به یارانه‌هایی اطلاق می‌شود که به صورت غیرمستقیم به مصرف‌کنندگان تعلق می‌گیرد و در محاسبات رسمی به راحتی قابل مشاهده نیستند. این یارانه‌ها معمولاً به شکل پرداخت‌های غیرمستقیم یا اعطای تخفیف‌های غیررسمی در هزینه‌های انرژي، آب یا سایر خدمات به اقشار مختلف جامعه ارائه می‌شوند. به طور مثال، در ایران، بسیاری از صنایع و بخش‌های دولتی از قیمت‌های پایین انرژي بهره‌مند می‌شوند که این تفاوت قیمت‌ها به طور مستقیم در حساب‌های ملی و بودجه دولت مشخص نیست، اما اثرات آن در اقتصاد و منابع دولتی بسیار بزرگ است. مربوط به بنزین، گاز، برق و آب هستند. دولت

● **GPT-4 و یارانه انرژي و آب**

من یک مدل زبان مصنوعی هستم که توسط OpenAI توسعه یافته است اگرچه من تجربه شخصی یا سابقه کاری ندارم، اما به دلیل دسترسی به داده‌های آموزشی گسترده و منابع علمی، می‌توانم در زمینه‌هایی مانند تحلیل اقتصادی، مسائل اجتماعی، و موضوعات فنی، به شما کمک کنم. در حوزه انرژي و آب نیز اطلاعات زیادی از تحلیل‌های اقتصادی و فنی موجود دارم و می‌توانم به بحث‌ها و پژوهش‌های این حوزه بپردازم.

● **قیمت پایین بنزین نمونه بارز یارانه آشکار انرژي**

یارانه‌های انرژي و آب در ایران، به‌ویژه در دهه‌های اخیر، یکی از موضوعات کلیدی در اقتصاد کشور بوده است. این یارانه‌ها به دو دسته اصلی تقسیم می‌شوند: یارانه آشکار و یارانه پنهان. یارانه آشکار به یارانه‌هایی اطلاق می‌شود که به صورت مستقیم به مصرف‌کنندگان، در قالب پرداخت‌های نقدی یا تأمین کالای ارزان‌قیمت ارائه می‌شود. در ایران، این یارانه‌ها عمدتاً شامل یارانه‌های مربوط به بنزین، گاز، برق و آب هستند. دولت

گفتگو با هوش مصنوعی

چالش اساسی در تخصیص

یارانه‌های پنهان، ناعادلانه

بودن آن است

رویه کنونی باعث تشدید نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی شده است. اصلاح سیستم یارانه‌ها به نحوی که یارانه بیشتر به اقشار نیازمند اختصاص یابد و از مصرف بی‌رویه منابع جلوگیری کند، می‌تواند به برطرف کردن این مشکلات کمک کند.

با ورود به عصر تحول دیجیتال و پیشرفت سریع فناوری‌های مرتبط با هوش مصنوعی، جهان شاهد تغییرات گسترده‌ای در زمینه‌های مختلف بوده است. مدل‌های زبانی مبتنی بر هوش مصنوعی، به واسطه دسترسی‌های وسیع و قابلیت‌های تحلیلی خود، توانایی ارائه راه‌حل‌های هوشمندانه برای چالش‌های گوناگون را دارند. در ادامه، گفتگویی تخصصی با مدل زبان مصنوعی GPT-4 ناظر بر یارانه پنهان انرژي و آب داشته‌ایم؛ این مصاحبه را از دست ندهید.

که مصرف انرژي و آب بالایی دارند (مانند بخش‌های نظامی و مراکز دولتی)، نیز از یارانه‌های پنهان بهره می‌برند. این بخش‌ها معمولاً در تأمین انرژي به قیمت‌های پایین‌تر از بازار آزاد قرار دارند و این امر به کاهش هزینه‌های عمومی کمک می‌کند.

● اثرات تخصیص یارانه‌های پنهان؛ از هدر رفت منابع انرژي و آب تا ناتوان‌افزایی صنعت

تخصیص یارانه‌های پنهان انرژي و آب به بخش‌های مختلف جامعه تأثیرات گسترده‌ای دارد که می‌تواند در ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی خود را نشان دهد. این یارانه‌ها به دلیل توزیع غیرمستقیم منابع و تأثیرات عمیق‌تری که در بخش‌های مختلف اقتصادی دارند، همواره بحث‌برانگیز بوده‌اند.

مصرف بی‌رویه و افزایش وابستگی به یارانه‌ها؛ یکی از بزرگ‌ترین مشکلات یارانه‌های پنهان، تشویق به مصرف بی‌رویه منابع انرژي و آب است؛ این یارانه‌ها مصرف‌کنندگان را به استفاده بیشتر از انرژي و آب تشویق می‌کنند، درحالی‌که در صورت تعیین قیمت‌های واقعی‌تر، مصرف بهینه‌تر و به صرفه‌تری صورت می‌گرفت. یارانه‌های پنهان باعث می‌شوند مردم تمایلی به کاهش مصرف انرژي و آب نداشته باشند.

● تأثیر بر قیمت‌ها؛ یارانه‌های پنهان می‌توانند قیمت‌های واقعی انرژي و آب را برای مصرف‌کنندگان پنهان کنند، که در نتیجه مشکلات اقتصادی از جمله افزایش تقاضا و فشار بر منابع طبیعی ایجاد می‌شود.

رقابت ناعادلانه؛ یارانه‌های پنهان به برخی از صنایع خاص، به‌ویژه صنایع انرژي‌بر، کمک می‌کند تا هزینه‌های تولید خود را کاهش دهند و این امر می‌تواند به ایجاد رقابت ناعادلانه و افزایش انحصار در بازار منجر شود. بسیاری از صنایع و کسب‌وکارها که از یارانه‌های انرژي و آب بهره‌مند می‌شوند، از رقابت ناعادلانه با سایر بخش‌ها بهره‌برداری می‌کنند. این موضوع می‌تواند باعث کاهش بهره‌وری در صنعت، وابستگی بیشتر به منابع یارانه‌ای و کاهش انگیزه برای سرمایه‌گذاری در تکنولوژی‌های بهینه‌سازی مصرف شود.

● فرصت‌های کسب‌وکار؛ از سوی دیگر، برخی از شرکت‌های بخش خصوصی مانند صنایع بزرگ انرژي و زیرساخت‌ها، که از یارانه‌های پنهان بهره‌مند می‌شوند، می‌توانند در معرض ریسک‌های اقتصادی و بحران‌های بودجه‌ای دولت قرار گیرند؛ زیرا این یارانه‌ها معمولاً پایدار نیستند و ممکن است در آینده کاهش یابند.

بار مالی سنگین؛ تخصیص یارانه‌های پنهان به انرژي و آب، هزینه‌های زیادی برای دولت‌ها به همراه دارد. این یارانه‌ها معمولاً به‌طور غیرمستقیم به صنایع و مصرف‌کنندگان پُر درآمد تعلق می‌گیرد و دولت‌ها مجبورند منابع زیادی را برای تأمین این یارانه‌ها اختصاص دهند. درحالی‌که دولت‌ها به دلیل مشکلات مالی، مانند کسری بودجه و فشارهای اقتصادی، قادر به تأمین منابع این یارانه‌ها به‌طور پایدار نیستند.

● مشکلات مالی و تورم؛ دولت‌ها معمولاً مجبور به تأمین کسری بودجه خود از طریق استقراض یا استفاده از ذخایر ارزی می‌شوند که ممکن است باعث افزایش تورم و فشار بر اقتصاد داخلی شود.

● یکی از تبعات اجتماعی یارانه انرژي و آب تکریم ثروتمندان به جای توجه بیشتر به ذی‌نفعان واقعی است

توزیع ناعادلانه منابع؛ یکی از اصلی‌ترین چالش‌های یارانه‌های پنهان، توزیع ناعادلانه آنها است. به‌طور کلی، گروه‌های پُر درآمد و مصرف‌کنندگان بزرگ‌تر انرژي و آب، سهم بیشتری از یارانه‌ها را دریافت می‌کنند. این توزیع ناعادلانه به تشدید نابرابری‌های اجتماعی منجر می‌شود، زیرا درحالی‌که اقشار کم‌درآمد که نیاز بیشتری به حمایت دارند به اندازه گروه‌های پُر درآمد از این

● خروجی طرح هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۸۹؛ افزایش تورم، فشار بر اقشار کم‌درآمد، و اخلاف در توزیع منابع بود

در ایران، یارانه‌های انرژي و آب سابقه‌ای طولانی دارند. این یارانه‌ها در دوران پیش از انقلاب اسلامی و بعد از آن برای حمایت از اقشار کم‌درآمد و تحکیم ثبات اجتماعی به طور وسیعی مورد استفاده قرار گرفتند. در دهه ۱۹۷۰، دولت ایران به دلیل دارا بودن منابع فراوان نفت و گاز، هزینه‌های انرژي را بسیار پایین نگه داشت و از این طریق، یارانه‌های فراوانی را به مصرف‌کنندگان ارائه داد.

اما با گذشت زمان و افزایش مصرف انرژي، مشکلات اقتصادی و تحریم‌های بین‌المللی، ادامه‌دادن به این سیاست‌ها برای دولت به یک چالش تبدیل شد. یکی از بزرگ‌ترین تحولات در این زمینه، اجرای طرح هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۳۸۹ بود. این طرح هدفمند کردن یارانه‌ها و انتقال مستقیم بخشی از یارانه‌ها به مردم را، هدف قرار داد. با این حال، اجرای این طرح با مشکلاتی از جمله افزایش تورم، فشار بر اقشار متوسط و کم‌درآمد، و مشکلات در توزیع منابع همراه بود.

● دولت کنونی ایران به تدریج به سوی هدفمندسازی و اصلاح یارانه‌ها خواهد رفت

آینده یارانه‌ها در ایران به شدت به شرایط اقتصادی و سیاست‌های دولتی وابسته است. درحالی‌که برخی از تحلیلگران به لزوم کاهش یارانه‌های انرژي و آب برای کاهش فشار مالی بر دولت و جلوگیری از مصرف بیش از حد انرژي اشاره دارند، دیگران نگران اثرات اجتماعی و اقتصادی چنین اصلاحاتی هستند. پیش‌بینی می‌شود که در آینده، دولت کنونی ایران به تدریج به سوی هدفمندسازی و اصلاح یارانه‌ها حرکت کند. این اصلاحات می‌تواند به صورت تدریجی و با پرداخت‌های نقدی به خانوارها، یا انتقال منابع به بخش‌های مختلف اقتصادی صورت گیرد. افزایش قیمت‌های انرژي و آب به تدریج می‌تواند به بهبود بهره‌وری و کاهش هدررفت منابع منجر شود. با این حال، انجام اصلاحات در زمینه یارانه‌ها نیازمند اقدامات جدی برای حمایت از اقشار کم‌درآمد، ایجاد شبکه‌های توزیع کارآمدتر، و شفافیت بیشتر در سیاست‌های اقتصادی است. اگر این اصلاحات به درستی انجام شود، ممکن است به پایداری مالی دولت، کاهش اتکا به منابع طبیعی، و بهبود محیط‌زیست کمک کند. در مجموع، آینده یارانه‌ها در ایران با توجه به نیاز به اصلاحات ساختاری، افزایش هزینه‌ها و فشارهای اقتصادی می‌تواند شاهد تغییرات مهمی باشد؛ اما این تغییرات باید با دقت و توجه به تأثیرات اجتماعی و اقتصادی آنها انجام شود.

● ذی‌نفعان مختلف یارانه پنهان انرژي و آب چه کسانی هستند؟

مصرف‌کنندگان پُر درآمد؛ گروه‌های پُر درآمد، که معمولاً مصرف انرژي و آب بالاتری دارند، از یارانه‌های پنهان بیشتر بهره‌مند می‌شوند. چون نحوه تخصیص این یارانه‌ها به‌گونه‌ای است که افراد یا خانوارهایی که مصرف بالاتری دارند، بیشتر از این یارانه‌ها استفاده می‌کنند. برای مثال، مصرف‌کنندگان بزرگ برق یا گاز (در بخش مسکونی و تجاری) به دلیل استفاده از منابع انرژي در مقادیر زیاد، بهره‌مندی بیشتری از یارانه‌های پنهان دارند.

صنایع بزرگ و انرژي‌بر؛ صنایع بزرگ، به‌ویژه صنایع انرژي‌بر مانند فولاد، سیمان، پتروشیمی و پالایشگاه‌ها، یکی از بزرگ‌ترین بهره‌برداران از یارانه‌های پنهان انرژي هستند. این صنایع به‌علت مصرف بالای انرژي از قیمت‌های پایین آن بهره‌مند می‌شوند و از این طریق می‌توانند هزینه‌های تولید خود را کاهش دهند. این امر به نفع این صنایع است، زیرا توان رقابت آنها را در بازارهای داخلی و خارجی تقویت می‌کند.

بخش‌های دولتی و سازمان‌های بزرگ؛ دولت‌ها و برخی سازمان‌های دولتی

یارانه‌ها بهره نمی‌برند و این امر به افزایش نابرابری اجتماعی و نارضایتی عمومی منجر می‌شود.

عدم‌تشویق به صرفه‌جویی: عدم‌شفافیت در تخصیص یارانه‌ها باعث شده که مردم انگیزه‌ای برای کاهش مصرف و مدیریت بهتر منابع نداشته باشند. این امر به اتلاف منابع طبیعی و افزایش فشار بر منابع آبی و انرژی کشور منجر می‌شود.

افزایش نارضایتی اجتماعی: در شرایطی که یارانه‌های پنهان به اقشار پُردرآمد تعلق گیرد، این امر ممکن است باعث نارضایتی و احساس بی‌عدالتی در اقشار کم‌درآمد شود؛ زیرا آنها با وجود نیاز بیشتر، به اندازه لازم بهره نمی‌برند.

آثار بر سیاست‌های عمومی: یارانه‌های پنهان معمولاً به‌عنوان ابزاری برای حمایت از طبقات پایین جامعه و حفظ ثبات اجتماعی و سیاسی در نظر گرفته می‌شوند. حذف یا کاهش این یارانه‌ها موجب اعتراضات گسترده اجتماعی و بی‌ثباتی سیاسی می‌شود، زیرا اقشار مختلف مردم، به‌ویژه گروه‌های کم‌درآمد، ممکن است این تغییرات را به‌عنوان حمله به حقوق خود تلقی کنند. چالش‌های اصلاحات اقتصادی: دولت‌هایی که قصد دارند یارانه‌های پنهان را حذف یا کاهش دهند، با چالش‌های سیاسی بزرگی مواجه می‌شوند. اصلاحات در این زمینه با مخالفت‌های شدید از سوی گروه‌های ذی‌نفع و اقشار مختلف جامعه روبه‌رو خواهد شد، که این امر در نهایت موجب دشوارتر شدن روند سیاست‌گذاری و اجرا کردن آنها می‌شود.

● حذف یارانه پنهان انرژی و آب رقابت‌پذیری و بهره‌وری را افزایش می‌دهد

افزایش بهره‌وری و کاهش مصرف: کاهش یارانه‌های پنهان می‌تواند مصرف حذف یارانه پنهان انرژی و آب رقابت‌پذیری و بهره‌وری را افزایش می‌دهد

افزایش بهره‌وری و کاهش مصرف: کاهش یارانه‌های پنهان می‌تواند مصرف انرژی و آب را کاهش دهد و از هدررفت منابع جلوگیری کند که این امر به بهبود بهره‌وری و توسعه پایدار کمک می‌کند.

تقویت رقابت‌پذیری: حذف یارانه‌ها رقابت‌پذیری بخش‌های مختلف اقتصادی را افزایش می‌دهد و شرکت‌ها را به بهینه‌سازی مصرف و استفاده از فناوری‌های جدید ترغیب کند.

کاهش وابستگی به منابع طبیعی: با کاهش یارانه‌های انرژی و آب، کشور می‌تواند به تدریج به سمت استفاده بهینه و پایدار از منابع طبیعی حرکت کند و از فشارهای اقتصادی ناشی از اتکای مفرط به منابع طبیعی خود بکاهد.

● کاهش یارانه موجب نارضایتی عمومی خواهد شد / دولت برنامه‌های حمایتی خود را آماده کند

برخورد با نارضایتی اجتماعی: یکی از بزرگ‌ترین پیامدهای کاهش یا حذف یارانه‌ها، اعتراضات اجتماعی است. اقشار کم‌درآمد ممکن است به‌دلیل افزایش هزینه‌های انرژی و آب دچار آسیب شوند و این امر به نارضایتی عمومی و اعتراضات اجتماعی منجر می‌شود.

لزوم حمایت از اقشار آسیب‌پذیر: در صورت کاهش یارانه‌ها، دولت باید برنامه‌های حمایتی مانند پرداخت نقدی به خانوارهای کم‌درآمد را در نظر بگیرد تا از فشار اقتصادی بر این گروه‌ها جلوگیری شود.

تحدید دولت‌ها در اتخاذ تصمیمات اقتصادی: تغییرات در سیاست‌های یارانه‌ای می‌تواند چالش‌های سیاسی به همراه داشته باشد و حتی موجب تغییرات در توازن قدرت سیاسی در کشور شود. برخی گروه‌های ذی‌نفع ممکن است با این تغییرات مخالفت کنند.

نیاز به سیاست‌های اصلاحی مناسب: دولت‌ها برای موفقیت در حذف یا کاهش یارانه‌ها، باید سیاست‌های جایگزینی مانند حمایت‌های نقدی

یا کاهش مالیات برای اقشار آسیب‌پذیر اتخاذ کنند تا از پیامدهای منفی اجتماعی و اقتصادی جلوگیری شود.

فساد و عدم‌شفافیت: تخصیص یارانه‌های پنهان اغلب با فساد و عدم‌شفافیت همراه است؛ زیرا این یارانه‌ها به‌شکل غیرمستقیم به صنایع و افراد مختلف تخصیص می‌یابد و نظارت بر نحوهٔ توزیع آنها دشوار است. این امر به ایجاد فساد و سوءاستفاده از منابع عمومی منجر می‌شود. بنابراین، اصلاح این سیستم نیازمند شفافیت بیشتر در فرآیند تخصیص یارانه‌ها و تقویت نهادهای نظارتی است.

● سیاست‌گذاری یارانه انرژی و آب در کشورهای توسعه‌یافته؛ از قیمت‌گذاری کربنی تا فناوری‌های کاهنده مصرف

در کشورهای توسعه‌یافته، تخصیص یارانه‌های مستقیم به انرژی و آب کمتر مشاهده می‌شود؛ این کشورها در تلاش می‌کنند تا قیمت‌ها را به‌طور واقعی‌تر تنظیم کرده و یارانه‌ها را کاهش دهند تا مصرف بهینه‌تری صورت گیرد. برخی از سیاست‌های رایج در این کشورها عبارتند از:

قیمت‌گذاری کربنی: در بسیاری از کشورهای توسعه‌یافته، به‌ویژه در اتحادیه اروپا، قیمت‌گذاری کربن (مالیات بر کربن) برای کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی و کاهش اثرات منفی آنها بر محیط‌زیست، به‌کار گرفته شده است. این سیاست، به‌طور غیرمستقیم مصرف انرژی فسیلی را کاهش می‌دهد و منابع مالی حاصل از آن به پروژه‌های زیست‌محیطی یا کمک به اقشار آسیب‌پذیر اختصاص می‌یابد.

تخصیص یارانه‌های هدفمند: در برخی کشورها، دولت‌ها یارانه‌های هدفمند به خانوارهای کم‌درآمد می‌دهند تا هزینه‌های انرژی و آب را کاهش دهند. این یارانه‌ها معمولاً به‌طور مستقیم به خانوارهایی که درآمد کمتری دارند، تخصیص می‌یابد و به همین دلیل نابرابری در توزیع یارانه‌ها کاهش می‌یابد. استفاده از فناوری‌های نوین برای کاهش مصرف: کشورهایی مانند آلمان و فرانسه با سرمایه‌گذاری در فناوری‌های انرژی‌های تجدیدپذیر، شبکه‌های هوشمند و سیستم‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی، سعی در کاهش وابستگی به یارانه‌ها دارند و مصرف بهینه‌تری را دنبال می‌کنند.

● یارانه؛ ابزار حمایت از اقشار کم‌درآمد در کشورهای در حال توسعه

در بسیاری از کشورهای درحال توسعه مثل هند، برزیل و مکزیک؛ یارانه‌های انرژی و آب یک ابزار مهم برای حمایت از اقشار کم‌درآمد و محروم است. با این حال، این کشورها نیز به‌طور تدریجی تلاش می‌کنند یارانه‌ها را اصلاح کرده و به سمت یارانه‌های هدفمند حرکت کنند:

اصلاح تدریجی یارانه‌ها: کشورهایی مانند هند و برزیل، به‌منظور جلوگیری از هدررفت منابع و کاهش فشار بر بودجه دولت، برنامه‌هایی برای اصلاح تدریجی یارانه‌های انرژی به‌ویژه در بخش سوخت‌ها و برق دارند. این اصلاحات معمولاً به‌طور مرحله‌ای اجرا می‌شود تا از بروز بحران‌های اجتماعی جلوگیری شود.

یارانه‌های هدفمند: در برزیل و مکزیک، یارانه‌های انرژی به‌طور مستقیم به خانوارهای کم‌درآمد و مصرف‌کنندگان آسیب‌پذیر تعلق می‌گیرد. این نوع یارانه‌ها از طریق کارت‌های انرژی یا پرداخت‌های نقدی به گروه‌های هدف تخصیص می‌یابد تا از نابرابری‌ها کاسته شود.

● در خاورمیانه چه می‌گذرد؟

در برخی کشورهای خاورمیانه مثل عربستان سعودی، امارات متحده عربی، یارانه‌های انرژی و آب نقش مهمی در حمایت از مردم دارد؛ این کشورها در سال‌های اخیر، اصلاحاتی در سیاست‌های یارانه‌ای خود انجام داده‌اند:

اصلاح یارانه‌ها: عربستان سعودی و امارات متحده عربی در سال‌های اخیر تلاش کرده‌اند تا یارانه‌های انرژی را کاهش دهند و قیمت‌های داخلی انرژی

کلام خبرگان

را به‌طور تدریجی به قیمت‌های جهانی نزدیک کنند؛ این اصلاحات همراه با بسته‌های حمایتی برای اقشار آسیب‌پذیر اجرا می‌شود.

پرداخت‌های نقدی: برخی از کشورهای خاورمیانه برای حمایت از مردم در برابر افزایش هزینه‌های انرژی، بسته‌های نقدی به خانواده‌ها تخصیص می‌دهند تا فشارهای مالی ناشی از اصلاحات یارانه‌ای کاهش یابد.

● آسیب یارانه پنهان متوجه چه بخش‌ها و اقشاری است؟

اقشار کم‌درآمد و ضعیف: یارانه‌های پنهان به‌طور رسمی برای حمایت از اقشار کم‌درآمد در نظر گرفته می‌شوند، اما واقعیت این است که این گروه‌ها به‌دلیل مصرف پایین‌تر انرژی و آب، از یارانه‌ها بهره‌مند نمی‌شوند. این گروه‌ها، برخلاف گروه‌های پُردرآمد که سهم بیشتری از مصرف انرژی و آب دارند، از یارانه‌های پنهان بهره زیادی نمی‌برند. در عوض، آنها بیشتر تحت تأثیر هزینه‌های بالای زندگی ناشی از افزایش قیمت‌ها قرار دارند. کسب‌وکارهای کوچک و متوسط: کسب‌وکارهای کوچک و متوسط که توان مصرف بالای انرژی یا آب را ندارند، از یارانه‌های پنهان بهره‌مند نمی‌شوند. در واقع، این گروه‌ها بیشتر با مشکلاتی چون عدم‌دسترسی به یارانه‌ها و هزینه‌های بالاتر انرژی مواجه هستند. افزایش هزینه‌های انرژی بدون بهره‌مندی از یارانه‌های پنهان، این کسب‌وکارها را تحت فشار قرار می‌دهد و رقابت‌پذیری آنها را در بازارهای داخلی و خارجی کاهش دهد.

محیط‌زیست: اگرچه این گروه مستقیماً از یارانه‌ها بهره‌مند نمی‌شود، اما محیط‌زیست به‌نوعی دچار آسیب‌های غیرمستقیم از یارانه‌های پنهان می‌شود. یارانه‌های پنهان انرژی و آب، به‌ویژه در حوزهٔ انرژی‌های فسیلی، باعث افزایش مصرف و هدررفت منابع طبیعی می‌شود که این امر فشار بیشتری بر منابع زیست‌محیطی وارد می‌کند. همچنین افزایش مصرف انرژی باعث انتشار بیشتر آلاینده‌های زیست‌محیطی می‌شود که اثرات منفی برای سلامت و محیط‌زیست خواهد داشت.

● ۵ مؤلفهٔ وضعیت ایده‌آل یارانه‌های هدفمند

وضعیت مطلوب در حوزه یارانه انرژی و آب باید بر اساس معیارهایی مانند عدالت اجتماعی، بهره‌وری منابع، پایداری زیست‌محیطی و کارایی اقتصادی شکل گیرد. هدف این است که یارانه‌ها به‌نحوی تخصیص یابند که منافع اجتماعی و اهداف زیست‌محیطی و اقتصادی در نظر گرفته شود. در این راستا، مدل تخصیص بهینه یارانه‌ها نیازمند یک استراتژی جامع است که هم به قیمت‌گذاری مناسب و هم به ابزارهای غیرقیمتی وابسته باشد. به‌طورکلی پنج مولفه در وضعیت مطلوب و ایده‌آل تخصیص یارانه‌های پنهان انرژی و آب حائز اهمیت بیشتری هستند:

۱. تخصیص هدفمند و شفاف یارانه‌ها: یارانه‌ها باید به‌طور مستقیم به گروه‌های نیازمند تخصیص یابد، نه به‌صورت عمومی که به گروه‌های پردرآمد نیز کمک کند. تخصیص یارانه‌ها باید طوری طراحی شود که بیشترین کمک به اقشار کم‌درآمد و آسیب‌پذیر جامعه برسد و از نابرابری‌ها جلوگیری کند.

۲. قیمت‌گذاری صحیح منابع انرژی و آب: قیمت‌ها باید به‌تدریج به سطح واقعی (بازاری) برسند، به‌طوری‌که مصرف‌کنندگان تشویق به مصرف بهینه شوند. این امر باعث کاهش هدررفت منابع و کاهش فشار مالی بر دولت

می‌شود. درعین‌حال، قیمت‌گذاری باید با توجه به قدرت خرید مردم و با حمایت از اقشار آسیب‌پذیر صورت گیرد.

۳. تشویق به مصرف بهینه و کاهش هدررفت: سیاست‌های تشویقی برای مصرف بهینه انرژی و آب باید طراحی شوند، این سیاست‌ها می‌توانند شامل ارائه مشوق‌های مالی برای خانواده‌ها و کسب‌وکارهایی باشد که در جهت کاهش مصرف گام بردارند؛ مانند تخفیف در قبوض یا پرداخت یارانه به فناوری‌های صرفه‌جویی در مصرف.

۴. حمایت از توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر و بهینه‌سازی مصرف: دولت باید سیاست‌هایی را پیاده‌سازی کند که از مصرف سوخت‌های فسیلی بکاهد و به استفاده از منابع انرژی تجدیدپذیر مانند خورشیدی و بادی تشویق کند؛ این اقدام به کاهش مصرف انرژی، حفظ محیط زیست و کاهش آلودگی کمک می‌کند.

۵. پایدارسازی منابع مالی دولت: تخصیص یارانه‌ها باید با هدف کاهش کسری بودجه و افزایش منابع مالی دولت انجام شود. این منابع می‌توانند به پروژه‌های زیست‌محیطی، انرژی‌های تجدیدپذیر و حمایت از اقشار آسیب‌پذیر تخصیص یابند.

● اصلاح یارانه پنهان انرژی و آب؛ منافع بلندمدتی ولی گره خورده با پیامدهای اجتماعی و سیاسی

کاهش یا حذف یارانه‌های پنهان انرژی و آب می‌تواند منافع بلندمدتی از جمله بهبود بهره‌وری منابع، کاهش وابستگی به منابع طبیعی و توسعه پایدار را در پی داشته باشد؛ اما این امر بدون پیامدهای اجتماعی و سیاسی نیست. دولت‌ها باید با برنامه‌ریزی دقیق و تدابیر حمایتی مناسب، اصلاحات را انجام دهند تا از نارضایتی اجتماعی جلوگیری کنند و به توازن اقتصادی برسند. در تخصیص یارانه‌های پنهان انرژی و آب، گروه‌های مختلف جامعه به‌طور متفاوتی از این یارانه‌ها بهره‌مند می‌شوند یا آسیب می‌بینند. یارانه‌های پنهان که معمولاً به‌شکل کاهش قیمت‌های انرژی و آب، برای مصرف‌کنندگان و صنایع مختلف اعمال می‌شود، اغلب به‌صورت غیرمستقیم توزیع می‌شود و می‌تواند منافع یا ضررهایی برای گروه‌های مختلف اجتماعی به‌همراه داشته باشد. بنابراین، یکی از چالش‌های اساسی در تخصیص یارانه‌های پنهان، ناعادلانه بودن آنها است که می‌تواند باعث تشدید نابرابری‌های اجتماعی و اقتصادی شود. اصلاح سیستم یارانه‌ها به‌نحوی که بیشتر به اقشار نیازمند اختصاص یابد و از مصرف بی‌رویه منابع جلوگیری کند، می‌تواند به برطرف کردن این مشکلات کمک کند.

سیاست‌های جهانی در خصوص یارانه‌های انرژی و آب به‌طور کلی بر کاهش یارانه‌های عمومی و انتقال به یارانه‌های هدفمند متمرکز شده است. ایران می‌تواند با توجه به شرایط خاص خود، این سیاست‌ها را به‌طور تدریجی و با رعایت اصل حمایت از اقشار آسیب‌پذیر اجرا کند؛ اصلاحات در بخش یارانه‌ها و تمرکز بر توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر، می‌تواند به ایران در بهبود بهره‌وری منابع و کاهش فشارهای اقتصادی کمک کند. اگرچه این فرآیند نیازمند تدابیر ویژه‌ای در مواجهه با تحریم‌ها و محدودیت‌های اقتصادی است.

یادداشت تحلیلی

آیا شرایط کشور ما ویژه است؟

مهرداد پورصادق، دانشجوی دکتری مهندسی طراحی ساختمان - گرایش تأسیسات مکانیکی دانشگاه ایالتی نبراسکا، آمریکا

هدف از این یادداشت بررسی وضعیت توزیع یارانه در حوزه آب و برق در بخش کشاورزی در دنیا و مقایسه آن با شرایط داخلی است تا به این پرسش پاسخ دهیم که آیا شرایط ایران در دنیا ویژه است؟ در سال جاری ناترازی برق در فصل گرما حسب مصاحبه دکتر رجیبی مشهدی، مدیرعامل شرکت توانیر، به بیش از ۲۰ هزار مگاوات رسیده است (۱). در حوزه مصرف آب، بنابر آمار بانک جهانی، ایران ششمین استخراج کننده منابع آب زیرزمینی در دنیا است و سهم بخش کشاورزی ۹۲ درصد از این برداشت است (۳). این در حالی است که پنج کشور اول در استخراج منابع آبی زیرزمینی به ترتیب هند، چین، آمریکا، اندونزی و پاکستان هستند که هیچ‌کدام ذیل کشورهای خشک طبقه بندی نمی‌شوند. همچنین سال‌ها است که کارشناسان در رابطه با پدیده فرونشست زمین و به اتمام رسیدن منابع آبی زیرزمینی هشدار می‌دهند.

آیا مسبب اصلی این وضعیت، فروش یارانه‌ای آب و برق است؟ آیا آزادسازی قیمت‌ها در حوزه آب و برق حلال مشکلات است؟ و در نهایت در بازگشت به پرسش اصلی این مقاله، آیا شرایط ایران در دنیا ویژه است؟ تا هنگامی که پاسخ به پرسش‌های فوق به صورت بله یا خیر (سیاه یا سفید) مطرح شوند، این پاسخ‌ها مفید فایده نخواهند بود. با وجود شرایط متفاوت در کشورهای جهان می‌توان از موفقیت‌ها و شکست‌های گوناگون جهان درس گرفت و راه حل‌هایی متناسب با شرایط کشور ارائه داد. در ادامه این مطلب به بررسی وضعیت یارانه آب و برق در بخش کشاورزی در سطح دنیا پرداخته می‌شود.

آخرین گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۲۰ (۴) که به بررسی وضعیت تعرفه‌های برق در ۶۰ کشور توسعه یافته و در حال توسعه (از جمله ایران) در پنج قاره جهان می‌پردازد نکات قابل توجهی را در اختیار خوانندگان قرار می‌دهد. اولاً، حسب این گزارش، بیشترین سرمایه‌گذاری و توسعه شبکه برق کشورهای مختلف میزان توان (دیپماند) مورد نیاز آنها است و نه میزان مصرف انرژی (کیلووات-ساعت). این امر به‌ویژه در سال‌های اخیر در کشور به عین مشاهده می‌شود. در حالی که بنا به آخرین ترانزنامه انرژی منتشر شده در سال ۱۴۰۰ (۵)، تراز صادرات برق کشور مثبت ۲/۷ تراوات-ساعت می‌باشد، شبکه سراسری برق در سال‌های اخیر با کمبود شدید توان در ماه‌های گرم سال مواجه است.

در گزارش بانک جهانی آمده است که به ترتیب ۳٪ و ۵۰٪ از کشورهای تحت بررسی، تعرفه‌های مجزایی برای مصارف کشاورزی و عمومی (ادارات، اماکن دولتی، موزه‌ها و سایر) دارند. همچنین، این دو تعرفه نسبت به تعرفه‌های خانگی، تجاری و صنعتی همراه با یارانه می‌باشند به طوری که میانگین بهای انرژی در میان تمامی ۶۰ کشور تحت بررسی برای تعرفه‌های کشاورزی، عمومی، خانگی، تجاری و صنعتی به ترتیب برابر با ۰٫۰۶۳، ۰٫۰۶۳، ۰٫۱۴۸، ۰٫۲ و ۰٫۱۸۱ دلار به‌ازای کیلووات-ساعت می‌باشد. در ادامه، این گزارش بیان می‌کند که تنها ۶ کشور ساعات کم باری و پرباری برای مصارف کشاورزی خود تعریف کرده‌اند که ایران یکی از آنها است. در بخش دیگر، گزارش عنوان می‌کند

که منجر به گسترش گسترده کشت محصولات ذیل طرح گردید به گونه‌ای که در سال ۲۰۰۸ و تنها یکسال بعد از اعمال افزایش نرخ، میزان محصول فروخته شده به دولت در این ایالت به ۲٫۴ میلیون تن رسید. این افزایش نرخ در حالی رخ داد که انتخابات ایالتی در استان در سال ۲۰۰۸ انجام پذیرفت. بررسی یارانه‌های پرداختی در کشورهای مختلف در حوزه آب و برق در بخش کشاورزی نشان می‌دهد که اکثر کشورها، سیاست‌های خود را در این حوزه صرفاً بر پایه منافع اقتصادی و یا منافع مصرف‌کننده اتخاذ نمی‌کنند بلکه موانع و منویات سیاسی، روابط بین‌الملل، رقابت‌های تجاری میان کشورها و سایر عوامل مشابه نیز در این امر اثر به‌سزایی دارند. لذا تصمیم‌گیری و تصمیم‌سازی در حوزه کاهش و یا افزایش یارانه‌های بخش کشاورزی نمی‌تواند صرفاً منحصر به نیازهای صنعت برق، شرایط آبخوان‌های زیرزمینی و یا قیمت تمام شده محصولات برای مصرف‌کنندگان نهایی باشد بلکه متخصصان و صاحب‌نظران تمام حوزه‌های مذکور می‌بایست هرگونه تغییری در سیاست‌های یارانه‌ای بخش کشاورزی را از زوایای مختلف مورد بحث و بررسی قرار دهند. بدیهی است با توجه به تعدد حوزه‌های ذی‌نفع، هیچ راهکاری نمی‌تواند به‌تنهایی رضایت تمامی دست‌اندرکاران را جلب کند. امید است ذکر نمونه‌های جهانی مانند نمونه‌های فوق به تعمیق درک از مسئله باری رساند تا با دیدی بازتر و نگاهی کلی‌تر و با به‌کارگیری تجربه‌های موفق و ناموفق کشورهای دیگر، گام‌های مثبتی در جهت پیشرفت کشور برداشته شود.

منابع:

۱. خبرگزاری ایمننا. (۱۴۰۲، ۷ آذر). ناترازی برق به ۲۰ هزار مگاوات رسید. بازیابی شده از <https://www.imna.ir/news/۷۸۸۸۸۶>
۲. خبرگزاری انتخاب. (۱۴۰۲، ۷ آذر). رئیس هیات مدیره سندیکای برق: صادقانه به مردم بگویید اگر با این دست فرمان جلو برویم سال آینده ناترازی به ۲۵ هزار مگاوات می‌رسد؛ الکی نگویید مصرف مردم زیاد است، مردم ما نسبت به کل دنیا برق را خیلی کم مصرف می‌کنند. بازیابی شده از <https://www.entekhab.ir/fa/news/۸۱۴۸۶۹>
۳. بانک جهانی. «برداشت سالانه آب شیرین، کشاورزی (٪ از کل برداشت آب شیرین)». بانک جهانی، ۲۰۲۴. https://data.worldbank.org/indicator/ER.HY0.FWAG.ZS?most_recent_value_desc=true&view=map
۴. Foster, V., & Witte, S. H. (۲۰۲۰). Falling short: A global survey of electricity tariff design. World Bank Policy Research Working Paper, (۹۱۷۴).
۵. ابراهیمی، محسن. (۲۰۲۰). ترانزنامه انرژی. دانشنامه اقتصاد، ۳(۱)، ۱-۲.
۶. خانه هم‌افزایی انرژی و آب. (۱۴۰۳، ۱۵ مرداد). بهای تمام شده هر کیلووات ساعت برق حرارتی ایران در سال ۱۴۰۲. بازیابی شده از <https://wesh.ir/بهای-تمام-شده-هر-کیلو-وات-ساعت-برق-حرارت/>
۷. Amaglobeli, D., Benson, T., & Mogue, T. (2024). Agricultural Producer Subsidies: Navigating Challenges and Policy Considerations.
۸. Chatterjee, S., Lamba, R., & Zaveri, E. (۲۰۲۲). The role of farm subsidies in changing India's water footprint.

مقاله

یارانه پنهان انرژی و آب؛ اثرات اقتصادی و زیست محیطی

مجید خلجالی، کارشناسی ارشد کامپیوتر گرایش هوش مصنوعی - مسئول دفتر روابط عمومی و آموزش همگانی شرکت آب و فاضلاب خوی

چکیده

یارانه‌های پنهان انرژی و آب به شکل غیرمستقیم و از طریق کاهش قیمت‌ها به مصرف‌کنندگان ارائه می‌شود. این مقاله به بررسی اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی این یارانه‌ها می‌پردازد و راهکارهایی برای اصلاح سیاست‌های یارانه‌ای ارائه می‌دهد. یافته‌ها نشان می‌دهند که یارانه‌های پنهان باعث مصرف بی‌رویه، فشار بر منابع طبیعی و کاهش بهره‌وری می‌شوند. این مقاله با بررسی اثرات این یارانه‌ها بر اقتصاد و محیط زیست در کشورهای مختلف، به نقش اصلاح سیاست‌های قیمت‌گذاری و به‌کارگیری فناوری‌های نوین برای کاهش این اثرات می‌پردازد. نتیجه‌گیری این است که اصلاح یارانه‌ها و شفاف‌سازی سیاست‌های اقتصادی می‌تواند به بهبود شرایط اقتصادی و کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی منجر شود.

مقدمه

یارانه‌های پنهان انرژی و آب یکی از عوامل کلیدی در ایجاد مصرف بی‌رویه منابع در بسیاری از کشورهای جهان است. این یارانه‌ها با کاهش قیمت واقعی انرژی و آب برای مصرف‌کنندگان، باعث می‌شوند که مردم و صنایع بدون توجه به هزینه‌های واقعی و اثرات زیست‌محیطی، به مصرف بی‌رویه این منابع بپردازند. تحقیقات نشان داده است که این سیاست‌ها می‌توانند منجر به افزایش فشار بر منابع طبیعی و تخریب محیط زیست شوند.

مطالعات زیادی از جمله گزارش‌های منتشر شده توسط صندوق بین‌المللی پول و بانک جهانی به بررسی اثرات منفی یارانه‌های پنهان پرداخته‌اند. این تحقیقات نشان می‌دهند که یارانه‌های پنهان علاوه بر فشار بر منابع طبیعی، باعث ایجاد نابرابری‌های اقتصادی نیز می‌شوند، چرا که این یارانه‌ها عمدتاً به نفع طبقات مرفه جامعه اختصاص می‌یابند [۱][۲].

هدف این مقاله بررسی اثرات اقتصادی و زیست‌محیطی یارانه‌های پنهان انرژی و آب و ارائه راهکارهایی برای اصلاح این سیاست‌ها است. برای دستیابی به این هدف، از داده‌های جمع‌آوری شده در کشورهای مختلف و همچنین مطالعات انجام‌شده در این زمینه استفاده می‌شود.

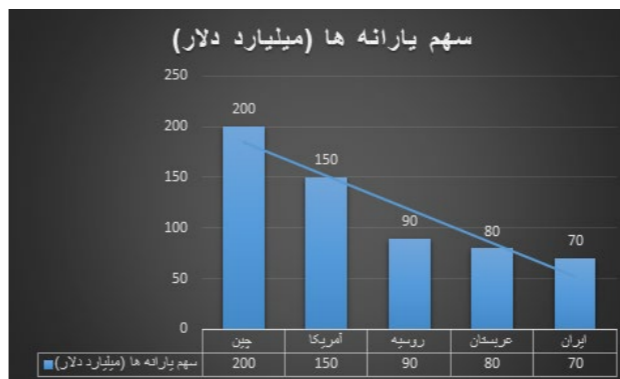
اثرات اقتصادی یارانه‌های پنهان

یکی از اصلی‌ترین اثرات اقتصادی یارانه‌های پنهان، ایجاد نابرابری اقتصادی است. این یارانه‌ها به‌طور غیرمستقیم به ثروتمندان بیشترین سود را می‌رسانند، زیرا آنها معمولاً بیشترین مصرف‌کنندگان انرژی و آب هستند. به‌عنوان مثال، بر پایه مطالعه‌ای که توسط [۳] انجام شد، در کشورهایی که یارانه‌های پنهان انرژی و آب دارند، دهک‌های بالای درآمدی بیشتر از این یارانه‌ها بهره‌مند می‌شوند.

در سطح کلان اقتصادی، یارانه‌های پنهان باعث افزایش کسری بودجه دولت‌ها می‌شوند. کشورهای در حال توسعه که با کمبود منابع مالی مواجه هستند، برای تأمین یارانه‌های پنهان مجبور به کاهش سرمایه‌گذاری در بخش‌های کلیدی نظیر آموزش و بهداشت می‌شوند. این مسئله می‌تواند به کاهش رشد اقتصادی و افزایش نابرابری‌های اجتماعی منجر شود.

اثرات زیست‌محیطی یارانه‌های پنهان

یکی دیگر از مشکلات اساسی یارانه‌های پنهان، تأثیرات منفی آنها بر محیط زیست است. یارانه‌های انرژی و آب باعث می‌شوند که مصرف‌کنندگان بدون توجه به

نمودار ۱: سهم یارانه‌های انرژی در کشورهای مختلف [۱۲]

هزینه‌های واقعی محیط‌زیستی، به مصرف منابع طبیعی بپردازند. این مسئله منجر به افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای، تخریب منابع آب زیرزمینی و کاهش کیفیت هوا می‌شود.

به‌عنوان مثال، در کشورهایی مانند ایران و عربستان سعودی، یارانه‌های پنهان انرژی منجر به افزایش مصرف سوخت‌های فسیلی شده و به شدت انتشار دی‌اکسید کربن را افزایش داده است [۴]. همچنین، در کشورهای دارای یارانه آب، کیفیت منابع آبی کاهش یافته و اکوسیستم‌های آبی تحت تأثیر منفی قرار گرفته‌اند.

راهکارهای اصلاح یارانه‌های پنهان

اصلاح سیاست‌های یارانه‌ای می‌تواند به کاهش مصرف بی‌رویه و بهبود وضعیت اقتصادی و زیست‌محیطی منجر شود. یکی از راهکارهای اساسی در این زمینه، حرکت به سمت قیمت‌گذاری واقعی منابع انرژی و آب است. این اقدام می‌تواند

تصویر ۱: آلودگی برآمده از مصرف بی‌رویه انرژی در کشورهای دارای یارانه‌های پنهان

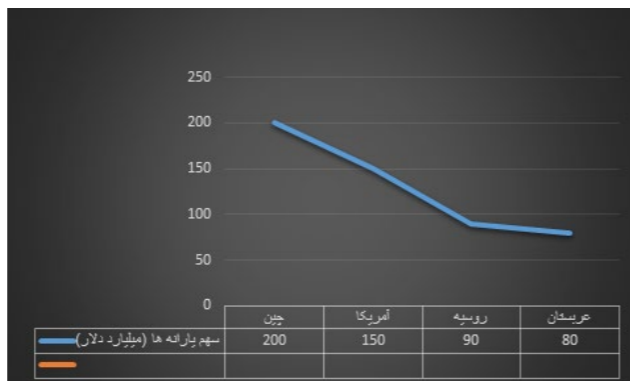
باعث افزایش آگاهی مصرف‌کنندگان از هزینه‌های واقعی مصرف این منابع شود و در نتیجه کاهش مصرف را به همراه داشته باشد.

علاوه بر این، به‌کارگیری فناوری‌های نوین نظیر سیستم‌های هوشمند مدیریت مصرف می‌تواند به بهینه‌سازی مصرف منابع کمک کند. به‌عنوان مثال، به‌کارگیری کنتورهای هوشمند آب و انرژی در کشورهای توسعه‌یافته به کاهش هدر رفت و بهبود کارایی مصرف منابع منجر شده است [۵].

جایگاه یارانه‌های پنهان در سیاست‌های دولتی

یارانه‌های پنهان نقش مهمی در سیاست‌های دولتی بسیاری از کشورها، به‌ویژه

کشورهای در حال توسعه، ایفا می‌کنند. دولت‌ها با تخصیص این یارانه‌ها به بخش‌هایی مانند انرژی و آب، سعی در حمایت از مصرف‌کنندگان و کنترل تورم دارند. با این حال، این سیاست‌ها می‌تواند مشکلاتی همانند مصرف بی‌رویه منابع و افزایش فشارهای مالی بر بودجه دولت ایجاد کند. اصلاح یا حذف یارانه‌های پنهان، هرچند ضروری، اغلب با چالش‌های سیاسی و اجتماعی همراه است؛ چرا که ممکن است باعث نارضایتی عمومی شود و نیازمند تدابیر حمایتی برای طبقات کم‌درآمد است.

نمودار ۲: مقایسه مصرف انرژی قبل و بعد از اصلاح یارانه‌ها در کشورهای مختلف [۱۲]

راهکارهای مقابله با مقاومت عمومی با اصلاحات یارانه‌ای

راهکارهای مقابله با مقاومت عمومی در مواجهه با اصلاحات یارانه‌ای از اهمیت زیادی برخوردار است. دولت‌ها برای کاهش اعتراض‌های عمومی، معمولاً از استراتژی‌هایی مانند تخصیص کمک‌های مستقیم به طبقات کم‌درآمد استفاده می‌کنند تا اثرات منفی حذف یارانه‌ها را بر قشرهای آسیب‌پذیر کاهش دهند. ارائه بسته‌های حمایتی، سبدهای غذایی و یا پرداخت‌های نقدی، می‌تواند موجب تقویت اعتماد عمومی شود. همچنین، دولت‌ها با ارائه مزایای جانبی مانند بهبود خدمات بهداشتی، آموزشی و حمل‌ونقل عمومی، تلاش می‌کنند تا بار مالی حذف یارانه‌ها را جبران کنند. اطلاع‌رسانی شفاف و ایجاد برنامه‌های آموزشی برای افزایش آگاهی مردم نیز از جمله راهکارهای مؤثر است. [۶]

جنبه‌های اجتماعی و عدالت‌محور اصلاحات یارانه‌ای

یارانه‌های پنهان از جنبه‌های اجتماعی و عدالت‌محور تأثیرات گسترده‌ای بر طبقات مختلف جامعه دارند. به‌طور معمول، این یارانه‌ها برای حمایت از اقشار کم‌درآمد در نظر گرفته می‌شوند، اما در عمل، بیشتر منافع آن به نفع طبقات مرفه است که مصرف بیشتری از منابعی مانند انرژی و آب دارند. این عدم توازن منجر به نابرابری‌های اجتماعی می‌شود و فاصله طبقاتی را افزایش می‌دهد. همچنین، تخصیص بخش عمده‌ای از منابع دولتی به یارانه‌های پنهان می‌تواند فرصت‌های اجتماعی مانند بهبود سیستم‌های آموزشی، بهداشتی و زیرساخت‌های عمومی را محدود کند، زیرا بودجه‌های لازم برای این بخش‌ها کاهش می‌یابد و در نتیجه، فرصت‌های اجتماعی برای افراد آسیب‌پذیر کمتر می‌شود.

به‌کارگیری فناوری‌های نوین در مدیریت مصرف منابع

یکی از راهکارهای اساسی برای مقابله با بحران‌های زیست‌محیطی و کاهش هدر رفت منابع طبیعی است. فناوری‌های هوشمند و دیجیتال مانند اینترنت اشیا (IoT)، سیستم‌های هوشمند اندازه‌گیری و نرم‌افزارهای پیشرفته مدیریت انرژی به دولت‌ها و شرکت‌ها این امکان را می‌دهند تا مصرف انرژی و آب را به‌صورت دقیق‌تر کنترل و بهینه‌سازی کنند. این فناوری‌ها با جمع‌آوری داده‌های دقیق از مصرف روزانه و ارائه راهکارهای کاهش مصرف، به افزایش بهره‌وری و کاهش اتلاف منابع کمک می‌کنند. در حوزه کشاورزی و مدیریت آب، به‌کارگیری سنسورهای هوشمند برای کنترل نیازهای آبی گیاهان و سیستم‌های هوشمند آبیاری می‌تواند از هدررفت آب جلوگیری

کرده و مصرف را به حداقل برساند. همچنین، شهرهای هوشمند با بهره‌گیری از فناوری‌های نوین می‌توانند مدیریت منابع شهری مانند برق و گاز را بهینه کنند. این سیستم‌ها به‌صورت خودکار مصرف را رصد کرده و در صورت افزایش غیرمجاز یا هدر رفت، هشدارهای لازم را به کاربران ارسال می‌کنند تا از مصرف اضافی جلوگیری شود. علاوه بر این، توسعه سیستم‌های انرژی تجدیدپذیر مانند سلول‌های خورشیدی و توربین‌های بادی نیز از جمله فناوری‌های نوینی است که به مدیریت بهتر منابع انرژی کمک می‌کند. این فناوری‌ها نه تنها باعث کاهش مصرف منابع فسیلی و انتشار گازهای گلخانه‌ای می‌شوند، بلکه با کاهش وابستگی به سوخت‌های سنتی، پایداری محیط‌زیست را نیز تضمین می‌کنند. با این رویکرد، استفاده از فناوری‌های نوین می‌تواند به‌عنوان یک راه‌حل اساسی برای مدیریت بهینه مصرف منابع در سطح جهانی تلقی شود. [۷]

پیشنهادات سیاستی برای اصلاح یارانه‌های پنهان انرژی و آب

در مواجهه با چالش‌های برآمده از یارانه‌های پنهان در بخش انرژی و آب، نیاز به تدوین سیاست‌های جامع و چندوجهی احساس می‌شود. این سیاست‌ها باید ضمن اصلاح ساختارهای موجود، تأثیرات اجتماعی و اقتصادی اصلاحات را کاهش داده و از تجارب موفق داخلی و بین‌المللی بهره‌گیرند. در ادامه، پیشنهادات سیاستی در چهار حوزه اصلی ارائه می‌شود:

اصلاح قیمت‌گذاری و شفاف‌سازی اقتصادی

الف) حذف تدریجی یارانه‌های پنهان

• شرح: اصلاح یارانه‌ها باید به‌صورت تدریجی و همراه با برنامه‌های جبرانی برای گروه‌های آسیب‌پذیر انجام شود. این روند باید از طریق افزایش پلکانی قیمت‌ها و متناسب با نرخ تورم مدیریت شود. افزایش قیمت‌ها به تدریج باعث کاهش مصرف بی‌رویه و کاهش فشار بر منابع طبیعی می‌شود. [۸]

• مثال خارجی: در مصر، دولت از سال ۲۰۱۴ برنامه‌ای برای حذف تدریجی یارانه سوخت و برق آغاز کرد. این اقدام با ارائه حمایت‌های نقدی به خانوارهای کم‌درآمد و ارتقای شفافیت مالی همراه شد و توانست تأثیرات منفی اجتماعی را به حداقل برساند [۸].

• مثال داخلی: اصلاح قیمت بنزین در سال ۱۳۹۸ در ایران با پرداخت یارانه نقدی مستقیم به خانوارها انجام شد. هرچند این اقدام با اجرا با مقاومت‌هایی روبه‌رو شد، اما توانست بخشی از اهداف اقتصادی مانند کاهش قاچاق سوخت را محقق کند [۸].

ب) شفافیت اطلاعاتی

• شرح: دولت‌ها باید اطلاعات کامل درباره میزان یارانه‌های پنهان و تأثیرات آن بر اقتصاد و محیط زیست را به‌صورت شفاف در اختیار مردم قرار دهند. اطلاع‌رسانی شفاف باعث افزایش آگاهی عمومی و کاهش مقاومت‌های اجتماعی در برابر اصلاحات می‌شود [۸].

• مثال خارجی: در هند، دولت از پلتفرم‌های دیجیتال برای نمایش جزئیات هزینه یارانه گاز آشپزخانه استفاده کرد. این اقدام باعث افزایش آگاهی عمومی و پذیرش اصلاحات شد [۸].

• مثال داخلی: انتشار گزارش‌های شفاف از سوی سازمان برنامه و بودجه درباره میزان یارانه‌های انرژی و پیامدهای آن بر منابع مالی دولت می‌تواند مردم را به پذیرش اصلاحات ترغیب کند [۸].

بهره‌گیری از فناوری‌های نوین

الف) سیستم‌های هوشمند مدیریت مصرف

• شرح: نصب کنتورهای هوشمند برای پایش مصرف انرژی و آب می‌تواند به کاهش هدر رفت و افزایش بهره‌وری منابع کمک کند. [۱۱] [۸]

• مثال خارجی: در هلند، نصب کنتورهای هوشمند در بخش خانگی باعث کاهش ۱۵ درصدی مصرف انرژی شد. همچنین، استفاده از این فناوری‌ها در کشاورزی اسرائیل منجر به کاهش قابل توجه مصرف آب گردید. [۱۱] [۸]

یادداشت تحلیلی

تعرفه‌گذاری منطقی برق؛ راهبردی برای پایداری اقتصادی و توسعه صنعت برق

محمدحسین احمدی، کارشناسی‌ارشد الکترونیک قدرت- پژوهشگر انرژی اندیشکده اقتصاد مقاومتی

چکیده:

برق به‌عنوان یکی از زیرساخت‌های حیاتی، تأثیر عمیقی بر توسعه اقتصادی، رقابت‌پذیری صنایع و کیفیت زندگی دارد. سیاست‌های تعرفه‌گذاری و یارانه‌ای، اگر به‌درستی مدیریت نشوند، می‌توانند منجر به مصرف بی‌رویه انرژی، کاهش بهره‌وری اقتصادی و محدودیت منابع مالی دولت شوند. در ایران، عدم تناسب تعرفه برق با نرخ تورم و افزایش مصرف، چالش‌هایی مانند کاهش درآمد صنعت برق و ناترازی شبکه را به‌همراه داشته است. این مطالعه تأکید دارد که برای پایداری صنعت برق، تعرفه‌ها باید هزینه‌های تولید، انتقال و توزیع را پوشش دهند، جذابیت سرمایه‌گذاری را حفظ کنند و به بهره‌وری و عدالت اجتماعی کمک کنند.

مقدمه:

برق نقش حیاتی در اقتصاد و توسعه اقتصادی ایفا می‌کند. مقرون‌به‌صرفه بودن برق مزیت رقابتی برای فرصت‌های سرمایه‌گذاری ایجاد کرده و بر بازارهای صادراتی تأثیر می‌گذارد. این موضوع توانایی رقابت کالاهای داخلی را از منظر قیمت تمام‌شده در برابر کالاهای وارداتی تقویت می‌کند و در نهایت بر کل اقتصاد تأثیر می‌گذارد. برای ارزیابی مقرون‌به‌صرفه بودن برق در یک کشور، می‌توان از نرخ ملی برق استفاده کرد که ترکیبی از تعرفه‌های برق خانگی و صنعتی است. همچنین، تأثیر این نرخ‌ها و تغییرات آن بر توسعه اقتصادی می‌تواند به شناسایی قابلیت ادغام نرخ‌ها کمک کند. در بسیاری از کشورها، یارانه‌های برق برای کاهش قیمت‌ها و افزایش دسترسی تخصیص می‌یابد. هرچند، این سیاست با چالش‌های قابل‌توجهی همراه است. اولین چالش، بار مالی سنگین برای دولت‌ها است؛ تخصیص گسترده یارانه برق می‌تواند بودجه عمومی را محدود کند و منابعی که می‌توانستند برای سایر اولویت‌های رفاهی یا زیرساختی استفاده شوند، کاهش یابد. دومین چالش، تشویق به مصرف بی‌رویه و ناکارآمدی اقتصادی است؛ قیمت‌های پایین مصنوعی می‌تواند موجب کاهش بهره‌وری مصرف انرژی در بخش‌های مختلف شود. مطالعات نشان داده‌اند که تأثیر تعرفه برق خانگی بر امنیت انرژی چندان چشمگیر نیست. با این حال، در کشورهای در حال توسعه، زمانی که قیمت برق بالا است، مصرف‌کنندگان معمولاً استفاده از برق را به نیازهای اساسی محدود می‌کنند. این مسئله می‌تواند موجب اجتناب از مصرف برق برای فعالیت‌هایی مانند پخت‌وپز یا گرمایش شود، که در نتیجه مردم به منابع جایگزین، مانند گاز، روی می‌آورند. از سوی دیگر، در کشورهای توسعه‌یافته، دولت‌ها ممکن است قیمت برق را افزایش دهند تا مردم را به تولید برق از منابع تجدیدپذیر، مانند نصب پنل‌های خورشیدی، ترغیب کنند. یکی دیگر از چالش‌ها، تفاوت‌های درآمدی بین کشورها است. فشار اقتصادی ناشی از قیمت برق خانگی در کشورهای کم‌درآمد بسیار سنگین‌تر از کشورهای پردرآمد است. این تفاوت‌ها، سیاست‌گذاری‌های یارانه‌ای و مقرون‌به‌صرفه بودن برق را به یک مسئله چندبعدی تبدیل کرده که نیازمند توجه به شرایط خاص هر کشور است. در مجموع، گرچه یارانه‌های برق می‌توانند دسترسی به انرژی را افزایش دهند، اما مدیریت ناکارآمد و تخصیص نادرست منابع ممکن است موجب کاهش بهره‌وری اقتصادی شود و توان دولت در تأمین نیازهای اجتماعی و اقتصادی را محدود کند. دولت‌ها درصد معینی از بودجه خود را به بخش

برق اختصاص می‌دهند. این بودجه برای توسعه و ایجاد زیرساخت‌های برای پاسخ‌گویی به تقاضای فزاینده برق استفاده می‌شود. علاوه بر این، صنعت برق به سرمایه‌گذاری قابل توجهی برای جایگزینی تجهیزات قدیمی، تعمیر و نگهداری‌های پرهزینه (مانند تعمیرات اساسی ژنراتور) و اجرای پروژه‌هایی برای جذب فناوری جدید نیاز دارد که برای توسعه پایدار بخش برق ضروری است. براساس بررسی‌های انجام شده قسمت عمده هزینه تمام شده برق مرتبط با هزینه تولید است (به‌عنوان مثال، در آمریکا هزینه تولید برق ۵۹ درصد، توزیع ۲۸ درصد و انتقال ۱۳ درصد در سال ۲۰۱۷ است). هزینه‌های انتقال و توزیع تفاوت قابل توجهی ندارند، با این حال هزینه تولید بسته به ترکیب سوخت متفاوت است. مادامی که تولید برق زیان‌ده می‌شود، هزینه هنگفتی از تخصیص بودجه باید صرف یارانه شود تا قیمت برق کاهش یابد و از تولیدکنندگان برق حمایت شود. بنابراین، در چنین مواردی پروژه‌های توسعه زیرساختی تمایل به توقف دارند، به تأخیر می‌افتند یا در مواردی راه‌حل‌های اصلاحی اجرا می‌شوند. همه این عوامل در نهایت بر توسعه پایدار بخش برق تأثیر می‌گذارد.

صنعت برق در هیچ کشوری بدون تولید برق سودآور یا واردات برق قادر به ادامه حیات نیست. اگر تولید سودآور کاهش یابد، بر امنیت و پایداری صنعت برق تأثیر منفی خواهد گذاشت. بنابراین، برای توسعه پایدار صنعت برق، سودآوری تولید برق به یک عامل حیاتی تبدیل می‌شود. با توجه به اینکه عمده درآمد صنعت برق از فروش برق به داخل کشور انجام می‌شود، لازم است در تعرفه‌گذاری برق موارد زیر لحاظ شود:

- **جبران هزینه‌های تولید:** تعرفه‌ها باید هزینه‌های تولید، شامل هزینه سوخت، نیروی انسانی، نگهداری تجهیزات، و سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها را پوشش دهد.
- **هزینه‌های انتقال و توزیع:** تعرفه باید هزینه‌های شبکه انتقال و توزیع برق را نیز در نظر بگیرد، چراکه این بخش‌ها نقش اساسی در تحویل برق به مصرف‌کنندگان دارند.
- **بازدهی سرمایه‌گذاری:** نرخ بازگشت سرمایه منطقی برای سرمایه‌گذاران باید تضمین شود تا جذابیت اقتصادی تولید برق حفظ شود.
- **توان پرداخت مصرف‌کنندگان:** تعرفه‌ها باید با توان پرداخت گروه‌های مختلف مصرف‌کنندگان (خانگی، صنعتی و کشاورزی) تطابق داشته باشد و از تأثیرات منفی بر اقشار کم‌درآمد جلوگیری کند.
- **تشویق به بهره‌وری:** تعرفه‌گذاری باید مصرف بهینه را ترویج کند، به‌گونه‌ای که مصرف‌کنندگان به کاهش اتلاف انرژی و بهبود کارایی سیستم‌های خود ترغیب شوند.
- **رقابت‌پذیری اقتصادی:** تعرفه‌ها نباید به‌گونه‌ای باشد که توان رقابت‌پذیری صنایع داخلی را در بازارهای جهانی کاهش دهد.
- **پیش‌بینی‌پذیری و شفافیت:** سیستم تعرفه‌گذاری باید برای تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان شفاف و قابل پیش‌بینی باشد تا امکان برنامه‌ریزی بلندمدت وجود داشته باشد.
- در مجموع، تعرفه فروش برق باید توازن میان سودآوری تولیدکنندگان، توان اقتصادی مصرف‌کنندگان، و اهداف بلندمدت توسعه اقتصادی برقرار کند.

- مثال خارجی: در آمریکا، مشوق‌های مالیاتی برای تولیدکنندگان سیستم‌های خورشیدی و توربین‌های بادی، رشد چشمگیری در این صنعت ایجاد کرد. [۱۰].
- مثال داخلی: شرکت‌های خصوصی در حوزه تولید سامانه‌های خورشیدی و تجهیزات کاهنده مصرف انرژی در ایران، می‌توانند نقش کلیدی در کاهش مصرف داشته باشند [۱۰].

نتیجه‌گیری

یارانه‌های پنهان انرژی و آب باعث مصرف بی‌رویه و ایجاد فشارهای اقتصادی و زیست‌محیطی می‌شوند. نتایج این مقاله نشان می‌دهد که اصلاح سیاست‌های یارانه‌ای و حرکت به سمت شفافیت و قیمت‌گذاری واقعی منابع، می‌تواند به بهبود وضعیت اقتصادی و کاهش آسیب‌های زیست‌محیطی منجر شود. با استفاده از فناوری‌های نوین و اصلاح ساختارهای موجود، کشورها می‌توانند مصرف منابع طبیعی خود را بهینه‌سازی کرده و به‌سوی توسعه پایدار حرکت کنند. برای آینده، پیشنهاد می‌شود که کشورهای دارای یارانه‌های پنهان به‌طور تدریجی این یارانه‌ها را اصلاح کرده و از سیستم‌های هوشمند مدیریت منابع استفاده کنند.

منابع:

1. International Monetary Fund. (2020). *Energy Subsidies and Their Impact on the Environment*. Washington, D.C.
2. World Bank. (2021). *Water Subsidies and Environmental Consequences*. Washington, D.C.
3. Rahimi, A., & Jafari, M. (2022). *The Economic Implications of Hidden Subsidies in Iran*. Journal of Economic Studies, 45(3), 123-145. (Persian)
4. Khosravi, H. (2023). *Environmental Impact of Water Subsidies in Developing Countries*. Environmental Research Letters, 18(2), 56-70. (Persian)
5. Elshahawi, M., & Abdallah, A. (2021). *Smart Metering and Subsidy Reform: A Path to Efficient Resource Use*. Energy Policy Journal, 98(4), 200-215.
6. Ren H, Zhou W, Nakagami K. Feasibility assessment of replacing coal with biomass in iron-based steel production from economic, environmental and social perspectives. *Renewable and Sustainable Energy Reviews.* 2020;127:109886.
7. Morales-Pinzón T, Heerschap N, Offermans A. Sustainable urban water management: Assessing the benefits of smart water management technologies in different cities. *Journal of Cleaner Production.* 2021; 278:123764.
8. Khosravi, H. (2023). Environmental Impact of Water Subsidies in Developing Countries. Environmental Research Letters, 18(2), 56-70. Examines the adverse effects of hidden water subsidies in arid countries and suggests corrective measures.
9. Elshahawi, M., & Abdallah, A. (2021). Smart Metering and Subsidy Reform: A Path to Efficient Resource Use. Energy Policy Journal, 98(4), 200-215. The role of smart technologies in managing energy and water consumption efficiently.
10. Zhang, X., & Zhao, X. (2020). Internet of Things-Enabled Smart Energy Management Systems for Green Buildings. Energy Reports, 6, 1024-1037. Examines the impact of IoT technologies on reducing energy consumption in buildings.
11. Suomalainen, K., Tuhkanen, H., & Hokkanen, J. (2019). Efficient Use of Water and Energy Through Smart Metering. Sustainable Cities and Society, 47, 101501. Highlights successful experiences in reducing natural resource consumption through advanced technologies.
12. Batista, E., Grassi, S., & Furlani, L. (2021). Smart Agriculture and Water Resources Management: A Comprehensive Review. Journal of Environmental Management, 11۳۳۵۲, ۲۸۷.

• مثال داخلی: پروژه‌های آزمایشی هوشمندسازی مصرف آب در شهرهایی مانند تهران نشان داده است که این سیستم‌ها می‌توانند به مدیریت بهتر منابع کمک کنند. [۸]

ب) توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر

• شرح: ایجاد مشوق‌های مالی برای توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر همانند انرژی خورشیدی و بادی، راهکاری کلیدی برای کاهش وابستگی به یارانه‌های انرژی فسیلی است. [۱۱]

• مثال خارجی: آلمان از طریق برنامه حمایت از نصب سامانه‌های خورشیدی، بیش از ۴۰ درصد نیاز برق خود را از انرژی‌های پاک تأمین کرده است [۱۱].

• مثال داخلی: توسعه نیروگاه‌های خورشیدی در استان کرمان و یزد نشان داده است که این انرژی‌ها می‌توانند نقش مؤثری در کاهش اتلاف منابع داشته باشند [۱۱] [۸].

ج) کشاورزی هوشمند

• شرح: استفاده از فناوری‌هایی نظیر سنسورهای هوشمند خاک و آبیاری قطره‌ای می‌تواند مصرف آب در بخش کشاورزی را کاهش دهد. [۱۱] [۸].

• مثال خارجی: در استرالیا، کشاورزی هوشمند و سیستم‌های دقیق آبیاری باعث بهینه‌سازی مصرف منابع آبی شده است [۸].

• مثال داخلی: اجرای سیستم‌های آبیاری قطره‌ای در استان‌های خوزستان و فارس نشان داده که این رویکرد تأثیر چشمگیری بر کاهش مصرف آب داشته است. [۱۱].

سیاست‌های حمایتی اجتماعی و آموزشی

الف) حمایت‌های هدفمند

• شرح: دولت‌ها باید از طریق شناسایی دهک‌های پایین درآمدی، حمایت‌های مستقیم نقدی یا ارائه خدمات رایگان مانند آموزش و بهداشت را جایگزین یارانه‌های پنهان کنند. [۱۱] [۸]

• مثال خارجی: در برزیل، برنامه "بولسا فامیلیا" با پرداخت نقدی به خانواده‌های فقیر توانست تأثیرات منفی حذف یارانه‌ها را کاهش دهد. [۱۱] [۸]

• مثال داخلی: توزیع کمک‌های معیشتی مستقیم به خانوارهای کم‌درآمد در جریان اصلاح قیمت حامل‌های انرژی نمونه‌ای از سیاست‌های حمایتی است که می‌تواند به‌طور مؤثرتر با برنامه‌ریزی بلندمدت اجرا شود. [۱۲]

ب) اطلاع‌رسانی و آموزش

• شرح: ایجاد کمپین‌های عمومی برای افزایش آگاهی مردم درباره پیامدهای یارانه‌های پنهان و منافع اصلاحات ضروری است. [۱۱] [۸]

• مثال خارجی: در سوئد، کمپین‌های آموزشی برای صرفه‌جویی در انرژی به افزایش پذیرش عمومی اصلاحات کمک کرد. [۱۱] [۸]

• مثال داخلی: تولید محتوای آموزشی از طریق رسانه‌های ملی و شبکه‌های اجتماعی درباره مدیریت مصرف انرژی و آب می‌تواند نقش مؤثری در پذیرش عمومی داشته باشد. [۱۱] [۸]

توسعه همکاری‌های بین‌المللی و سرمایه‌گذاری بخش خصوصی

الف) جذب سرمایه‌گذاری خارجی

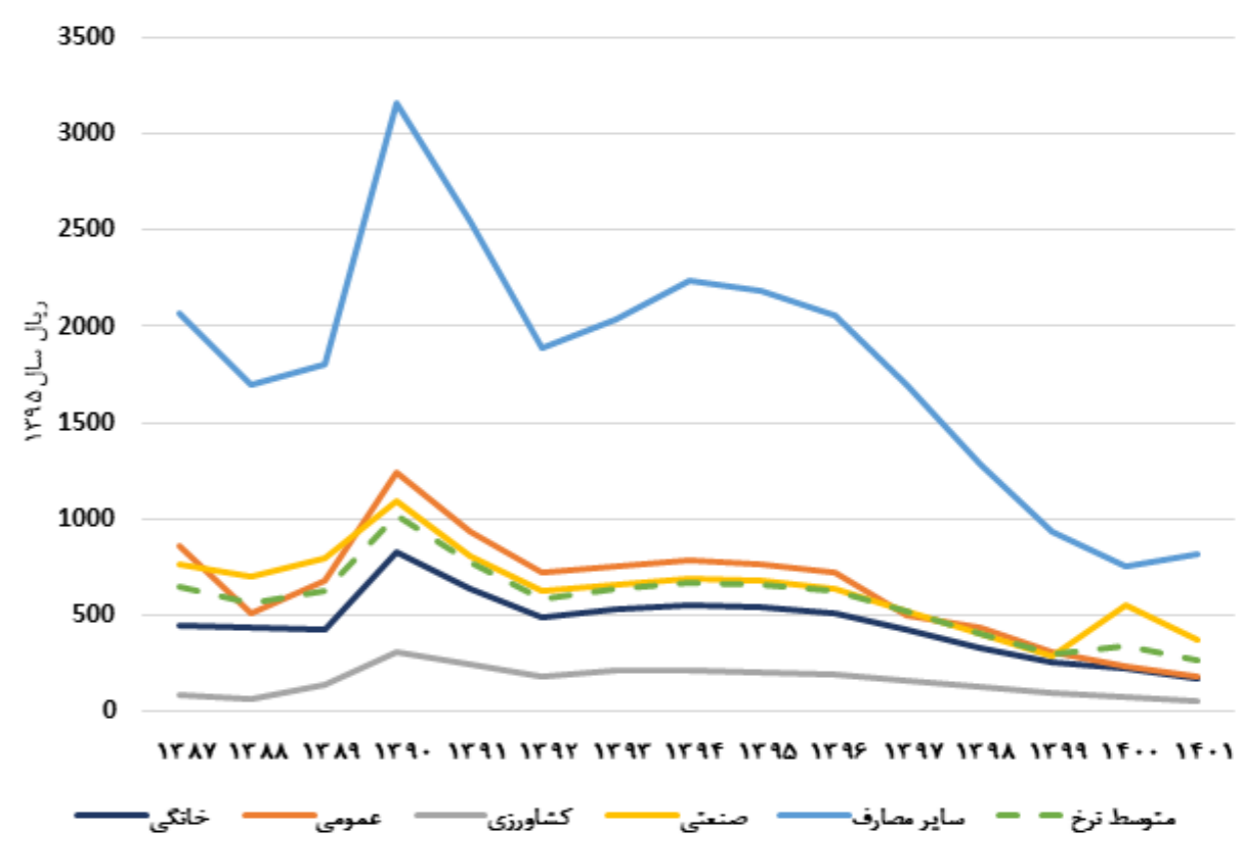
• شرح: همکاری با نهاد‌های بین‌المللی و جذب سرمایه‌گذاری‌های خارجی برای توسعه زیرساخت‌های انرژی و آب می‌تواند منابع مالی لازم برای اصلاحات را تأمین کند. [۱۲] [۸]

• مثال خارجی: در تونس، بانک جهانی از اصلاحات یارانه سوخت حمایت مالی و فنی کرد [۱۲].

• مثال داخلی: جذب سرمایه‌گذاری برای توسعه نیروگاه‌های بادی و خورشیدی در مناطق مرزی کشور مانند سیستان و بلوچستان نمونه‌ای از این اقدامات است. [۱۲].

ب) مشارکت بخش خصوصی

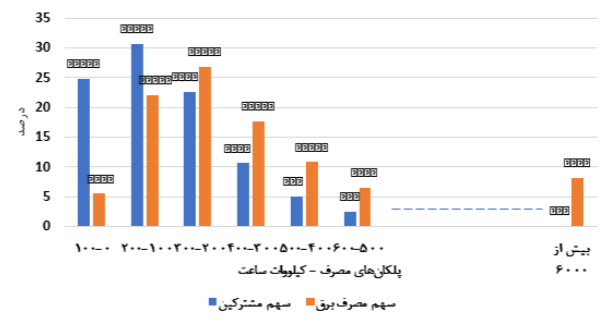
• شرح: تشویق بخش خصوصی برای سرمایه‌گذاری در فناوری‌های کاهش مصرف، مانند تولید تجهیزات کاهنده مصرف آب و انرژی. [۱۲] [۱۱].

نمودار ۱: متوسط نرخ تعرفه برق بخش‌های مختلف به ریال سال ۱۳۹۵ [۴][۲]

تعرفه برق در ایران:

برای بررسی بهتر و مقایسه روند تغییر تعرفه برق بخش‌های مختلف، با استفاده از آمارهای وزارت نیرو و داده‌های بانک مرکزی، نرخ‌ها به سال پایه ۱۳۹۵ برده شده‌اند. مطابق نمودار ۱، بالاترین تعرفه مرتبط با سایر مصارف (تجاری) و پایین‌ترین تعرفه مرتبط با مصارف کشاورزی است. در بخش خانگی، با توجه به آمار موجود (مناطق عادی) بیش از ۷۸ درصد از مشترکین خانگی، مصرف برق در محدوده الگو دارند (تا ۳۰۰ کیلووات ساعت) که این میزان معادل ۵۵ درصد مصرف برق بخش خانگی است. به عبارت دیگر ۲۲ درصد مشترکین ۴۵ درصد از مصرف بخش خانگی را به خود اختصاص داده‌اند. همچنین حدود ۲ درصد از مشترکین خانگی با مصرف بیش از ۶۰۰ کیلووات ساعت در ماه بیش از ۸ درصد از مصرف برق خانگی را دارند.

نمودار ۲: تعداد مشترکین و سهم مصرف برق در بخش خانگی ۳

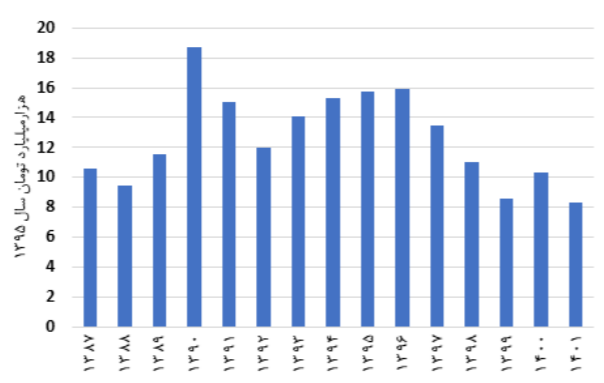

نمودار ۵: ناترازی درآمدها و هزینه‌های صنعت برق ۵

از توسعه صنعت برق (تعديل شود، سرمایه‌گذاری در انرژی‌های تجدیدپذیر و هوشمندسازی شبکه افزایش و با نوسازی زیرساخت‌ها تلفات کاهش یابد. همچنین، فرهنگ‌سازی برای مدیریت مصرف، ارائه مشوق به صرفه‌جویان و ایجاد بازارهای رقابتی برق، همراه با صادرات برق به کشورهای همسایه به منظور تنوع‌بخشی به منابع درآمدی صنعت برق می‌تواند مؤثر باشد. در کنار این اقدامات، هدفمند کردن حمایت از اقشار آسیب‌پذیر ضروری است.

منابع:

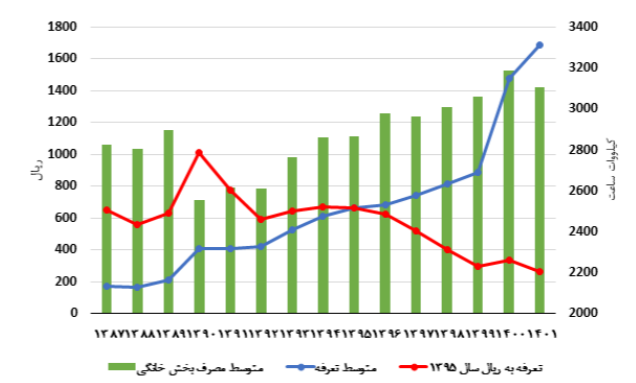
1. Neelawela, U., Selvanathan, E., & Wagner, L. (2019). Global measure of electricity security: A composite index approach. Energy Economics, 81, 43-453. <https://doi.org/10.1016/j.eneco.2019.04.009>
۲. گزارش ۵۶ سال صنعت برق ایران در آئینه آمار
۳. آمارهای وزارت نیرو
۴. داده‌های بانک مرکزی
۵. گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس

نمودار ۴: درآمد حاصل از فروش داخلی برق به ریال سال ۱۳۹۵ (با احتساب تورم ۴۲ درصد)

نتیجه‌گیری:

برق به‌عنوان یک زیرساخت حیاتی، نقش مهمی در اقتصاد، توسعه پایدار و کیفیت زندگی دارد. مقرون‌به‌صرفه بودن برق نه تنها مزیت رقابتی برای صنایع داخلی و بازارهای صادراتی ایجاد می‌کند، بلکه توان رقابت اقتصادی کشور را در برابر واردات تقویت می‌کند. با این حال، سیاست‌های تعرفه‌گذاری نامناسب و یارانه‌های ناکارآمد می‌توانند موجب مصرف بی‌رویه انرژی، کاهش بهره‌وری اقتصادی و محدودیت بودجه عمومی شوند. برای دستیابی به یک صنعت برق پایدار و سودآور، باید تعرفه‌های برق به‌گونه‌ای تعیین شوند که هزینه‌های تولید، انتقال و توزیع را پوشش دهند، بازدهی سرمایه‌گذاری را تضمین کنند و توان پرداخت مصرف‌کنندگان را نیز مدنظر قرار دهند. در ایران، عدم هم‌راستایی تعرفه برق با نرخ تورم و افزایش مصرف، به کاهش درآمدهای صنعت برق و ناترازی در شبکه منجر شده است. درباره اصلاح این وضعیت پیشنهاد می‌شود تعرفه‌های برق را به صورت پلکانی و متناسب با تورم و مطابق «قانون مانع‌زدایی

نمودار ۳: متوسط تعرفه و مصرف برق در بخش خانگی ۳

یادداشت تحلیلی

یارانه‌های پنهان آب و انرژی؛ مانع توسعه کشت فراسرزیمینی و تهدیدی برای منابع ملی

◆ نجمه رضا زاده، دکتری مهندسی عمران مهندسی محیط‌زیست - استاد دانشگاه فردوسی مشهد

مقدمه

کشت فراسرزیمینی به‌معنای کاشت محصولات کشاورزی در کشورهای دیگر و واردات آن‌ها به کشور مبدأ است. این مفهوم به‌ویژه در سال‌های اخیر در ایران مورد توجه قرار گرفته است، چراکه با بحران‌های آبی و خشکسالی‌های متوالی مواجه هستیم. هدف اصلی این نوع کشت، بهره‌برداری از منابع و ظرفیت‌های کشورهای دیگر برای تأمین نیازهای غذایی و ارتقای امنیت غذایی است. مزایای کشت فراسرزیمینی شامل جلوگیری از هدر رفت آب، افزایش تولید محصولات کشاورزی و کاهش وابستگی به واردات است. با توجه به اینکه حدود ۹۰ درصد از محصولات روغنی و بخش قابل توجهی از برنج مصرفی ایران وارداتی هستند، کشت محصولات راهبردی مانند گندم و دانه‌های روغنی در خارج از مرزها می‌تواند به تأمین نیازهای داخلی کمک کند. با وجود اینکه کشت فراسرزیمینی می‌تواند به‌عنوان یک راهکار مؤثر برای مقابله با بحران‌های کشاورزی و تأمین نیازهای غذایی کشور محسوب شود، اما تاکنون به‌دلیل چالش‌های متعدد، نتایج ملموسی حاصل نشده است. یکی از اصلی‌ترین چالش‌ها، عدم تمایل کشاورزان و بخش خصوصی به مشارکت در این طرح است که در این یادداشت مورد بررسی قرار گرفته است.

بیان مسئله

استفاده بیش از حد منابع آبی برای کشاورزی از جمله دلایل اصلی ایجاد بحران آب در کشور است. کاشت گیاهان آبی‌ری مانند برنج، نیشکر، پنبه، ذرت، یونجه و چغندر قند می‌تواند منجر به برداشت بی‌رویه آب شده و منابع آبی را تحت فشار قرار دهد و در مناطقی که با کمبود آب مواجه هستند، منجر به برداشت بیش از حد از منابع آبی شود. بحران برق نیز به‌دلیل وابستگی به منابع آبی برای تولید برق فشار بیشتری بر زیرساخت‌های انرژی وارد کرده است. برای تأمین آب مورد نیاز گیاهان آب‌بر، معمولاً از سیستم‌های پمپاژ و آبیاری استفاده می‌شود که خود نیازمند مصرف برق است. این مصرف برق می‌تواند به‌ویژه در مقیاس بزرگ، قابل توجه باشد. باید توجه داشت برداشت بی‌رویه آب و مصرف زیاد برق می‌تواند اثرات منفی زیست‌محیطی از جمله کاهش سطح آب‌های زیرزمینی و افزایش انتشار گازهای گلخانه‌ای ناشی از تولید برق را به‌همراه داشته‌باشد. یکی از راهکارهای دولت‌های جهان برای کاهش مصرف انرژی و آب در بخش کشاورزی، توسعه کشت فراسرزیمینی است. کشت فراسرزیمینی به‌معنای به‌کارگیری اراضی و منابع آبی کشورهای دیگر برای تولید محصولات کشاورزی است. این روش می‌تواند به‌طور قابل توجهی مصرف آب داخلی را کاهش دهد، به‌ویژه در کشورهایی مانند ایران که با بحران کمبود آب مواجه هستند. برخی از کشورهای منطقه که در حوزه کشت فراسرزیمینی پیشتاز هستند شامل عربستان سعودی که با هدف تأمین امنیت غذایی و کاهش وابستگی به واردات، به سرمایه‌گذاری در کشت فراسرزیمینی در کشورهای مختلف از جمله سودان، اتیوپی و اوکراین اقدام کرده است. کشور چین نیز نهن‌تها در زمینه محصولاتی مانند ذرت، بلکه در تولید ماهی و تنباکو نیز در کشورهای دیگر سرمایه‌گذاری کرده است. هند در کشورهایی مانند اتیوپی و مالی اقدام به کشت فراسرزیمینی نموده و ترکیه و امارات در کشورهایی مانند سودان و اوکراین محصولات کشاورزی مورد نیاز خود را کشت کرده‌اند.

یارانه پنهان و کشت فراسرزیمینی

در ایران اما تاکنون این مقوله پر اهمیت مورد توجه چندان قرار نگرفته است.

قلم نخبگان

قلم نخبگان

مقاله

یارانه پنهان حامل‌های انرژی در ایران؛ منافع، مضرات و راهکارها

◆ ابوالفضل ولی‌پور، دانشجوی دکتری کارآفرینی گرایش بین‌الملل - کارمند شرکت پخش فرآورده‌های نفتی ایران، هرمزگان

چکیده

برای استفاده بهینه منابع در شرایط حاضر کشور، باتوجه به وجود تحریم‌ها و تهدیدها، لازم است با بررسی کامل و جامع در شناسایی منابع موجود و اصلاح ناکارآمدی‌ها، مسیر توسعه را برای کشور عزیزمان هموار نماییم. بدین‌منظور در این مطالعه سعی شده است که بخشی از پژوهش‌های انجام‌گرفته در حوزه یارانه پنهان حامل‌های انرژی مورد بررسی قرار گرفته و مزایا، مضرات و راهکارهای توصیه شده توسط پژوهشگران این مرزوبوم جمع‌آوری و در قالب این نوشتار ارائه گردد. از نتایج این پژوهش در اعطای یارانه پنهان به حامل‌های انرژی می‌توان به شناسایی مزایایی همچون بهبود وضعیت اقتصادی در جامعه و افزایش انگیزه تولیدکنندگان به‌ویژه در حوزه کشاورزی و شناسایی مضراتی همچون افزایش مصرف انرژی، آلودگی محیط‌زیست، افزایش نقدینگی کشور و قاچاق اشاره نمود.

مقدمه و بیان مسئله

با بررسی وضع موجود در جهان و کشور در دهه اخیر و شناسایی عوامل محیطی تأثیرگذار بر اقتصاد که شامل شیوع بیماری‌های همه‌گیر از جمله کرونا، تحریم‌ها، وقوع درگیری‌های منطقه‌ای و جهانی و... است؛ این عوامل همراه با عوامل اقتصادی همچون کاهش ارزش پول ملی، تورم و کاهش قدرت خرید مردم اهمیت روزافزون بهره‌وری منابع در دسترس را برای استفاده در مسیر رشد و شکوفایی کشور به وضوح قابل‌درک می‌نماید. دولت‌ها پس از ترسیم نقشه راه پیشرفت برای کشور از ابزارهای گوناگونی برای پیشبرد اهداف خود استفاده می‌کنند. یکی از این ابزارها یارانه است که برای تقویت بخش‌های خاص جامعه و اقتصاد مورد استفاده دولت‌ها قرار می‌گیرد. یارانه پنهان نوعی امتیاز دولتی محسوب می‌شود که برای بخش‌هایی خاص در نظر گرفته شده است و به‌راحتی قابل‌محاسبه نیست و در حساب‌های ملی انعکاس نمی‌یابد. در این خصوص می‌توان بیان نمود میزان یارانه پنهانی که در کشور به حوزه حامل‌های انرژی اختصاص پیدا می‌کند مسئله مهم به‌شمار می‌رود و به‌عنوان مثال تأثیر یارانه‌ها از جمله در حامل‌های انرژی (برق، نفت، گاز و آب) در کسب‌وکارها که برای مردم ملموس نیست و باید به‌صورت کمی تشریح گردد. در اقتصاد ایران از زمانی که بین نرخ ارز رسمی باقیمت واقعی آن تفاوت زیادی به وجود آمده، یارانه پنهان ابعاد گسترده‌تری یافته است [۱]. در پژوهش حاضر سعی در بررسی مفاهیم و تأثیرات یارانه پنهان انرژی در ایران با استفاده از روش مطالعه کتابخوانی پژوهش‌های صورت گرفته توسط پژوهشگران ایرانی است.

پیشینه پژوهش

یارانه عبارت است از هرگونه پرداخت مالی بلاعوض از سوی دولت که می‌تواند به‌صورت نقدی یا غیرنقدی باشد. پرداخت یارانه در جهت بهبود وضعیت اقتصادی اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر و اصلاح وضعیت توزیعی درآمد در کشور است. پرداخت غیربدمند یارانه با تأثیرگذاری بر نظام قیمت‌ها مانع تخصیص بهینه منابع شده و در نتیجه باعث کاهش رشد اقتصادی گردیده است. هم‌اکنون سهم بخش مصرفی بیش از سه برابر بخش تولیدی است؛ بر اساس مطالعه کریمی و زاهدی (۱۳۸۹) تخصیص ۸۶ درصد به بخش تولیدی و در

حدود ۱۴ درصد به بخش مصرفی به‌عنوان الگوی بهینه تسهیم یارانه پیشنهاد می‌شود. در حالی که در بخش تولیدی بیشترین سهم درحال حاضر به یارانه انرژی برابر با ۲۶ درصد اختصاص دارد و سهم خریدهای تضمینی برابر با ۳ درصد است که نیاز به بازنگری و اصلاح یارانه‌ها را نشان می‌دهد [۲].

در سال‌های اخیر دولت برای کنترل رشد قیمت حامل‌های انرژی از طریق افزایش یارانه‌های پنهان اقدام نموده، که این امر موجب افزایش شکاف میان قیمت‌های داخلی و بین‌المللی انرژی گردیده است و به‌نحوی که یارانه‌های پنهان انرژی از کل هزینه‌های عمرانی دولت نیز فراتر رفته است. این امر در کنار افزایش جمعیت، تقاضای انرژی را افزایش و موجب کاهش کارایی مصرف انرژی در کشور شده است. درحالی‌که برای افزایش قیمت حامل‌های انرژی مقاومت زیادی وجود دارد ولی بازنگری در سیاست قیمتی آنها ضروری به نظر می‌رسد. سهم یارانه‌های پنهان انرژی از تولید ناخالص داخلی از حدود ۵٫۵ درصد در سال

۱۳۶۹ به حدود ۱۷ درصد در سال ۱۳۸۳ رسیده است [۳]. بر اساس مطالعات صورت گرفته در کشور مالزی افزایش قیمت گاز تا ۲۰ درصد، سطح عمومی قیمت‌ها را در حدود ۱ درصد افزایش می‌دهد [۳]. بر اساس مطالعه فتینی و بیکن (۱۹۹۹) تعدیل قیمت انرژی تا سطح قیمت‌های جهانی در ایران با فرض ثابت بودن سایر عوامل تولید در حدود ۱۳ درصد تورم موجود را افزایش می‌دهد [۴]. مطالعه بانک مرکزی در سال ۱۳۸۳ نیز بیانگر افزایش تورم ۲۹ درصدی با افزایش یک‌باره سه فرآورده نفتی بنزین، نفت‌گاز و نفت‌کوره به سطح F.O.B است. شاخص بهای مصرف‌کننده معیاری برای اندازه‌گیری تغییر در قیمت میانگین کالا و خدمات مصرفی یک خانوار متوسط و نشان‌دهنده تورمی است که مصرف‌کنندگان در زندگی روزمره خود احساس می‌کنند؛ این شاخص در صورتی که قیمت حامل‌های انرژی ۱۰۰ در صد افزایش یابد، در حدود ۸ درصد افزایش خواهد یافت [۳]. عدم افزایش متناسب بهای برق مصرفی و بهای خرید تضمینی برق باعث افزایش و انباشت بدهی وزارت نیرو گردیده است و از طرفی با وجود یارانه انرژی فسیلی صنایع از به‌کارگیری انرژی‌های تجدیدپذیر استقبال ننموده و نهایتاً نیروگاه‌های فسیلی به‌دلیل وجود یارانه سوخت مورد پذیرش بیشتری هستند و تولید انرژی تجدیدپذیر با وجود حمایت‌های بخش فسیلی همچون یارانه‌ها امکان رشد محدودی دارد [۵].

تدوین سیاست‌های حمایتی مناسب با هدف تقویت انگیزه تولیدکنندگان به‌ویژه در بخش کشاورزی و تداوم پرداخت یارانه به نهاده‌های مؤثر در بهره‌وری ضروری می‌باشد [۶]. توجه به رفاه گروه‌های مختلف جامعه از طریق اصلاح فرآیندهای اقتصادی و به‌ویژه؛ ساماندهی بازار انرژی کشور و اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در سند چشم‌انداز بیست ساله کشور در جهت رسیدن به توسعه پایدار مورد تأکید قرار گرفته است [۷] شعرافیان (۱۳۸۷) در مطالعه‌ای نشان داده است که با حذف یارانه‌های انرژی‌های فسیلی، انرژی‌های تجدیدپذیر از موقعیت بهتری برای رشد برخوردار خواهند شد. یارانه‌های نقدی باعث به وجود آمدن نقدینگی با حجم بالا در جامعه می‌باشد و این حجم از نقدینگی موجب تورم خواهد شد [۸]. بر اساس مطالعه شاه‌مردادی و همکاران (۱۳۹۰) پایین بودن قیمت داخلی حامل‌های انرژی نسبت به قیمت جهانی منجر به

رشد سریع مصرف انرژی، کاهش کارایی، آلودگی محیط‌زیست، تحمیل یارانه بر بودجه دولت، قاچاق و فاصله درآمدی گردیده و افزایش قیمت حامل‌های انرژی مصارف غیر ضروری را کاهش و در افق بلند مدت باعث بهبود تکنولوژی در بخش تولیدی و نهایتاً در کوتاه مدت افزایش قیمت‌ها می‌تواند باعث کاهش اشتغال نیز گردد. در باز توزیع یارانه نقدی به بخش‌های دولتی می‌بایست میزان اشتغال بخش‌های اقتصادی به‌عنوان مبنا قرار گیرد و نباید انرژی بری محصولات ملاک باز توزیع یارانه نقدی باشد [۹]. یارانه انرژی تخصیص ناکارایی منابع را به‌دنبال دارد. محیط‌زیست با اقتصاد و انرژی پیوند خورده است و تغییرات در هر یک از آنها بر دیگری تأثیر می‌گذارد. تغییر در یارانه انرژی بر کیفیت محیط‌زیست اثر می‌گذارد. بررسی‌ها نشان‌می‌دهد که مصرف انرژی، توسعه مالی، یارانه انرژی، سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و آزادسازی تجاری با انتشار دی اکسید کربن رابطه مستقیم دارد [۱۰].

اصلاح قیمتی حامل‌های انرژی خصوصاً بنزین باید در راستای کاهش یارانه پنهان و در قالب افزایش تدریجی قیمت‌ها باشد. همچنین یارانه‌های حاصل به‌گونه‌ای پرداخت شوند که کمترین کاهش قدرت خرید خانوار را به‌دنبال داشته‌باشند [۱۱]. نتایج بررسی‌ها نشان می‌دهد که با انجام سرمایه‌گذاری،

در صورت کنار گذاشتن قید برقراری تعادل در بازار کار و سرمایه، با افزایش قیمت بنزین تولید فعالیت‌ها در تمام بخش‌ها، تولید تمام کالاهای مصرفی و به‌دنبال آن تقاضای نیروی کار و سرمایه نیز از طرف تمام فعالیت‌های تولیدی افزایش پیدا می‌کند [۱۲]. دولت می‌تواند با بازتوزیع درآمد ناشی از اصلاح یارانه آب؛ بخشی از افزایش هزینه‌های تولید را جبران نموده و کاهش در مصرف را تعدیل نماید [۱۳] کاهش مصرف حامل‌های انرژی منجر به کاهش یارانه اختصاص یافته توسط دولت خواهد شد و با شناسایی عوامل کاهش‌دهنده مصرف خانوارها می‌توان اقدامات مؤثری انجام داد؛ در این زمینه بررسی‌ها نشان‌می‌دهد که پایگاه اقتصادی – اجتماعی خانوارهای اصفهانی بر میزان صرفه‌جویی آنها در مصرف انرژی تأثیر معناداری نداشته‌است. در حالی که فرهنگ زیست‌محیطی خانوارها تأثیر منفی معناداری داشته است [۱۴].

یافته‌ها

در جدول شماره ۱ که از بررسی و مطالعات صورت گرفته در حوزه یارانه‌های انرژی تهیه گردیده‌است به مزایا و مضرات یارانه‌های آشکار و پنهان حامل‌های انرژی و راهکارها و توصیه‌های پژوهشگران در این حوزه اشاره شده‌است.

ردیف	نام پژوهشگران	سال انتشار	مزایا یارانه (پنهان) انرژی	مضرات یارانه (پنهان) انرژی	راهکارها و توصیه‌ها
۱	کاظمی - جلیلی	۱۴۰۱		غیرقابل محاسبه و ثبت	
۲	کریمی - زاهدی	۱۳۸۹		بهبود وضعیت اقتصادی	پرداخت هدفمند
۳	شاهمرادی - مهرآرا - فیاضی	۱۳۸۹		افزایش شکاف قیمتی	افزایش قیمت حامل‌های انرژی
۴	نوروزی - عطایی	۱۳۸۹		افزایش مصرف انرژی	حذف یارانه انرژی
۵	پسندیده - حیدری	۱۴۰۳		افزایش بدهی وزارت نیرو - عدم استقبال از انرژی‌های تجدیدپذیر	حمایت از انرژی‌های تجدیدپذیر
۶	حسینی - شاه نیاتی - عبدالمهی	۱۳۹۶		تقویت انگیزه کشاورزان	پرداخت به نهاده‌های مؤثر در تولید
۷	حاضری - حسینی‌نسب	۱۳۹۳		عدم تحقق برنامه چشم‌اندازکشور	حذف یارانه انرژی
۸	عزیزی - کاظمی - حیدری	۱۳۹۱		افزایش نقدینگی کشور	حذف یارانه انرژی فسیلی جهت رشد انرژی تجدیدپذیر
۹	شاهمرادی - حقیقی - زاهدی	۱۳۹۰		افزایش مصرف انرژی - آلودگی محیط‌زیست - کاهش کارایی - قاچاق - ایجاد فاصله درآمدی	افزایش قیمت حامل‌های انرژی
۱۰	جعفری - زروکی - امیری	۱۴۰۳		تخصیص ناکارایی منابع - افزایش انتشار دی‌اکسیدکربن	
۱۱	حاتم‌وند - شاداد فر - امرایی - شگری	۱۳۹۹		افزایش تدریجی قیمت حامل‌های انرژی	
۱۲	حداد - مرتضی‌زاده	۱۳۸۹		افزایش قیمت بنزین منجر به افزایش تولید می‌شود	
۱۳	شهرکی - حسینی - خزاعی	۱۳۹۵		بازتوزیع درآمد اصلاح یارانه آب باعث تعدیل هزینه کشاورزان می‌گردد	
۱۴	اکبری - طالبی - جلائی	۱۳۹۵		فرهنگ زیست‌محیطی بر میزان مصرف انرژی مؤثر است.	

جدول شماره ۱: مزایا، مضرات و راهکارها در حوزه یارانه حامل‌های انرژی

قلم نخبگان

قلم نخبگان

نتیجه‌گیری

با مطالعات صورت گرفته با توجه به مزایای یارانه حامل‌های انرژی همچون بهبود وضعیت اقتصادی در جامعه و افزایش انگیزه تولیدکنندگان [۲] [۶]؛ وجود معایب و مضراتی همچون افزایش مصرف انرژی، آلودگی محیط‌زیست، افزایش نقدینگی کشور، قاچاق [۴] [۸] [۹]؛ اهمیت اصلاح رویه موجود در حوزه یارانه حامل‌های انرژی به‌ویژه یارانه‌های پنهان [۱۵] [۱۶] را نشان‌می‌دهد. راهکارهای اشاره شده توسط پژوهشگران شامل پرداخت هدفمند یارانه‌ها، حذف تدریجی یارانه‌ها و بازتوزیع درآمد ناشی از اصلاح قیمت انرژی است [۲] [۱۱] [۱۳]. تقلیل یارانه‌های پنهان به‌عنوان یکی از عوامل تأثیر گذار بر تنظیم بودجه فقرزدا و عدالت‌محور معرفی می‌شود [۱۷].

پیشنهادها

پیشنهاد می‌گردد برای تقویت تولید، یارانه تولید محور در برابر تولید یارانه محور مورد توجه قرار گیرد و یارانه بر اساس میزان تولید، مالیات قطعی شده کسب‌وکارها که نشان‌دهنده درآمد و تولید کارآفرینان است اختصاص یابد و نه بر اساس ماشین‌آلات و ظرفیت تجهیزات تولید. پیشنهاد می‌گردد برای اصلاح رفتاری در خصوص تملیک کالاهای مصرفی و سرمایه‌ای در جامعه، محدودیت‌هایی از دید تعداد و مقدار وضع نمود تا امکان هدایت سرمایه‌ها به‌سمت حوزه‌های اقتصادی و تولیدی تسهیل گردد از این طریق نیز می‌توان به هدایت یارانه‌های پنهان به‌سمت افزایش تولید کمک نمود. البته این امر نیازمند تقویت زیرساخت‌هایی همچون بورس اوراق‌بهادار، تمرکز اطلاعات و داده‌های افراد جامعه در بانک مرکزی، مرکز آمار و سازمان اسناد و املاک کشور و سازمان‌های مشابه خواهد بود. در بخش خانوارها پرداخت یارانه‌ها باید در چارچوب نظام تأمین اجتماعی باشد تا باعث حفظ اقشار آسیب‌پذیر و طبقه‌های متوسط جامعه از نوسان‌های اقتصادی ناشی از اجرای سیاست‌های ساختاری اقتصادی گردد [۱۸]؛ بر این اساس توجه به بخش‌های خدمات (آموزش، درمان، حمل‌ونقل و…) همانند تولید دارای اهمیت می‌باشد.

منابع

- س. کاظمی و ح. جلیلی بوالحسنی، "بررسی حجم یارانه‌های آشکار و پنهان در ج. ا. ایران؛ ابعاد اقتصادی و امنیتی آن، " اقتصاد دفاع، المجلد ۴، رقم ۲۲، pp. ۱۳۳-۱۵۴، ۱۴۰۱.
- ف. کریمی و م. زاهدی کیوان، "تعیین الگوی بهینه‌ی تخصیص یارانه‌های بخش کشاورزی به مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان، " تحقیقات اقتصاد کشاورز، المجلد ۴، رقم ۲، pp. ۹۹-۱۲۰، ۱۳۸۹.
- ا. شاهمرادی، م. مهرآرا و ن. فیاضی، "آزادسازی قیمت حامل‌های انرژی و آثار آن بر رفاه خانوار و بودجه دولت از روش داده-ستانده، " پژوهش‌های اقتصادی ایران، المجلد ۱، رقم ۱۴، pp. ۱-۲۴، ۱۳۸۹.
- h. fetini and r. bacon, "Economics Aspects of Increasing Energy Prices to Border Prices in the Iran, " Document of World Bank, iran, 1999.
- ا. ا. پسندیده و غ. حیدری، "تحلیل پارادیمی حکمرانی و سیاستگذاری انرژیهای تجدیدپذیر در ایران، " انرژی‌های تجدید پذیر و نو، المجلد ۱۱، رقم ۱، pp. ۱۲۵-۱۳۸، ۱۴۰۳.
- س. حسینی، ن. شاه نیاتی و م. عبدالمهی، "ارزیابی سیاست‌های حمایتی دولت از پسته کاران طی برنامه‌های توسعه اقتصادی در استان‌های ایران، " تحقیقات اقتصاد کشاورزی، المجلد ۲، رقم ۹، pp. ۲۴۳-۲۶۰، ۱۳۹۶.
۵. حاضری نیزی و س. حسینی نسب، "تحلیل تعادل عمومی محاسبه پذیر اثرات رفاهی اصلاح یارانه حامل‌های انرژی: شاخص تغییرات معادل هیکس، " پژوهش‌های اقتصادی، المجلد ۲، رقم ۱۴، pp. ۲۱-۴۰، ۱۳۹۳.
- م. عزیزی، ش. کاظمی و ط. علی حیدری بیوکی، "تحلیل آثار تورمی اصلاح قیمت حامل‌های انرژی در مبحث هدفمندی یارانه‌ها با رویکرد مدیریت اقتصاد، " تألیف اولین کنفرانس بین المللی نفت، گاز، پتروشیمی و نیروگاهی، تهران، ۱۳۹۱.
- ا. شاهمرادی، ا. حقیقی ور، زاهدی، "بررسی اثرات افزایش قیمت حامل‌های انرژی و پرداخت یارانه نقدی در ایران؛ رویکرد CGE، " پژوهش‌ها و سیاستهای اقتصادی، المجلد ۱، رقم ۵۷، pp. ۵-۳۰، ۱۳۹۰.

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

- ا. جعفری صمیمی، ش. زروکی و م. امیری لرگانی، "تأثیر یارانه انرژی کل، یارانه انرژیهای تجدیدپذیر و تجدیدناپذیر بر محیط‌زیست در منتخبی از کشورهای جهان، " نظریه‌های کاربردی اقتصاد، المجلد ۱، رقم ۱۱، pp. ۱۴۹-۱۷۴، ۱۴۰۳.
۱۱. ز. حاتم وند، ا. شاداد فر، ع. امرایی و م. شگری، "بررسی نحوه قیمت‌گذاری بنزین و یارانه‌های آن در اقتصاد ایران، " مجله اقتصادی، المجلدات ۱٪ من ۲۱٪-۲۰، pp. ۴۹-۹۱، ۱۳۹۹.
۱۲. غ. کشاورزحداد و ح. مرتضی زاده، "تحلیل اثرات تخصیصی تثبیت قیمت بنزین در چارچوب یک مدل تعادل عمومی قابل‌محاسبه، " پژوهش‌های اقتصادی ایران، المجلد ۱، رقم ۴۲، pp. ۲۵-۵۳، ۱۳۸۹.
- ج. شهرکی، س. حسینی و ص. خزاعی، "تحلیل اثر‌های هدفمندسازی یارانه آب کشاورزی بر بخش کشاورزی ایران (مدل تعادل عمومی محاسبه پذیر)، " تحقیقات اقتصاد کشاورزی، المجلد ۴، رقم ۸، pp. ۶۱-۷۸، ۱۳۹۵.
۱۴. ن. ا. اکبری، ه. طالبی و ا. جلائی، "بررسی عوامل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر مصرف انرژی خانوار پس از اجرای قانون هدفمندسازی یارانه‌ها، " جامعه شناسی کاربردی، المجلد ۴، رقم ۶۴، pp. ۱-۲۶، ۱۳۹۵.
- ع. فریدزاده، ا. جهانگرد و ث. اسدی، "ارزیابی تغییرات تولید ناشی از افزایش قیمت بنزین در بخش‌های اقتصادی ایران: مقایسه الگوی استاندارد و الگوی غیرخطی عرضه محور گش، " اقتصاد و الگوسازی، المجلد ۴، رقم ۱۳، pp. ۲۹-۶۲، ۱۴۰۱.
- ز. اسمعیلی، ه. علیشیری، س. امینی ولاشانی و م. اکبری، "بررسی تأثیر حذف یارانه انرژی صنایع پر مصرف بر بهای تمام شده تولید محصولات صنایع، " مطالعات راهبردی سیاستگذاری عمومی، المجلد ۱۴، رقم ۵۲، ۱۴۰۳.
- م. مرادیان نیزی و س. رفیعی علوی، "درآمدی بر بایسته‌های بودجه فقرزدا، " فصلنامه دانش حقوق عمومی، المجلد ۳، رقم ۱۳، pp. ۵۳-۸۴، ۱۴۰۳.
- غ. ر. مصباحی مقدم، ح. ر. اسمعیلی گیوی و م. رعایانی، "بررسی و آسیب شناسی هدفمندسازی پرداخت یارانه‌ها، " فصلنامه اقتصاد اسلامی، المجلد ۹، رقم ۳۵، pp. ۱۶۱-۱۹۲، ۱۳۸۸.

یادداشت تحلیلی

احمد فائزی، کارشناسی ارشد مهندسی مکانیک-گرایش تبدیل انرژی

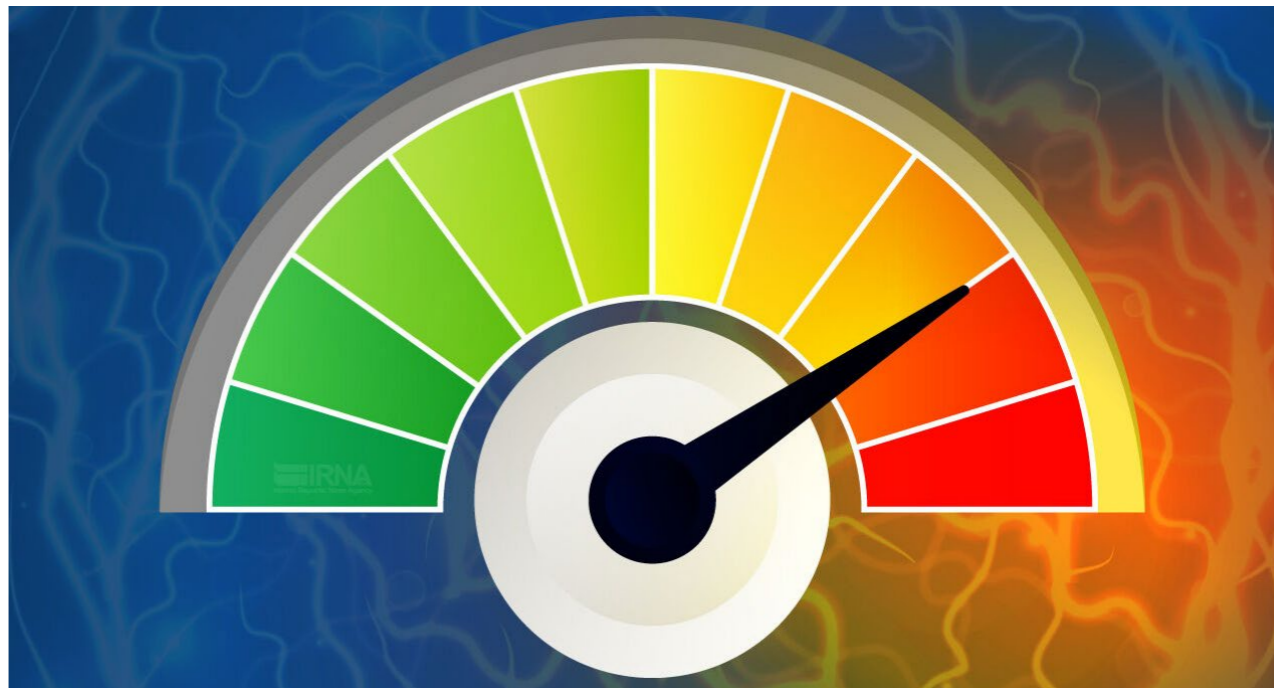
قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی؛ بستر قانونی بر زمین مانده برای کاهش شدت انرژی کشور

بیشتر است. در واقع بهبود فناوری و ملاحظات زیست محیطی در بسیاری از کشورهای جهان منجر به کاهش شدت انرژی شده است. این در حالی است که روند شدت انرژی در ایران برخلاف جهان در سال‌های اخیر افزایشی بوده است. در سال ۲۰۲۰، شاخص شدت عرضه انرژی اولیه جهان براساس تولید ناخالص داخلی برحسب نرخ ارز و برابری قدرت خرید به ترتیب ۰/۱۷ و ۰/۱۱ تن معادل نفت خام به ازای هزار دلار و همچنین شاخص شدت مصرف نهایی انرژی جهان براساس تولید ناخالص داخلی برحسب نرخ ارز و برابری قدرت خرید به ترتیب ۰/۱۱ و ۰/۰۷ تن معادل نفت خام به ازای هزار دلار بوده است. این در حالی است که شدت عرضه انرژی و شدت مصرف نهایی انرژی در ایران بر حسب نرخ ارز ۳/۳۰ برابر متوسط جهان و بر حسب برابری قدرت خرید ۱/۹ برابر متوسط جهان است.

این آمارها در حالی به وقوع پیوسته است که قانون اصلاح الگوی مصرف انرژی (مصوب ۱۳۸۹) الزامات متعددی را در بخش مصرف انرژی کشور ارائه نموده است که اگر عزم جدی برای اجرایی ساختن آن‌ها شکل گرفته بود قطعاً تاکنون شدت مصرف انرژی اعدادی پایین‌تر از مقادیر کنونی می‌بود که می‌توانست کمک فراوانی به اجرای عدالت و تحقق سیاست‌های کلی اقتصاد مقاومتی نماید. امید است با اجرای این قانون و دیگر بسترهای قانونی موجود، بهره‌وری مصرف انرژی در کشور و به تبع آن شدت مصرف انرژی کشور بهبود یابد.

شدت انرژی شاخصی برای تعیین کارایی انرژی در سطح اقتصاد ملی هر کشور است که از تقسیم مصرف نهایی انرژی (و یا عرضه انرژی اولیه) بر تولید ناخالص داخلی محاسبه می‌گردد و نشان می‌دهد که برای تولید مقدار معینی از کالاها و خدمات (بر حسب واحد پول) چه مقدار انرژی به کار رفته است. عوامل بسیاری در تعیین شدت انرژی یک کشور مؤثر می‌باشد. شدت انرژی می‌تواند متأثر از سطح استانداردهای زندگی، عوامل آب و هوایی یا ساختار اقتصادی و صنعتی یک کشور باشد. کشورهایی که دارای سطح بالاتری از استاندارد زندگی هستند مصرف انرژی بیشتری داشته و در نتیجه این امر بر شدت انرژی آنها تأثیر می‌گذارد. بهینه سازی ساختمان‌ها و تجهیزات، ترکیب سوخت‌های مورد استفاده در بخش حمل و نقل و حتی مسافت بین مکان‌های جغرافیایی، شیوه‌های حمل و نقل و فناوری به کار رفته در خودروها و وسایل نقلیه، ظرفیت حمل و نقل عمومی، اقدامات صورت گرفته در امر بهینه سازی مصرف انرژی، حوادث طبیعی و قیمتی‌ها یا یارانه‌های انرژی برخی از عوامل تأثیرگذار در شدت انرژی می‌باشند. با مقایسه این شاخص در سال‌های مختلف و میان کشورهای مختلف می‌توان روند به‌کارگیری منابع انرژی در فرآیند تولید ملی کشورها را ارزیابی نمود.

ایران از لحاظ مصرف انرژی به منظور تولید کالاها و خدمات وضعیت مطلوبی نداشته و جزء کشورهای با شدت انرژی بسیار بالا محسوب می‌شود. بر این اساس شدت مصرف نهایی انرژی در کشور نه تنها در مقایسه با کشورهای نفت‌خیز بسیار بالاتر می‌باشد بلکه از برخی مناطق نظیر خاورمیانه نیز

یادداشت تحلیلی

امیرحسین دهقان، کارشناس مهندسی برق و قدرت گرایش انرژی - کارشناس کنترل امور آب و فاضلاب شهرستان کاشمر
عرفان ارجمند، کارشناسی مهندسی برق - کارآموز دفتر انرژی امور آب فاضلاب کاشمر

بررسی منافع و مضرات اقتصادی یارانه‌های پنهان حوزه انرژی و آب

چکیده:

یارانه‌های پنهان معمولاً در شرایطی به وجود می‌آیند که سیاست‌های دولت به‌طور مصنوعی قیمت انرژی و آب را کاهش می‌دهد. تأثیر متقابل یارانه‌های آب و انرژی مورد بررسی قرار گرفته و نقش حیاتی آن در حمایت از بهره‌وری کشاورزی و ثبات اقتصادی برجسته می‌شود. تجزیه و تحلیل نشان می‌دهد که چگونه این یارانه‌ها بر تخصیص منابع، پایداری زیست محیطی و برابری اجتماعی تأثیر می‌گذارد و درک دقیقی از مزایا و معایب بالقوه آنها در تقویت توسعه ارائه می‌دهد.

مقدمه:

یارانه‌ها مدت هاست که بخشی از سیاست‌های دولت با هدف تقویت بخش‌های مختلف اقتصاد، به‌ویژه انرژی و آب بوده است. در حالی که یارانه‌ها می‌توانند به اشکال آشکار مانند کمک‌های مالی مستقیم یا معافیت‌های مالیاتی ظاهر شوند، اما می‌توانند پنهان باشند. یارانه‌های پنهان مکانیسم‌هایی هستند که از طریق آن دولت‌ها بدون تأیید شفاف از صنایع حمایت می‌کنند که اغلب منجر به عواقب ناخواسته می‌شود. قیمت گذاری حامل‌های انرژی در سطحی پایین‌تر از قیمت جهانی، مستلزم پرداخت یارانه بر واردات انرژی به‌صورت آشکار و صرف‌نظر کردن از درآمد فروش در قیمت جهانی است که به‌عنوان یارانه‌های پنهان قلمداد می‌شود. این مقاله به بررسی مزایا و معایب اقتصادی یارانه‌های پنهان در زمینه‌های انرژی و آب می‌پردازد و بر پیامدهای آن برای کارایی بازار، پایداری زیست محیطی، مسئولیت مالی و برابری اجتماعی تأکید می‌کند.

بنابراین اهمیت مطالعه یارانه پنهان انرژی به‌شکل‌ی جامع و گسترده با در نظر گرفتن همه ابعاد آن، امری بسیار مهم برای کشور محسوب می‌شود.

آشنایی با یارانه‌های پنهان یارانه‌های پنهان معمولاً در شرایطی به وجود می‌آیند که سیاست‌های دولت به‌طور مصنوعی قیمت انرژی و آب را کاهش می‌دهد. این ترتیبات می‌تواند اشکال مختلفی داشته باشد، از جمله معافیت‌های مالیاتی، خلاءهای نظارتی و تعرفه‌های ترجیحی. به‌عنوان مثال، صنایع سوخت فسیلی ممکن است از کاهش حق امتیاز یا مشوق‌های مالیاتی بهره‌مند شوند، در حالی که شرکت‌های آب ممکن است هزینه‌های زیرساختی واقعی را در ساختار قیمت گذاری خود نادیده بگیرند. تعیین کمیت این یارانه‌ها ممکن است دشوار باشد و منجر به سوء تفاهم‌های قابل توجهی در مورد هزینه‌ها و مزایای واقعی تأمین انرژی و آب شود.

۱. مزایای اقتصادی یارانه‌های پنهان

مقرون به صرفه بودن برای مصرف‌کنندگان: یکی از مزایای اصلی یارانه‌های پنهان، تسکین فوری آن به مصرف‌کنندگان است. با کاهش قیمت خدمات ضروری مانند انرژی و آب، یارانه‌های پنهان می‌تواند این نیازهای اولیه را به‌ویژه برای خانوارهای کم‌درآمد مقرون به صرفه تر کند. در مناطقی که تقاضای انرژی یا آب زیاد است، چنین یارانه‌هایی می‌تواند از مشکلات اقتصادی جلوگیری کرده و ثبات اجتماعی را ارتقا دهد

تشویق رشد در صنایع کلیدی:

یارانه‌های پنهان می‌تواند باعث رشد در بخش‌های حیاتی اقتصاد شود. برای مثال، یارانه دادن به فناوری‌های انرژی‌های تجدیدپذیر می‌تواند پذیرش آنها را

تسریع کند و منجر به ایجاد شغل و نوآوری در فناوری شود. به‌طور مشابه، یارانه در کشاورزی برای به‌کارگیری آب می‌تواند به حداکثر رساندن محصول، تضمین امنیت غذایی و تقویت اقتصاد روستایی کمک کند.

سرمایه‌گذاری در زیرساخت: در بسیاری از موارد، یارانه‌های پنهان می‌تواند انگیزه سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌های لازم را ایجاد کند. برای مثال، با پایین نگه داشتن هزینه‌های انرژی، دولت‌ها می‌توانند سرمایه‌گذاری بخش خصوصی را در انرژی‌های تجدیدپذیر، ارتقای شبکه و سیستم‌های حفاظت از آب تشویق کنند، که همگی برای توسعه پایدار ضروری هستند.

توزیع مجدد ثروت: یارانه‌های پنهان می‌تواند به‌عنوان نوعی از توزیع مجدد ثروت عمل کند. با یارانه دادن به خدمات ضروری، دولت‌ها می‌توانند به‌طور مؤثر منابع را از شهروندان ثروتمندتر - که ممکن است زیاد به چنین خدماتی متکی نباشند - به جمعیت‌های کم‌درآمدی که این کار را انجام می‌دهند، انتقال دهند. این اصل برابری به کاهش اختلاف درآمد و افزایش رفاه اجتماعی کمک می‌کند.

۲. معایب اقتصادی یارانه‌های پنهان

انحرافات بازار: یکی از مهم‌ترین اشکالات اقتصادی یارانه‌های پنهان، اعوجاج است که در بازار ایجاد می‌کند. با پنهان کردن هزینه واقعی انرژی و آب، این یارانه‌ها می‌تواند منجر به مصرف بیش از اندازه و ناکارآمدی شود. به‌عنوان مثال، قیمت‌های پایین انرژی ممکن است سرمایه‌گذاری در بهره‌وری و حفظ انرژی را منصرف‌کنند و در پایان منجر به کاهش بیشتر منابع و تخریب محیط زیست شود. **بار مالی:** یارانه‌های پنهان می‌تواند بار مالی قابل توجهی را بر بودجه دولت تحمیل کند. منابع تخصیص یافته برای حمایت از این یارانه‌ها اغلب از حوزه‌های حیاتی دیگر مانند آموزش، مراقبت‌های بهداشتی و توسعه زیرساخت‌ها منحرف می‌شوند. این تخصیص نادرست بودجه می‌تواند رشد اقتصادی گسترده‌تر را خفه کند و خدمات عمومی را تضعیف کند.

اثرات زیست محیطی: بسیاری از یارانه‌های پنهان به نفع سوخت‌های فسیلی و صنایع پر مصرف آب است که به تخریب محیط زیست کمک می‌کند. به‌عنوان مثال، یارانه دادن به آب برای کشاورزی می‌تواند منجر به برداشت بیش از اندازه منابع آب، آسیب رساندن به اکوسیستم و کاهش تنوع زیستی شود. به‌طور مشابه، یارانه برای تولید سوخت‌های فسیلی می‌تواند تغییرات آب و هوایی را تشدید کند و تلاش‌های پایداری طولانی مدت را تضعیف کند.

عدم شفافیت و پاسخ‌گویی: یارانه‌های پنهان در محیط‌های فاقد شفافیت و پاسخ‌گویی رشد می‌کنند، که می‌تواند اعتماد عمومی را به نهادهای دولتی از بین ببرد. زمانی که مالیات دهندگان از میزان و تأثیر این یارانه‌ها بی‌اطلاع باشند، پاسخ‌گویی تصمیم‌گیرندگان در قبال انتخاب‌های اقتصادی خود دشوار می‌شود. این نبود پاسخ‌گویی ممکن است به منافع ریشه‌ای منجر شود که در برابر اصلاحات ضروری مقاومت می‌کنند.

ایجاد تعادل بین مزایا و هزینه‌ها: سیاست‌گذاران برای عبور از محدوده پیچیده یارانه‌های پنهان در انرژی و آب باید رویکردی متعادل اتخاذ کنند. این شامل تجزیه و تحلیل شفاف برنامه‌های یارانه، با اهداف روشن و نتایج قابل اندازه‌گیری

است. سیاست‌گذاران باید تلاش کنند تا تحریفات بازار را به حداقل برسانند و در همان سان دسترسی به خدمات ضروری را تضمین کنند.

افزایش شفافیت: دولت‌ها باید هدفشان شفاف سازی برنامه‌های یارانه‌ای باشد که امکان بررسی و بحث عمومی را فراهم کند. با تشریح واضح هزینه‌ها و مزایای یارانه‌های پنهان، سیاست‌گذاران می‌توانند به شهروندان در تصمیم‌گیری آگاهانه در مورد حمایت خود از چنین برنامه‌هایی کمک کنند.

روی آوردن به یارانه مشروط: دولت‌ها می‌توانند برخی از اثرات منفی یارانه‌های پنهان را با اجرای یارانه‌های مشروط که شیوه‌های پایدار را ترویج می‌کنند، کاهش دهند. به‌عنوان مثال، یارانه برای تولید انرژی می‌تواند به کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای یا سرمایه‌گذاری در فناوری انرژی‌های تجدیدپذیر مرتبط باشد.

تشویق مشارکت مردمی: درگیر کردن مردم در بحث در مورد یارانه‌ها می‌تواند به نتایج سیاست بهتری منجر شود. با مشارکت دادن سهام‌داران در فرآیندهای تصمیم‌گیری، دولت‌ها می‌توانند احساس مالکیت ایجاد کنند و اطمینان حاصل کنند که یارانه‌ها منعکس‌کننده نیازها و ارزش‌های جامعه هستند.

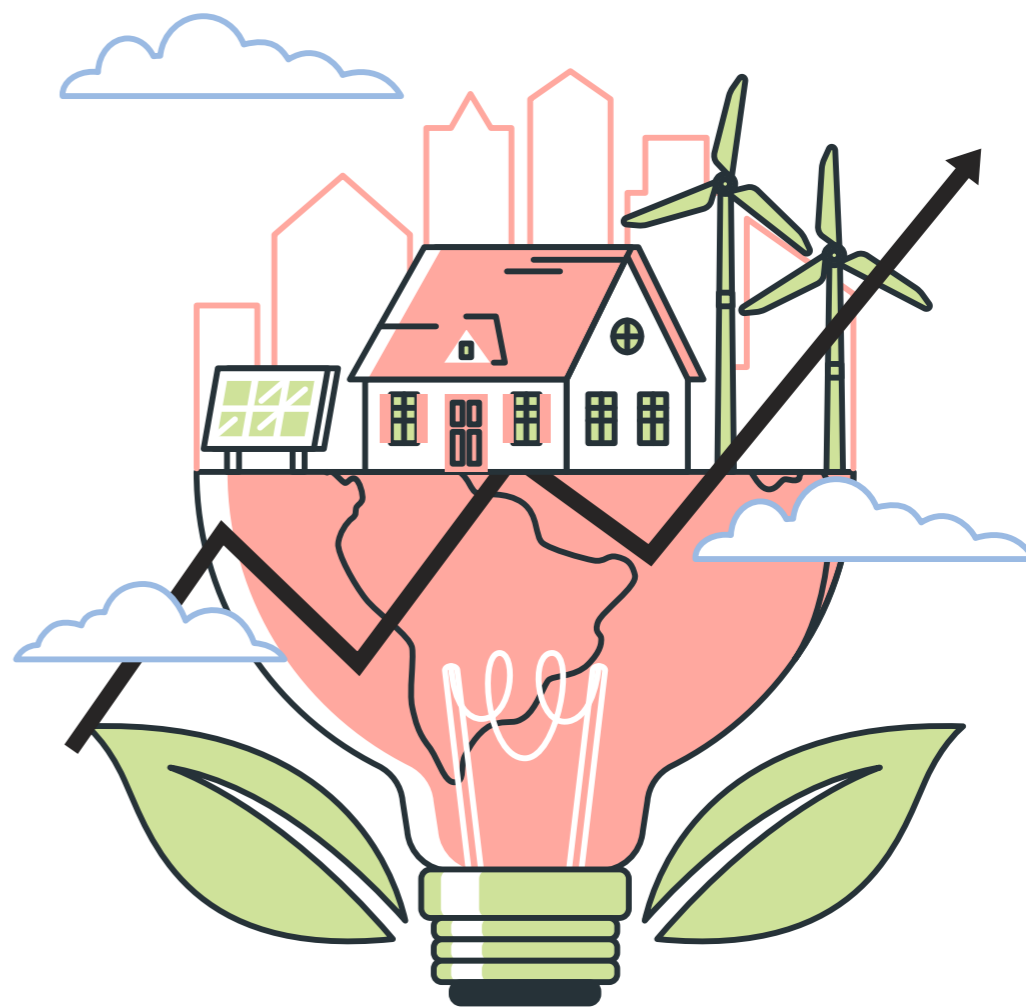
ارزیابی اثرات بلندمدت: ارزیابی منظم برنامه‌های یارانه برای درک تأثیرات بلندمدت آنها بر اقتصاد، محیط زیست و جامعه ضروری است. سیاست‌گذاران باید چارچوب‌هایی را برای ارزیابی اثربخشی یارانه‌های پنهان و ایجاد تعدیل‌های لازم در پاسخ به شرایط متغیر ایجاد کنند.

نتیجه‌گیری:

در حالی که یارانه‌های پنهان در زمینه انرژی و آب می‌تواند مزایای اقتصادی خاصی مانند مقرون به صرفه بودن برای مصرف‌کنندگان و تشویق برای رشد صنعت را به همراه داشته باشد، اما با معایب قابل توجهی از جمله تحریف بازار و اثرات زیست‌محیطی همراه است. حکمرانی مؤثر مستلزم توازن دقیق این عوامل، با تأکید بر شفافیت و پاسخ‌گویی و در همان سان ترویج شیوه‌های پایدار است. در پایان، درک عمیق‌تر از اقتصاد یارانه‌های پنهان می‌تواند راه را برای تصمیم‌گیری‌های سیاستی آگاهانه‌تر که هم با رشد اقتصادی و هم برابری اجتماعی در بلندمدت همسو هستند هموار کند. سیاست‌گذاران باید مراقب باشند تا اطمینان حاصل کنند که مزایا بر هزینه‌ها بیشتر است و محیطی را ایجاد کنند که در آن خدمات ضروری بدون به خطر انداختن سلامت اقتصاد یا کره زمین در دسترس باشد.

منابع:

۱. پبله فروش، میثم، «یارانه انرژی در ایران»، بولتن تخصصی اقتصادی ایران، مرکز پژوهش‌های مجلس، ۱۳۸۵.
۲. پبله فروش، میثم و اصلان، قودجانی، «یارانه‌ها و عملکرد حساب ذخیره ارزی در ایران از دیدگاه صندوق بین‌المللی پول»، مرکز پژوهش‌های مجلس، شماره مسلسل، ۱۳۸۷، ۹۴۰۷.
۳. موسسه مطالعات بین‌المللی انرژی. ارزیابی وضعیت یارانه حامل‌های انرژی در کشور، ۱۳۹۸، Publica ons by the Organisa on for Economic Co-operation and Development (OECD)
۴. بررسی تأثیر یارانه‌های پنهان در کشورهای مختلف.

مقاله

بررسی مقایسه‌ای گام‌های اصلاح یارانه انرژی در ایران و برزیل

♦ غلامرضا حسنی درمیان، استاد دانشگاه فردوسی مشهد- گروه علوم اجتماعی

♦ سپیده ناصری حصار، کارشناسی ارشد علوم اجتماعی

چکیده

در هر جامعه‌ای منابعی جهت استفاده وجود دارد اما این منابع محدود و نیازها نامحدود عدم تعادلی را ایجاد می‌نماید که بر اساس مقدار منابع و نیازها، دولت‌ها به تلاش برای ایجاد هماهنگی بین این دو، جهت رشد و توسعه جامعه واداشته می‌شوند. یکی از فعالیت‌هایی که در این زمینه انجام گرفته تنظیم برنامه یارانه‌ها با هدف‌های متفاوت در هر کشور بوده است. کشورها نیز برای اجرای صحیح یارانه‌ها گام‌هایی را طراحی نموده و در طی دوره‌ها آنها را اصلاح می‌نمایند. در بین کشورهای اجراکننده یارانه، برزیل به موفقیت‌های بزرگ و ایران به موفقیت نسبی در هدفمندی یارانه‌ها دست‌یافته‌اند. یکی از اهداف اجرای یارانه‌ها، فقر زدایی در جامعه بوده که به‌عنوان هدف مشترک در این دو کشور در نظر گرفته شده‌است. هدف این پژوهش مقایسه گام‌های اجرای یارانه انرژی و اصلاحات آن در دو کشور ایران و برزیل بوده، از روش تطبیقی استفاده شده و شیوه گردآوری داده‌ها اسنادی بوده است. با تطبیق گام‌های اجرایی یارانه حامل‌های انرژی، شباهت‌ها و تفاوت‌هایی مورد توجه قرار گرفته است.

مقدمه

یارانه پرداخت مستقیم و یا غیرمستقیم نوعی کمک مالی و از ابزارهای مهم حمایتی دولت‌ها هستند، که برای حمایت از مصرف‌کنندگان، تولیدکنندگان و صادرکنندگان پرداخت می‌شود [۱]. با گسترش تقاضای صنعتی شدن کشورهای در حال توسعه این کشورها بر آن شدند تا سیاست‌هایی را برای تعدیل آثار جانبی سیاست‌های توسعه‌ای اتخاذ نمایند که نتیجه این سیاست‌ها، افزایش سطح عمومی قیمت‌ها (به‌ویژه کالاهای اساسی) بود. از این جهت، کشورهای مذکور برای پیشگیری از کاهش رفاه جامعه و به‌ویژه خانوارهای کم‌درآمد سیاست‌های حمایتی را در پی افزایش قیمت‌های جهانی در سطح وسیعی اعمال نمودند. با ایجاد تفکر انسان‌محور در توسعه که از دهه ۱۹۷۰ آغاز گشت، موجب شد تا به مسائل و سیاست‌های اجتماعی در مواجه شدن با توسعه نیافتگی کشورها توجه شود. اما بحران بدهی‌ها و رکود جهانی در دهه هشتاد میلادی، موجب شد تا راهبردهای توسعه به‌سمت مدیریت بهینه اقتصادی تغییر یابد. از این جهت، در چارچوب این رویکرد بیشتر کشورها نسبت به اصلاح برنامه یارانه‌ها اقدام نمودند [۲].

بیان مسئله

آدام اسمیت، بنیان‌گذار مکتب کلاسیک‌ها از مخالفان جدی دخالت دولت در فعالیت‌های اقتصادی بود و هم‌اکنون نئوکلاسیک‌ها با اندک تغییراتی، پیانگر این اندیشه هستند. این بینش تا قبل از جنگ‌های جهانی بر اقتصاد غرب حاکم بود، اما با بروز جنگ و پدیدار شدن تورم همراه با رکود شدید اقتصادی، اندیشه‌های جدید همچون اندیشه‌های اقتصادی کینز قوت گرفت که در آن دولت به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل تنظیم‌کننده و تعدیل‌کننده فعالیت‌های اقتصادی مطرح است. با اعمال این سیاست و بهبود اقتصاد غرب، به تدریج کنترل در بخش سیاست‌گذاری مالی و پولی و اداره بخش عمومی در اقتصاد به دولت سپرده شد و به هر حال از همین دوران که با شروع جنگ جهانی دوم مصادف بود، پرداخت یارانه به مفهوم امروزی شکل گرفت [۲]. مطالعات

کشورهای مختلف جهان نشان می‌دهد، که هر کدام از کشورها متناسب با شرایط خاص خود از روشی ویژه و یا ترکیبی از روش در زمینه پرداخت یارانه‌ها استفاده می‌کنند. سیاست‌های کشورهای توسعه یافته بر ابزارهای تنظیمی و ترجیحات مالیاتی جهت حمایت از تشکیل سرمایه در بخش انرژی، تحقیق و توسعه و مواد خام وابسته‌است، ولی در کشورهای درحال توسعه اغلب از دخالت در بازار و کاهش قیمت‌های انرژی مصرف‌کننده استفاده شده‌است [۳].

در میان بسیاری از کشورهای اجراکننده اشکال مختلف یارانه، برزیل یکی از موفق‌ترین تجربه‌های مبارزه با فقر در سال‌های اخیر در جهان را داشته و سیستم پرداخت یارانه به نیازمندان در کشور برزیل که به بلسا فمیلیا یا یارانه خانوار معروف است، اصلاحات یارانه در این کشور، به‌عنوان کشور موفق مطرح گردیده‌است [۴]. در سویی دیگر ایران نیز به‌عنوان یکی از کشورهای درحال توسعه اجرای یارانه انرژی و اصلاحاتی در زمینه آن را نقشه راه خود قرار داده و بخشی از برنامه‌های توسعه خود را مطابق آن طراحی نموده‌است. با توجه به اجرای یارانه در این دو کشور، این پژوهش به بررسی تجربه کشور برزیل و عملکرد کشور ایران در زمینه اجرای یارانه و اصلاحات آن و سپس مقایسه برنامه هر دو کشور با هم پرداخته شده‌است.

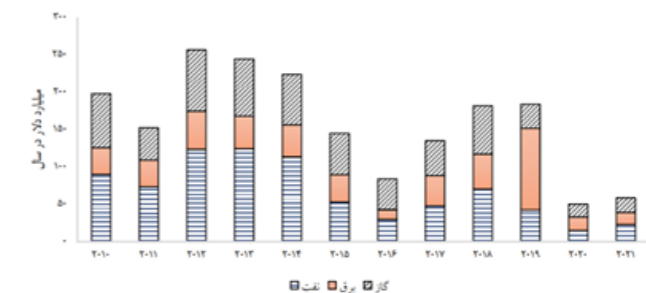
یارانه انرژی در ایران

ایران از دیرباز یکی از تولیدکنندگان بزرگ انرژی به‌شمار می‌آید. با پایان جنگ و شروع برنامه اول توسعه، دولت ایران در کنار اجرای برنامه‌های بازسازی به حمایت از اقشار آسیب‌پذیر جامعه در قالب پرداخت یارانه به کالای اساسی و... پرداخت. البته گرایش به سیاست‌های تعدیل اقتصادی در برنامه اول توسعه، بحث کاهش و حذف یارانه‌ها را در ابتدای دهه ۱۳۷۰ مطرح کرد، که در برنامه دوم توسعه (۱۳۷۴-۱۳۷۸) ملموس‌تر بود [۵]. در برنامه سوم توسعه (۱۳۸۳-۱۳۷۹) تبصره‌ای وجود داشت که طبق آن تا استقرار نظام شناسایی خانوارها و میزان درآمد آنها، یارانه کالاهای اساسی در طول برنامه سوم با رعایت برخی از ملاحظات به سرپرست خانوار (مردها و زنان سرپرست خانوار) پرداخت شود. در برنامه چهارم توسعه، دولت مکلف شده‌است برنامه‌های جامع فقرزدایی و عدالت اجتماعی را به اجرا بگذارد. و تهیه سند این کار بر عهده وزارت رفاه و تأمین اجتماعی قرار گرفته است. از سوی دیگر، به‌کارگیری سیستم کارت‌های الکترونیکی برای سهمیه‌بندی بنزین و سهمیه‌های تعریف شده، ساختار این نوع قیمت‌گذاری را فراهم نموده که در تسریع افزایش قیمت‌های بازار اثر داشت اما باز هم پایین‌تر از حد تمام شده بود [۶].

در سال‌های اخیر با به وجود آمدن مناقشات سیاسی و وضع شدن تحریم‌های بین‌المللی بر اقتصاد ایران، کاهش درآمدهای نفتی و تنگنای مالی دولت موجب شده تا بار دیگر بحث یارانه‌های پنهان در بخش انرژی مورد توجه قرار بگیرد. بر اساس آخرین آمار اعلام شده آژانس بین‌المللی انرژی، در سال ۲۰۲۱، ایران با پرداخت ۱۲٫۵ میلیارد دلار یارانه به برق، ۱۲٫۲ میلیارد دلار به گاز و ۵ میلیارد دلار به نفت، بیشترین میزان یارانه پرداختی را در میان کشورهای مختلف داشته است [۷]. طبق نمودار ۱، روند یارانه پرداخت شده به برق، نفت و گاز در ایران در سال‌های ۲۰۲۱ تا ۲۰۱۰ (به قیمت دلار ثابت) ملاحظه می‌شود. بر این اساس،

میزان کل یارانه پرداخت شده به حامل‌های انرژی در سال‌های ۲۰۲۰ و ۲۰۲۱ کاهش داشته که یکی از دلایل عمده آن، کاهش ارزش پول ملی در این سال‌ها به دلیل تحریم‌ها بوده است [۷].

اما در ادامه، بررسی شده که اجرای یارانه انرژی در کشور برزیل چگونه بوده و همچنین اجرای چگونه آن موجب حصول موفقیت در زمینه اصلاحات برنامه‌های یارانه انرژی در این کشور شده است؟

نمودار ۱: روند میزان یارانه پرداختی به حامل‌های انرژی در ایران (به قیمت دلار ثابت)

یارانه انرژی در برزیل

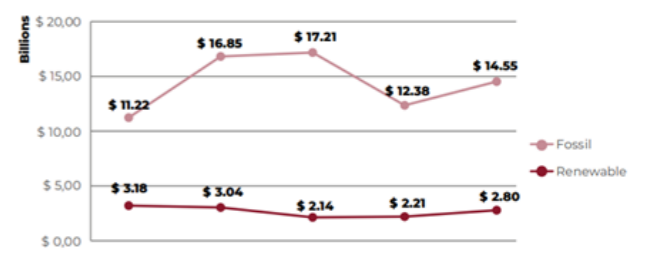
تا دهه ۱۹۷۰، برزیل با افزایش تدریجی یارانه سوخت‌های فسیلی مواجه شد. این سیاست‌ها در درجه اول به نفع صنعت، مصرف‌کنندگان در مناطق منطقه‌ای یا استفاده کنندگان از گاز مایع (LPG) است. دو بحران نفتی دهه ۱۹۷۰ شاهد تشدید حمایت بود که در دهه ۱۹۸۰ به سطوح ناپایدار رسید. یک برنامه اصلاحات بلندپروازانه در طول دهه ۱۹۹۰ راه اندازی شد که هدف آن آزاد سازی بخش انرژی در برزیل از طریق حذف یارانه‌ها، اجازه سرمایه‌گذاری خصوصی و تشویق رقابت بود. از سال ۲۰۰۳ حوزه افراد مشمول برنامه یارانه مشروط در برزیل، بولسا فامیلیا ایجاد و میلیون‌ها خانواده را حمایت می‌کند و خانوارهایی که فقیر یا شدیداً فقیر تشخیص داده شوند می‌توانند با رعایت یکسری شروط در زمینه آموزش و سلامت مشمول دریافت این یارانه باشند. قابل ذکر است، در برزیل تأکید بر زنان و اینکه تا آنجا که ممکن است یارانه به زنان خانواده تعلق می‌گیرد، از اصلی‌ترین جنبه‌های نظام پرداخت یارانه نقدی است. باید گفت، برزیل سابقه طولانی در پرداخت یارانه انرژی دارد که در دوره‌های مختلف رویه‌هایی را دنبال کرده است این دوره‌ها عبارتند از:

- دهه ۱۹۳۰ تا ۱۹۵۰ یارانه‌های سوخت‌های فسیلی در ابتدا:

یارانه در قالب تأمین مالی نرم برای ایجاد زیرساخت‌های تولید و تأمین انرژی ارائه شد. شرکت‌های برق وام‌هایی برای توسعه یک سیستم برق آبی دریافت کردند و از مکان‌های صنعتی مطلوب در جنوب شرقی استفاده کردند [۴].

- دهه ۱۹۶۰ یارانه برای برابر کردن دسترسی ملی به انرژی:

هدف جلوگیری از تمرکز منطقه‌ای فعالیت‌های اقتصادی برآمده از تفاوت قیمت در انرژی و فرآورده‌های نفتی و همچنین کاهش قیمت انرژی برای خانوارهای کم‌درآمد در مناطق بود. دولت به دلایل اجتماعی تصمیم گرفت که LPG را کمتر از هزینه‌های فرصت خود (قیمت برابری واردات) قیمت گذاری کند، اما این

نمودار ۲: یارانه تعلق گرفته به منابع انرژی فسیلی و تجدیدپذیر در کشور برزیل

سیاست مزیت بیشتری در کاهش مصرف هیزم و زغال چوب داشت و از این رو جنگل زدایی در اطراف مناطق شهری را محدود کرد. در بخش برق، سیاست کامبوستیو در سال ۱۹۷۳، یارانه‌های متقابل را برای یکسان کردن قیمت برق ملی معرفی کرد [۴].

- دهه ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ افزایش قیمت نفت و افزایش یارانه‌ها:

تشدید قیمت‌های بین‌المللی نفت که در دهه ۱۹۷۰ رخ داد، با شروع بحران نفتی ۱۹۷۳-۱۹۷۴، باعث تغییر در سیاست‌های یارانه انرژی برزیل شد. یارانه‌های جدید برای کمک به حفظ رشد اقتصادی و صنعتی شدن معرفی شدند. بنزین یک کالای لوکس در نظر گرفته می‌شد، در حالی که گازوئیل و نفت کوره برای صنعتی شدن ضروری به حساب می‌آمدند. LPG به‌عنوان سوخت ارزان برای فقرا ضروری در نظر گرفته شد. خودروهای سواری دیزلی در دهه ۱۹۷۰ برای کاهش استفاده از دیزل در خارج از بخش صنعتی ممنوع شدند. از اواسط دهه ۱۹۷۰، یارانه‌های عظیمی نیز برای تشویق تولید و مصرف اتانول - جایگزینی برای بنزین که از نظر اقتصادی با بنزین در برزیل در آن زمان غیر قابل رقابت بود - معرفی شد [۴].

- دهه ۱۹۹۰ عصر آزادسازی و خصوصی سازی در بخش انرژی:

برای جلوگیری از ظهور یارانه‌ها در برزیل، افزایش مکرر قیمت ضروری بود. این رویه برای سایر سوخت‌ها موفقیت‌آمیز بود، اما در مورد گازوئیل شکست خورد، که افزایش قیمت آن همگام با کاهش نرخ ارز نبود و منجر به افزایش یارانه‌های دیزل شد. اصلاحات یارانه برق در برزیل موفقیت‌آمیز بود.

دهه ۱۹۹۰ پایان سیاست‌های جایگزینی واردات برزیل بود. هدف اصلی آزاد سازی بازار انرژی در دهه ۱۹۹۰، ایجاد رقابت و بهبود کارایی اقتصادی بود و دولت رویکردی تدریجی را برای حذف یارانه‌ها دنبال کرد. برای جلب حمایت عمومی از اصلاحات، دولت به مصرف‌کنندگان قول داد که با خصوصی سازی و آزاد سازی، قیمت انرژی را کاهش می‌دهد و خدمات انرژی را بهبود می‌بخشد [۴]. سایر ویژگی‌های این دوره عبارتند از:

- ۱. ایجاد شورای ملی سیاست انرژی (CNPE) برای تعیین خط مشی صنعت انرژی.
- ۲. افزایش به‌کارگیری گاز طبیعی.
- ۳. افزایش رقابت در صنعت انرژی و سرمایه‌گذاری داخلی و خارجی در تولید برق [۴].

- از سال ۲۰۰۲ به بعد روند آزاد سازی متوقف می‌شود:

در برزیل، دولت یک رویکرد گام به گام را برای اصلاح یارانه‌های نفتی در طول دهه ۱۹۹۰ دنبال کرد. اصلاحات فرآورده‌های نفتی با آزادسازی قیمت‌ها برای محصولات که عمدتاً توسط صنعت استفاده می‌شوند، آغاز شد و به دنبال آن آزاد سازی گسترده‌تر قیمت بنزین و در نهایت قیمت گازوئیل انجام شد و در چارچوب

شباهت	
۱	وجود منابع نفت بسیار و کاهش قیمت فروش داخلی آن از سطح بین‌الملل
۲	گام به گام و مرحله‌ای بودن اصلاحات و حذف یارانه‌های انرژی
۳	هدفمند بودن
۴	جامعه هدف قشر ضعیف
۵	مواجه شدن با مخالفت‌هایی بر سر راه اصلاحات
۶	ادامه‌دار بودن پرداخت‌ها تاکنون و عدم حذف کامل یارانه‌های انرژی تا به امروز
۷	استقرار نظام شناسایی خانوار
۸	کاهش یارانه انرژی پرمصرف‌ها به صورت پلکانی
۹	(وجود مانع بر سر راه اصلاحات یارانه (بروز بحران‌های طبیعی و سیاسی

جدول ۲: شباهت‌های اجرایی اصلاح یارانه بین کشورهای ایران و برزیل

اصلاحات برق، تعرفه‌ها ثابت نگه داشته شد، در حالی که افزایش‌ها بر خانه‌های پرمصرف در برزیل متمرکز شد.

با این حال طی سال‌های اخیر در برزیل، سوخت‌های فسیلی با توجه به نمودار ۳، همچنان مشوق‌های بیشتری دریافت می‌کنند.

نکته کلیدی اصلاح یارانه در برزیل این مسئله بوده که، ضعف اصلاحات و چگونگی اتصال مشکلات یک زیر بخش انرژی (برق) به زیر بخش دیگر (نفت) و توقف اصلاحات در هر دو زیر بخش می‌باشد [۸].

نتیجه‌گیری

حال بر اساس بررسی گام‌ها و نظام اصلاح و حذف یارانه انرژی در دو کشور ایران و برزیل شباهت‌ها و تفاوت‌هایی بارز می‌گردد، که در جدول ۱ تفاوت‌ها و جدول ۲ شباهت‌ها در زمینه یارانه انرژی در هر دو کشور ذکر شده است:

به‌طور کلی آنچه در هر دو کشور مشهود است، پس از اجرای یارانه‌ها در سطح کشور، یارانه‌ها ریشه‌دار می‌شوند و اصلاح آن از نظر سیاسی دشوار است. در نهایت باید به این نکته توجه کرد، در بلندمدت، اصلاحات یارانه‌ای برای فرآورده‌های نفتی باید به‌منظور آزادسازی کامل قیمت گذاری باشد. به دنبال این پژوهش پیشنهاد می‌شود، در مطالعات آتی:

- خصوصی سازی در زمینه انرژی در برزیل مورد توجه قرار گیرد.

- رویه رقابت سازی بین شرکت‌های تولید و توزیع انرژی در برزیل مورد بررسی واقع شود.

منابع:

1. Davoodi A, Ashrafi Y, A review of countries' experience in targeting subsidies (with an emphasis on reforming food subsidies in the Middle East and North Africa (MENA)), Economic magazine - monthly review of economic issues and policies Special purpose of subsidies ۲۰۱۰ February; ۱۲۸-۱۰:۱۱۱.(persian)
2. Public Administration Training Center, Getting to know the system of targeting subsidies, Presidential Public Administration Training Center ۱۰۳; ۲۰۱۲.(persian)
3. Sayyadi M, Soheili Ahmadi H, Moosavi Khaledi R, Evaluating obstacles to energy subsidy reform in Iran using the method Fuzzy hierarchical analysis, Iranian energy economy research journal ۱۴۰-۱۱۳; ۲۰۲۳.(persian)
4. Oliveira A, Laan T, Lessons Learned from Brazil's Experience with Fossil-Fuel Subsidies and their Reform, the support of the Global Subsidies Initiative (GSI) of the International Institute for Sustainable Development (IISD) ۲۰۱۰ June; ۱۴-۱
5. www.shana.ir/-۱۱۰۴۸۹۶a.html
6. Gailam D, Zitek R, Farzin M, Description of the events of subsidy reforms, Business reviews ۲۰۱۴ January; ۲۳-۶۳:۱.(persian)
7. Samii Nasab M, Energy subsidy in Iran and its consequences, Economic security monthly ۲۰۲۳ August; ۵۱-۴۹:۱۱۲.(persian)
8. Goli Z, Energy subsidies and reforms in selected countries, Monthly review of economic issues and policies ۲۰۱۲ January; ۶-۴۳:۱۱.(persian)

تفاوت	
ایران	برزیل
آغاز استقرار نظام شناسایی خانوار در برنامه سوم توسعه سال ۲۰۰۰	آغاز نظام شناسایی خانوار (بولسافامیلیا) سال ۲۰۰۳
تمرکز محدود بر خصوصی سازی شرکت‌های تولید و توزیع انرژی	خصوصی سازی گسترده شرکت‌های تولید و توزیع انرژی
-	ایجاد زمینه رقابتی در فروش انرژی
-	ایجاد پالایشگاهی مشخص با هدف تقسیم هزینه تولید بین سایر شرکت‌های نفتی و قیمت گذاری ثابت
عدم حذف کامل یارانه بنزین و اجرای سهمیه‌بندی	حذف کامل یارانه بنزین
-	استفاده از اتانول به‌عنوان جایگزین بنزین (سوخت کم ضرر طبیعت)
اعمال برنامه اصلاحی سوخت به‌طور یکسان در تمامی مناطق کشور	حفظ یارانه سوخت در منطقه آمازون
عدم حذف یارانه گازوئیل و سهم ۲۲ درصدی آن از یارانه در سال ۹۷	حفظ یارانه گازوئیل در دهه ۷۰ م و حذف موقت در دهه ۸۰ م و بازگشت یارانه آن
-	اجرای سیاست کامبوستیو
-	ایجاد رقابت بین شرکت‌ها در ارائه انرژی برق
-	تمرکز سرمایه‌گذاری‌های داخلی خارجی در تولید برق آبی
-	وابستگی مشکلات نفت به زیرساخت برق

جدول ۱: تفاوت‌های اجرایی اصلاح یارانه در کشورهای ایران و برزیل

یادداشت تحلیلی

ملاحظات اجتماعی اصلاح یارانه پنهان انرژی و آب

محمدجواد خالقی - کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی

مقدمه

یارانه‌ها در نظام یارانه‌ای کشور به دو بخش پنهان و آشکار تقسیم می‌شود. یارانه پنهان انرژی به مابه التفاوت ارزش نفت و گاز مصرف شده در داخل کشور بر اساس قیمت مرجع و وجوه دریافتی از مردم بابت مصرف آنها می‌گویند و یارانه آشکار و جوهی است که دولت به‌طور واقعی بابت کاهش قیمت انرژی پرداخت می‌کند. محاسبه یارانه پنهان را می‌توان بر اساس مابه‌التفاوت قیمت نفت و گاز صادراتی و فروش داخل، یا براساس مابه‌التفاوت قیمت مرجع فرآورده‌ها و فروش داخل تخمین زد. متأسفانه آمارهای دقیق و متمرکز درباره اینکه دولت چه میزان از بودجه سالانه را به یارانه پنهان اختصاص می‌دهد در دسترس نیست. همین مسئله سبب عدم دسترسی پژوهشگران به اطلاعات شفاف موجب ضعف بخش‌های پژوهشی در ارائه بسته‌های سیاستی، پیشنهادات، ملاحظات می‌شود. حتی عدم شفافیت دقیق در این باره باعث می‌شود تا دست سیاست‌گذار برای اقتناع‌سازی جامعه در خصوص اصلاح سیاست‌ها بسته و محدود بماند. علی‌رغم این وضعیت در این مقاله بنا داریم اثرات و ملاحظات اجتماعی مسئله یارانه پنهان انرژی را بررسی کنیم.

وضعیت یارانه پنهان

بررسی گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس در سال ۹۸ که آخرین گزارشات این مرکز درباره یارانه انرژی می‌باشد نشان می‌دهد از مجموع یارانه‌های هیدروکربورهای مصرف شده در کشور در سال ۱۳۹۵، نیروگاه‌ها با ۳۳ درصد، بخش خانگی با ۲۴ درصد، بخش صنعت با ۲۱ درصد و بخش حمل‌ونقل با ۱۵ درصد به‌ترتیب بیشترین سهم‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. با این توصیفات چنانچه تاکنون نیز این ترتیب باقی مانده است طبیعتاً اولویت سیاست‌گذاری باید اول نیروگاه‌های کشور و سپس بخش خانگی باشد. درباره نیروگاه‌ها معمولاً در حیطه بررسی‌های جامعه‌شناسی قرار نمی‌گیرد بنابراین در این مقاله بخش خانگی، به‌عنوان دومین مصرف‌کننده یارانه مورد بررسی قرار می‌گیرد و هرکجا نام مصرف‌کننده و یا ملاحظات اجتماعی درباره اقبال جامعه مطرح شد منظور بخش خانگی است. اهمیت توجه به بخش خانگی در حوزه اصلاح یارانه انرژی نیز با توجه به وابستگی دهک‌های جامعه مشخص می‌شود. مطابق گزارش مرکز پژوهش‌های مجلس در سال ۹۸ با وجود آنکه سهم دهک اول از یارانه انرژی ۵/۶ درصد بوده و از سایر دهک‌ها کمتر است، نسبت یارانه انرژی به هزینه کل خانوار در این دهک با ۱۵ درصد بیشترین مقدار را به خود اختصاص می‌دهد و این بدین معنا است که معیشت دهک اول نسبت به سایر دهک‌ها به‌مراتب وابستگی بیشتری به یارانه انرژی دارد.

نکته‌ای که لازم است برای توصیف شرایط به آن اشاره کرد این است که از مجموع ۸۷/۶ میلیون لیتر مصرفی روزانه در سال ۹۶ سهم خودروهایی شخصی و وانت‌ها به‌ترتیب ۵۳/۴ و ۱۷/۴ میلیون لیتر در روز است. ضمن اینکه سهم موتورسیکلت‌ها نیز ۵ میلیون لیتر در روز است. در واقع خودروهایی سواری (اعم از دولتی، شخصی و تاکسی‌ها) فقط ۶ درصد مصرف بنزین را به خود اختصاص داده‌اند که باز هم در سیاست‌گذاری‌های حوزه یارانه بنزین لازم است به این نکته توجه شود.

کنشگری و مطالبه‌گری صحیح و ارتقای سطح آگاهی‌های اجتماعی، می‌توانند به جامعه در پذیرش تغییرات کمک کنند. همچنین با توجه به مردم‌نهاد بودن آنها از سرمایه اجتماعی لازم برخوردارند که مولفه مهمی در ایجاد این زمینه‌های اجتماعی است. نقش این سازمان‌ها به‌عنوان پل ارتباطی بین دولت و مردم نیز می‌تواند در تسریع اصلاحات و بهبود کیفیت سیاست‌گذاری‌ها مؤثر باشد. به‌عنوان مثال این سازمان‌ها می‌توانند با ایجاد کمپین‌هایی در زمینه کاهش و مدیریت بهینه مصرف آب و انرژی و اصلاح عادات‌های مصرفی مردم کمک کنند.

نتیجه

اصلاح یارانه‌های انرژی به‌ویژه در بخش خانگی و دهک‌های پایین نیازمند برنامه‌ریزی دقیق بلند مدت، مشارکت اجتماعی و همکاری بین‌بخشی است. با توجه به تأثیرات گسترده یارانه‌های پنهان بر معیشت مردم و اقتصاد کشور، دولت باید با شفاف‌سازی و ارائه اطلاعات دقیق، از جامعه حمایت کند تا تغییرات لازم را پذیرش کنند. همچنین دولت و سیاست‌گذاران باید هزینه اجتماعی هر

برنامه‌ای را در نظر بگیرند تا با مقاومت کمتری از سوی جامعه مواجه شوند. نکته‌ای که لازم است در پایان دوباره یادآوری شود کمبود منابع پژوهشی است. همان‌طور که در مطلب فوق آورده شد آخرین داده‌ها مرتبط با سال‌های ۹۸ و ۱۴۰۰ بود داده‌های جدید و متمرکزی در این زمینه وجود ندارد. از طرفی شاهد عدم نشر اطلاعات آزاد و کامل هستیم و از سوی دیگر اطلاعات متمرکزی مبنی بر اینکه میزان یارانه‌ها در یک بازه زمانی مشخص مثلاً سال ۹۰ تا اکنون و میزان مصرف انرژی و آب در همان بازه زمانی هر کدام چقدر بوده وجود نداشت. همکاری شرکت‌ها و نهادهای مرتبط در این زمینه می‌تواند تصویر دقیق و بهتری از عملکرد نظام یارانه‌ای ارائه دهد که آیا در مصرف اثرگذار بوده است یا خیر؟ پاسخ به این سؤال از این رو مهم است که به این سؤال پاسخ داده‌می‌شود که آیا اصلاح یارانه می‌تواند در مصرف مؤثر باشد یا خیر؟ با توجه به این مباحث هنوز نمی‌توان در رابطه با این مسئله اظهار نظر کاملی ارائه داد.

اثرات اجتماعی اصلاح یارانه

با وجود این وضعیت که در فوق گفته شد باید در نظر گرفت که هرگونه اصلاح و اتخاذ سیاست‌های جدید در خصوص یارانه نیازمند توجه به هزینه‌های اجتماعی است. یارانه‌های پنهان انرژی، به‌ویژه در بخش خانگی، تأثیرات اجتماعی فراوانی دارند. بدیهی است که دهک‌های پایین‌تر جامعه نسبت به سایر دهک‌ها وابستگی بیشتری به یارانه انرژی دارند. این وابستگی باعث می‌شود، هرگونه تغییر در سیاست‌های یارانه‌ای تأثیر مستقیمی بر این قشر از جامعه داشته‌باشد.

به همین دلیل از مهم‌ترین چالش‌های اجرای سیاست‌های اصلاح یارانه‌ها مقاومت‌های اجتماعی است. بسیاری از مردم به یارانه‌های انرژی به‌عنوان یک حق مسلم و تغییر ناپذیر نگاه می‌کنند و هرگونه تغییر در این حوزه می‌تواند واکنش‌های منفی به‌همراه داشته‌باشد. همچنین بسیاری از مردم آگاهی کافی درباره مزایا و دلایل اصلاح یارانه‌های انرژی برخوردار نیستند. آگاهی در این زمینه به‌عنوان یکی از مولفه‌های اثرگذار در افزایش سرمایه اجتماعی و اعتماد مردم به سیاست‌ها است. البته سیاست‌زدگی در جامعه به‌خصوص در بخش نخبگان سیاسی و رسانه‌ای باعث می‌شود کار را برای تقویت سرمایه اجتماعی سخت‌تر کند. با توجه به این وضعیت به نظر می‌رسد تنها مسیر ایجاد زیرساخت‌ها و زمینه‌های اجتماعی از طریق سازمان‌های مردم‌نهاد است. این سازمان‌ها با ایجاد بسترهای

مقاله

ناترازی تولید و مصرف سوخت بنزین و ارائه راه‌کار های اجرایی

♦ سمیه فرجام طلب، کارشناسی ارشد مهندسی کامیوتر گرایش نرم افزار - کارمند شرکت پخش فرآورد های نفتی سبزوآر

چکیده:

ناترازی تولید و مصرف سوخت بنزین در ایران یکی از چالش‌های اساسی در زمینه انرژی و اقتصادکشور است که تأثیرات قابل توجهی بر بهره‌وری، محیط‌زیست و امنیت انرژی دارد. این مسأله ناشی از مشکلات ساختاری در فرآیند تولید، مصرف بالای سوخت در بخش‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی، و عدم کارایی در سیاست‌های مدیریت مصرف است. از طرفی، وجود یارانه‌های سوختی و تقاضای بالای خودروه‌های شخصی، فشار زیادی بر ظرفیت تولید پالایشگاه‌ها و ذخایر سوختی کشور وارد کرده است. این مقاله به تحلیل علل ناترازی تولید و مصرف بنزین در ایران می‌پردازد و راهکارهای اجرایی جهت حل این مشکل را مورد بررسی قرار می‌دهد. روش‌شناسی این تحقیق مبتنی بر تحلیل داده‌های ثانویه از منابع معتبر دولتی و بین‌المللی، از جمله گزارش‌های تولید و مصرف سوخت، آمارهای اقتصادی و داده‌های زیست‌محیطی است. همچنین، مصاحبه‌هایی با کارشناسان حوزه انرژی و مسئولین پالایشگاه‌ها به‌منظور جمع‌آوری نظرات تخصصی و ارزیابی چالش‌ها و فرصت‌ها در این زمینه صورت گرفته است. از طریق تحلیل کیفی و کمی این داده‌ها، علل اصلی ناترازی تولید و مصرف بنزین شناسایی شده است. یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که مشکلات اساسی در فرآیند تولید بنزین شامل ظرفیت محدود پالایشگاه‌ها، ناکارآمدی تکنولوژی‌های موجود و کمبود زیرساخت‌های حمل‌ونقل و ذخیره‌سازی است. در حوزه مصرف نیز، استفاده بیش از حد از خودروه‌های شخصی، یارانه‌های سوختی، و ناتوانی در اجرای سیاست‌های مؤثر در مدیریت تقاضا، از مهم‌ترین علل ناترازی محسوب می‌شوند. به‌علاوه، فرهنگ مصرف سوخت و سیاست‌های نادرست اقتصادی در تشویق به مصرف بی‌رویه، موجب تشدید این ناترازی شده است. این مقاله پیشنهادهایی برای کاهش ناترازی تولید و مصرف سوخت بنزین ارائه می‌دهد که شامل بهبود فرآیندهای پالایش، اصلاح سیاست‌های یارانه‌ای، تشویق به استفاده از حمل‌ونقل عمومی و خودروه‌های کم‌مصرف، و توسعه فناوری‌های نوین در مدیریت مصرف انرژی است. راهکارهای پیشنهادی می‌توانند در راستای تحقق اهداف بلندمدت کشور در زمینه مدیریت بهینه منابع انرژی و کاهش تأثیرات منفی زیست‌محیطی مؤثر واقع شوند.

مقدمه

ناترازی تولید و مصرف سوخت بنزین در ایران پیامدهای اقتصادی و اجتماعی متعددی دارد. از نظر اقتصادی، این ناترازی با افزایش واردات بنزین، فشار بر منابع ارزی و تحمیل هزینه‌های اضافی همراه است. همچنین، می‌تواند به افزایش تورم و کاهش بهره‌وری در بخش‌های مختلف اقتصادی منجر شود. از منظر اجتماعی، استفاده بیش از حد از خودروه‌های شخصی و کاهش تمایل به حمل‌ونقل عمومی باعث افزایش ترافیک، آلودگی هوا و مشکلات بهداشتی شده است، که در نهایت کیفیت زندگی شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. (بیات و همکاران، ۱۴۰۰).

آلودگی هوا و تغییرات اقلیمی ناشی از مصرف بی‌رویه سوخت بنزین از مهم‌ترین پیامدهای زیست‌محیطی ناترازی تولید و مصرف است. استفاده بیش از حد از سوخت‌های فسیلی، انتشار آلاینده‌ها و گازهای گلخانه‌ای را افزایش داده و بر تغییرات اقلیمی و سلامت انسان‌ها تأثیر منفی می‌گذارد (حسینی، ۱۳۹۹). هدف این تحقیق، تحلیل علل ناترازی بنزین در ایران و ارائه راهکارهای اجرایی برای بهبود تولید و مصرف

قلم نخبگان

قلم نخبگان

تجدیدپذیر را محدود کرده است. رفع این ناترازی نیازمند اصلاحات ساختاری در سیاست‌های انرژی، توسعه فناوری‌های جدید و ارتقای بهره‌وری انرژی است.

علل ناترازی تولید و مصرف بنزین

مشکلات فنی و زیرساختی یکی از اصلی‌ترین عوامل ناترازی در تولید و مصرف سوخت بنزین در ایران است. پالایشگاه‌های کشور عمدتاً از فناوری‌های قدیمی استفاده می‌کنند که بهره‌وری پایینی دارند و توانایی تولید بنزین باکیفیت مناسب برای کاهش آلپندگی را ندارند. علاوه بر این، زیرساخت‌های حمل‌ونقل سوخت نیز ناکارآمد است؛ خطوط لوله انتقال سوخت با ظرفیت محدود و تلفات بالا در طول مسیر، مشکلات جدی در توزیع سوخت ایجاد می‌کنند. از طرف دیگر، ذخیره‌سازی سوخت نیز به دلیل ظرفیت محدود مخازن و مدیریت ناکارآمد، توانایی پاسخگویی به تقاضای فصلی را ندارد، که این موضوع منجر به وابستگی به واردات سوخت در برخی دوره‌ها می‌شود. سیاست‌های قیمت‌گذاری انرژی و یارانه‌های سوخت در ایران تأثیر عمده‌ای بر ناترازی بنزین دارند. ارائه یارانه‌های گسترده برای بنزین باعث شده قیمت این سوخت بسیار کمتر از ارزش واقعی آن باشد، که این موضوع منجر به افزایش تقاضای غیرضروری و مصرف بی‌رویه می‌شود. قیمت پایین بنزین، انگیزه‌ای برای بهینه‌سازی مصرف یا استفاده از انرژی‌های جایگزین باقی نمی‌گذارد و منابع مالی بزرگی را که می‌توانست صرف توسعه زیرساخت‌ها و انرژی‌های تجدیدپذیر شود، هدر می‌دهد. در نتیجه، ساختار اقتصادی این یارانه‌ها نتنها بر بودجه دولت فشار وارد می‌کند، بلکه بهره‌وری کلی اقتصاد انرژی کشور را نیز کاهش می‌دهد.

نگرش مردم به انرژی و عادات مصرفی یکی دیگر از عوامل تشدیدکننده ناترازی است. در ایران، استفاده گسترده از خودروه‌های شخصی به جای حمل‌ونقل عمومی به یک رفتار رایج تبدیل شده است. این موضوع به دلیل عدم توسعه مناسب زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی، قیمت پایین سوخت، و فرهنگ مصرفی مردم تشدید شده است. بسیاری از مردم ترجیح می‌دهند از خودروهای شخصی استفاده کنند، حتی زمانی که گزینه‌های جایگزین کارآمدتری در دسترس باشد. این روند منجر به افزایش مصرف بنزین و تراکم ترافیکی در شهرهای بزرگ می‌شود. ناترازی بنزین آثا مخربی بر محیط‌زیست دارد. استفاده بیش از حد از سوخت‌های فسیلی مانند بنزین باعث انتشار بالای گازهای گلخانه‌ای و آلودگی هوا می‌شود. این آلودگی تأثیرات مستقیمی بر سلامت عمومی دارد، از جمله افزایش بیماری‌های تنفسی و قلبی در شهرهای بزرگ. علاوه بر این، تغییرات اقلیمی ناشی از انتشار گازهای گلخانه‌ای باعث افزایش دما و پدیده‌های اقلیمی شدید می‌شود که پیامدهای جبران‌ناپذیری برای منابع طبیعی و کشاورزی کشور به دنبال دارد.

تحلیل اثرات ناترازی انرژی بر اقتصاد ایران

.افزایش هزینه‌های واردات سوخت:

یکی از مهم‌ترین پیامدهای اقتصادی ناترازی تولید و مصرف انرژی در ایران، افزایش نیاز به واردات سوخت است. به دلیل عدم توانایی پالایشگاه‌ها در پاسخگویی به تقاضای روزافزون، دولت مجبور به واردات بنزین و گازوئیل می‌شود. این وابستگی نه‌تنها هزینه‌های ارزی قابل توجهی را بر اقتصاد کشور تحمیل می‌کند، بلکه موجب کاهش درآمدهای نفتی می‌شود که می‌توانست به جای تأمین نیاز داخلی، صرف صادرات شود.

۲. فشار بر بودجه عمومی و یارانه‌های انرژی:

یارانه‌های گسترده سوخت که با هدف حمایت از اقشار کم‌درآمد ارائه می‌شود، سهم قابل توجهی از بودجه کشور را مصرف می‌کند. این یارانه‌ها با تشویق مصرف بی‌رویه سوخت، بهره‌وری اقتصادی را کاهش داده و مانع سرمایه‌گذاری دولت در بخش‌های زیرساختی و توسعه انرژی‌های تجدیدپذیر می‌شود. علاوه بر این، سهم یارانه‌ها در کسری بودجه دولت نقش مؤثری دارد و تعادل اقتصادی کشور را مختل می‌کند.

اقتصاد

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

۳. کاهش رقابت‌پذیری صنایع:

هزینه پایین سوخت به دلیل یارانه‌های انرژی، موجب اتکای بالای صنایع به منابع فسیلی و عدم توجه به بهره‌وری انرژی می‌شود. این موضوع در بلندمدت باعث کاهش رقابت‌پذیری صنایع ایرانی در بازارهای بین‌المللی می‌شود. همچنین، عدم توسعه فناوری‌های کم‌مصرف و سرمایه‌گذاری در بخش بهره‌وری انرژی، صنایع کشور را در مقابل تغییرات جهانی مانند کربن‌محور شدن اقتصادها آسیب‌پذیر می‌کند.

۴. کاهش توانایی سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها:

هزینه‌های سنگین واردات سوخت و پرداخت یارانه‌ها، منابع مالی دولت را محدود کرده و امکان سرمایه‌گذاری در توسعه زیرساخت‌های انرژی، از جمله افزایش ظرفیت پالایشگاه‌ها و توسعه منابع تجدیدپذیر را کاهش داده است. این موضوع باعث تشدید چرخه وابستگی به واردات و افزایش آسیب‌پذیری در برابر نوسانات قیمت جهانی سوخت شده است.

راهکارهای کاهش ناترازی در بخش سوخت

یکی از راهکارهای کلیدی برای کاهش ناترازی در بخش سوخت، اصلاح سیاست‌های قیمت‌گذاری و حذف تدریجی یارانه‌های غیرهدفمند است. قیمت پایین بنزین، انگیزه‌ای برای کاهش مصرف و بهینه‌سازی مصرف سوخت باقی نمی‌گذارد و موجب افزایش تقاضای غیرضروری می‌شود. اجرای سیاست‌های هدفمند یارانه‌ای، با اولویت‌بخشی به اقشار کم‌درآمد، می‌تواند علاوه بر کاهش مصرف بی‌رویه، منابع مالی لازم برای سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و فناوری‌های جدید را فراهم کند. همچنین، تعیین قیمت‌های واقعی برای سوخت، در کنار حمایت از فناوری‌های جایگزین مانند خودروه‌های برقی، می‌تواند رفتار مصرف‌کنندگان را به سمت بهره‌وری بالاتر هدایت کند.

ارتقاء ظرفیت پالایشگاه‌ها و استفاده از فناوری‌های پیشرفته در فرآیندهای پالایش، یکی دیگر از راهبردهای مهم در کاهش ناترازی است. بسیاری از پالایشگاه‌های ایران با فناوری‌های قدیمی فعالیت می‌کنند که بهره‌وری پایینی دارند و توانایی تولید سوخت باکیفیت بالا را ندارند. سرمایه‌گذاری در به‌روزرسانی این تأسیسات و گسترش شبکه توزیع، از جمله خطوط لوله، می‌تواند هزینه‌های حمل‌ونقل و هدررفت انرژی را کاهش دهد. علاوه بر این، ساخت مخازن ذخیره‌سازی با ظرفیت بالا برای مدیریت تقاضای فصلی و کاهش وابستگی به واردات سوخت در دوره‌های اوج مصرف ضروری است.

تشویق به استفاده از حمل‌ونقل عمومی، یکی از موثرترین راهکارها برای کاهش تقاضای سوخت است. توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل عمومی کارآمد، از جمله مترو، اتوبوس‌های سریع‌السير، و شبکه‌های ریلی درون‌شهری و برون‌شهری، می‌تواند وابستگی به خودروهای شخصی را کاهش دهد. همچنین، حمایت از تولید و مصرف خودروهای برقی و هیبریدی با ارائه مشوق‌های مالیاتی و ایجاد ایستگاه‌های شارژ، می‌تواند به کاهش مصرف سوخت‌های فسیلی کمک کند. علاوه بر این، سرمایه‌گذاری در فناوری‌های هوشمند مدیریت ترافیک، مصرف سوخت را بهینه کرده و تراکم ترافیکی را کاهش می‌دهد.

یکی از عوامل اصلی مصرف بی‌رویه سوخت در ایران، نبود آگاهی کافی در جامعه نسبت به اهمیت مدیریت مصرف انرژی و پیامدهای زیست‌محیطی آن است. اجرای برنامه‌های آموزشی گسترده و فرهنگ‌سازی از طریق رسانه‌ها، مدارس و دانشگاه‌ها می‌تواند رفتار مصرف‌کنندگان را تغییر داده و آن‌ها را به سمت مصرف بهینه انرژی هدایت کند. کمپین‌های آگاهی‌بخشی درباره تأثیرات مصرف بی‌رویه سوخت بر آلودگی هوا، تغییرات اقلیمی و سلامت عمومی می‌تواند نگرش جامعه را نسبت به مصرف انرژی اصلاح کند.

سرمایه‌گذاری در منابع انرژی تجدیدپذیر، مانند انرژی خورشیدی و بادی، می‌تواند به کاهش وابستگی به سوخت‌های فسیلی و در نتیجه کاهش ناترازی کمک کند.

ایران با برخورداری از پتانسیل بالای منابع تجدیدپذیر، می‌تواند از این فرصت برای

تولید انرژی پاک و پایدار بهره‌برداري کند. ایجاد مشوق‌های مالی و تسهیلات برای بخش خصوصی به‌منظور توسعه پروژه‌های انرژی‌های تجدیدپذیر، به کاهش فشار بر منابع فسیلی کشور و بهبود پایداری سیستم انرژی کمک شایانی خواهد کرد.

نتیجه‌گیری:

ناترازی بنزین در ایران ناشی از ترکیب عوامل فنی، اقتصادی، اجتماعی و زیست‌محیطی است. ظرفیت پایین پالایشگاه‌ها و فناوری‌های قدیمی تولید، همراه با سیاست‌های یارانه‌ای گسترده و قیمت پایین بنزین، منجر به افزایش مصرف بی‌رویه شده است. این وضعیت موجب افزایش واردات سوخت، فشار بر بودجه عمومی، کاهش صادرات و پیامدهای زیست‌محیطی جدی مانند آلودگی هوا و انتشار گازهای گلخانه‌ای شده است. برای رفع ناترازی، اصلاحات ساختاری در سه حوزه کلیدی پیشنهاد می‌شود: (۱) اصلاح سیاست‌های قیمت‌گذاری و حذف تدریجی یارانه‌های غیرهدفمند، (۲) ارتقاء فناوری پالایشگاه‌ها و بهبود شبکه‌های توزیع سوخت، و (۳) فرهنگ‌سازی و آموزش عمومی برای تغییر الگوی مصرف و تشویق به استفاده از حمل‌ونقل عمومی و خودروهای کم‌مصرف. این اقدامات می‌تواند بهره‌وری انرژی را افزایش داده و تقاضای غیرضروری را کاهش دهد. اجرای این راهکارها با چالش‌های متعددی مواجه است، از جمله هزینه‌های بالای نوسازی زیرساخت‌های پالایشی و توسعه حمل‌ونقل عمومی. همچنین، افزایش قیمت بنزین ممکن است با مقاومت‌های اجتماعی، به‌ویژه در میان اقشار کم‌درآمد، همراه باشد. محدودیت منابع مالی دولت نیز می‌تواند برنامه‌های ارتقاء فناوری و زیرساخت‌ها را به تأخیر بیندازد. کاهش ناترازی تولید و مصرف بنزین نیازمند یک رویکرد جامع است که

شامل اصلاحات اقتصادی، ارتقاء زیرساخت‌ها و آموزش عمومی باشد. هماهنگی بین نهادهای دولتی و خصوصی برای تأمین منابع مالی و مدیریت اجرای برنامه‌ها ضروری است. با اجرای این اصلاحات، ایران می‌تواند به تعادل در عرضه و تقاضای بنزین دست یابد و فشارهای اقتصادی و زیست‌محیطی را کاهش دهد.

منابع:

۱. علی اصغر سالم، سیاب ممی پور، و معصومه عزیزخانی. ۱۴۰۲. «قیمت‌گذاری بنزین و پیامدهای آن بر فقر مطلق و نسبی خانوارهای شهری ایران.»
۲. محمدرضا شهیازی، امیر حسین جانمحمدی، و مهدی صادقی شاهدانی. ۱۴۰۱. «بهبود سازی تقاضای بنزین از طریق نظام قیمت‌گذاری و بهبود کارایی موتورخودروها (در چارچوب الگوی خودرگرسینی با وقفه‌های توزیعی و مدل تصحیح خطا در دوره زمانی ۱۳۶۶ تا ۱۳۹۵).»
۳. کیان شاکرمی، محمد رحیم رهنما، و محمد اجزا شکوهی. ۱۴۰۱. «تحلیل فضایی تأثیر فرم شهر بر مصرف سوخت کلان‌شهر کرج.»
۴. ندا بیات، و علی رضایی. ۱۴۰۰. «پیش‌بینی مصرف بنزین در ایران با استفاده از رهیافت‌های یادگیری عمیق و مدل‌های کلاسیک سری زمانی.»
۵. میرزایی، ع.، همکاران (۱۴۰۰). «پیشنهادات اجرایی برای بهبود فرآیندهای تولید بنزین در ایران.» پژوهش‌های انرژی، ۳۶(۳)، ۷۷-۹۲.
۶. خسروی، ف.، همکاران (۱۳۹۸). «تحلیل مشکلات ساختاری در تولید بنزین: چالش‌ها و فرصت‌ها.» مطالعات انرژی ایران، ۲۷(۲)، ۱۹-۳۰.
۷. علی‌زاده، پ. و همکاران (۱۳۹۹). «آلودگی هوا و تغییرات اقلیمی ناشی از مصرف سوخت بنزین.» تحقیقات زیست‌محیطی، ۴۵(۴)،

مقاله

پیشرو شدن بخش دولتی، گامی مهم در بهبود الگوی مصرف انرژی و آب در کشور

◀ حامد قربانپور، کارشناس ارشد زمین‌شناسی نفت - کارمند اداره مهندسی نفت شرکت بهره‌برداری نفت و گاز شرق

چکیده

جدا از مسئله آموزش و فرهنگ‌سازی که بی شک نقش مهمی در بهبود الگوی مصرف انرژی دارد، واقعی‌سازی قیمت آب و انرژی می‌تواند سبب تسریع در دستیابی به تکنولوژی روز دنیا جهت مصرف بهینه و کاهش رشد افسار گسیخته مصرف شود تا بتوانیم این سرمایه ملی را برای فرزندانمان نیز حفظ نماییم. واقعیت این است وقتی چیزی به وفور و با قیمت کم در دسترس است، آن‌گونه که باید قدر آن دانسته نمی‌شود و ممکن است اسراف شود یا صرف کارهای منفعت‌طلبانه شخصی شود مانند تولید رمز ارز با برق رایانه‌ای.

وقتی کالایی در کشورهای اطراف با قیمت‌های چندین برابری عرضه می‌شود و در کشور ما به‌صورت یارانه‌ای تولید و عرضه می‌شود، هرگونه که مراقبت کنیم بازهم بخشی از آن بطور غیر قانونی از کشور خارج می‌شود. مانند سوخت، شیرخشک، دارو و سایر کالاهای اساسی. برخی مواد نیز بطور قانونی و با استفاده از یارانه انرژی و ارز دولتی، تبدیل به کالاهایی به ظاهر با ارزش افزوده شده و صادرات می‌گردند. مانند انواع محصولات زراعی، محصولات پتروشیمی و انواع مواد غذایی و آشامیدنی. در شرایط اقتصادی و تحریمی کشور امکان حذف یارانه و آزادسازی دفعی قیمت‌ها مقدور نیست و ممکن است ضرر آن برای کشور بسیار بیشتر از منفعت آن باشد. اما می‌توان در یک طرح آزمایشی ابتدا از خود دولت شروع نمود و با آزادسازی قیمت انرژی و آب در بخش‌های دولتی، تأثیر آن را بر میزان کاهش مصرف آب و انرژی بررسی و سپس در خصوص کارایی این روش و چگونگی تعمیم آن به سایر مصرف‌کنندگان تصمیم‌گیری نماییم. دولت می‌تواند با توجه به دسترسی وسیع به منابع و امکانات، ابتدا راهکارهای بهینه‌سازی را در اماکن و ارگان‌های زیرمجموعه خود پیاده‌سازی کند و سپس نسبت به انتقال دانش و تجربه به سراسر کشور اقدام نماید.

مقدمه

امروزه بر کسی پوشیده نیست مصرف انرژی و آب در کشور بسیار بیشتر از متوسط مصرف جهانی است و به‌نظر می‌رسد یکی از مهم‌ترین دلایل آن ارزانی است [۱] و [۲] بر طبق نظر مدیرکل دفتر راهبردی و نظارت بر انتقال و توزیع برق وزارت نیرو، شدت مصرف انرژی در ایران دو برابر متوسط جهانی و چهار برابر کشورهای توسعه‌یافته است. تعلیمات دینی، آموزش، فرهنگ‌سازی و تدوین قوانین و مقررات نقش بسزایی در جلوگیری از اسراف و مصرف بیش از حد انرژی و آب دارد ولی شرط کافی نیست. همچنین معتقدیم زور، اجبار و اعمال سیاست‌های تنبیهی یا سیاست‌های مشابه با کشورهای کمونیستی روش مناسبی برای اجرای مصرف بهینه نیست. از طرفی شرایط اقتصادی و تحریمی کشور اجازه اجرای کامل سیاست اقتصاد بازرنامی دهد و باید با توجه به شرایط اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و دینی کشورمان، الگوی مناسب خود را اجرا کنیم. در ابتدا باید وسایل کم‌مصرف با فناوری روز دنیا، به‌طور ارزان و حتی با سوبسید در اختیار مردم قرارگیرد، سپس روش‌های بهبود راندمان مصرف و استفاده بهینه از انرژی به‌طور گسترده آموزش داده شود و تعاملات جهانی به‌خصوص با کشورهای همسایه بهبود یابد. آنگاه با واقعی‌سازی قیمت انرژی و آب و اعمال هم‌زمان سیاست‌های تشویقی و تنبیهی میزان مصرف در کشور مدیریت شود تا در نهایت راندمان تولید افزایش و پدیده قاچاق سوخت و کالا از کشور کنترل گردد. برای

انجام و تست یک طرح، ابتدا باید آن طرح در مقیاس کوچک پیاده‌سازی و آزمایش شود و چه بهتر اینکه این طرح از خود دولت آغاز گردد تا با بررسی نقاط ضعف و قوت آن، آمادگی لازم برای پیاده‌سازی آن در سطح کشور فراهم شود.

بیان مسئله و ارائه راهکار چگونگی اجرای آن

یکی از مسائل مهم کشور مصرف بی‌رویه انرژی و آب و قاچاق سوخت و کالاهای یارانه‌ای مانند دارو از کشور است که سبب هدررفت سرمایه ملی شده است [۳]. بر طبق برخی از آمارها، روزانه حداقل حدود ۱۵ میلیون لیتر بنزین و گازوئیل به‌صورت قاچاق از کشور خارج می‌گردد که معادل ۴ میلیارد دلار خسارت سالانه برای کشور است. بررسی دلایل این‌گونه مسائل و ارائه راهکارهای مناسب هدف این تحقیق است. سرمایه ملی صرفاً متعلق به نسل مانده و ما موظف به حفظ و صیانت از آن برای نسل‌های بعد از خود هستیم. از طرفی نباید با مصرف بی‌رویه انرژی و آب سبب تغییر اقلیم جهانی و آلودگی آب، خاک و هوای کره زمین شویم. قاعدتاً هر کشوری با توجه به داشته‌های خدادادی زمین‌شناسی، فرهنگ و تعلیمات دینی، جمعیت، موقعیت جغرافیایی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی خود برای نیل به هدف مصرف بهینه انرژی و آب، سیاست‌گذاری خاص خود را اجرا می‌نماید. ما می‌توانیم با تجربه‌آموزی از الگوهای موفق مصرف بهینه در سایر کشورها، روش مناسب و بومی‌سازی شده خود را تدوین و اجرا کنیم. در کشور همسایه ما ترکیه، قیمت سوخت حتی از متوسط جهانی نیز بالاتر است [۴] و هر لیتر بنزین در این کشور حدود ۱،۴۶ دلار و هر لیتر گازوئیل حدود ۱،۴۸ دلار فروخته می‌شود. در عوض این کشور با واردات خودروهای کم‌مصرف و باکیفیت، رضایت نسبی در بین مردم خود ایجاد کرده، میزان مصرف سوخت خود را به حداقل ممکن کاهش داده و به‌مرور در حال تبدیل شدن به قطب قطعه‌سازی و مونتاژ خودرو و وسایل برقی خانگی در منطقه است. ترکیه علاوه بر مدیریت مصرف، واردکننده اصلی مواد بازرگانی از اتحادیه اروپا است که با تبدیل مجدد آنها به محصولات جدید نسبت به صادرات مجدد آن اقدام می‌کند. کشور ما از نظر زمین‌شناسی دارای موهب خدادادی فراوانی از جمله معادن فلزی و غیرفلزی، نفت و گاز است. شاید بد نباشد بدانیم از نظر وجود ذخایر نفت و گاز و معادن، ایران با ۲۷،۳ تریلیون دلار دارایی جزو ۵ کشور اول دنیا است. در شکل برخی از میادین نفت و گاز ایران نمایش داده شده است.

در بحث آب و انرژی باید گفت میزان مصرف ما بسیار بیشتر از کشورهای پیشرفته جهان و حتی برخی از کشورهای اطراف است لذا جلوی ضرر را هر وقت بگیریم منفعت است. اما چه می‌توان کرد؟ برخی معتقدند کار مهم و تأثیر گذار نمی‌توان انجام داد و خانه از پای بست ویران است. برخی با توجه به وضعیت اقتصادی و سیاسی کشور با هرگونه تغییری در قیمت انرژی و آب که سبب فشار بر مردم و خروج اوضاع کشور از وضعیت نسبتاً آرام کنونی شود مخالفند و اقتصاد یارانه‌ای را بهترین راهکار اداره کشور در شرایط کنونی می‌دانند. آنها به آینده امیدوارند و می‌گویند فعلاً با همین شرایط پیش برویم. یکی از پرمصرف‌ترین بخش‌های استفاده‌کننده از انرژی و آب ارزان در کشور نهادها و ارگان‌های دولتی می‌باشند. در مبحث بهینه‌سازی مصرف، همه چیز را نمی‌توان به داشته‌های آموزشی و فرهنگی معطوف کرد؛ در نتیجه علاوه بر موارد فوق که شرط اولیه مصرف بهینه می‌باشد، وجود قانون، جریمه، تشویق، نظارت بر اجرای قانون و مجری قانون نیز لازم است.

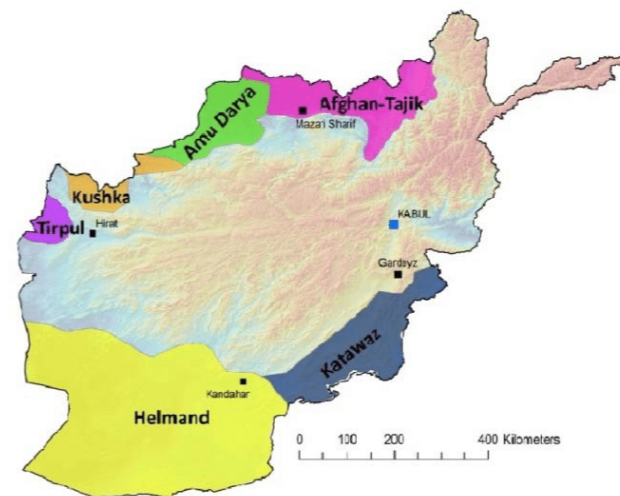

شکل ۱- تصویر برخی از میداين نفت و گاز در کشور ایران. رنگ سبز نشان دهنده میداين نفت و قرمز، میداين گازي است.

پیشنهاد می‌شود در گام نخست، قیمت آب و انرژی در تمام نهادها و ارگان‌های دولتی به‌صورت غیریارانه‌ای محاسبه‌گردد و میزان مصرف نیز در سقف مجاز تعیین گردد و در صورت عدم رعایت الگوی مصرف نسبت به قطع موقت انرژی و آب اقدام گردد. از طرفی نهادهایی که بتوانند میزان مصرف را نسبت به متوسط سالیانه قبلی خود کاهش دهند بخشی از هزینه ریالی ناشی از آن کاهش به کارمندان همان ارگان پاداش داده شود. در نتیجه به تدریج ارگان‌های دولتی پیشرو در ارائه و پیاده‌سازی راهکارهای علمی و عملی در کاهش و بهینه‌سازی مصرف آب و انرژی خواهند شد و نتایج مثبت آن به کل کشور سرایت خواهد کرد. در نتیجه اجرای این طرح، تمامی پتروشیمی‌ها قیمت گاز را به نرخ جهانی دریافت خواهند کرد و در مقابل مجازند ارز حاصل از صادرات خود را به هر نحوی که صلاح می‌دانند بفروشند که سبب کاهش قیمت ارز آزاد در بازار نیز می‌شود. البته این کار سبب افزایش قیمت محصولات پتروشیمی در داخل خواهد شد و برای گذر از چنین شرایطی و جلوگیری از افزایش فشار اقتصادی بر مردم، باید با کمک‌های یارانه‌ای از شرایط دوران نقاهت این جراحی سخت عبور نمود. همچنین می‌توان سهمیه سوخت یارانه‌ای بخش دولتی مانند نیروگاه‌های برق و کارخانه‌ها را حذف و در عوض شرکت‌های دولتی مجاز به واردات ماشین آلات مورد نیاز خود با حداقل عوارض گمرکی و مکلف به افزایش بهره‌وری برای جبران هزینه‌های ناشی از افزایش قیمت انرژی و آب شوند. در این طرح شرکت‌های تولیدکننده برق به سمت خصوصی‌سازی خواهند رفت، سوخت خود را به قیمت جهانی خریداری خواهند نمود و در عوض قیمت برق تولیدی خودی را به قیمت جهانی از دولت دریافت خواهند کرد. در طی مراحل اجرای طرح، همزمان دولت به مردم اعلام خواهد نمود قیمت تولید هر کیلووات برق برای دولت x تومان تمام شده است و هر خانواری که بیش از الگوی مصرف، برق استفاده نماید، قیمت مصرف اضافه آن به‌صورت آزاد محاسبه و دریافت خواهد شد؛ همین‌طور برای قیمت آب و گاز. اما اگر خانوار یا ارگانی کمتر از میزان الگوی مصرف برق، آب، گاز و سوخت مصرف نمایند می‌تواند به میزان نسبتی از صرفه جویی خود، از دولت پاداش ریالی دریافت نماید.

در زمینه آب، عمده مصرف آب کشور در حوزه کشاورزی است که راندمان آن پایین است [۵]. بر طبق برخی از برآوردها بیش از ۷۰ درصد آب شیرین کشور در این حوزه مصرف می‌گردد. ایران از معدود کشورها در جهان است که آب شرب آن از آب سایر مصارف از جمله باغبانی و شستشو مجزا نیست و باید برای تفکیک این شبکه توزیع از یکدیگر اقدام گردد. سیاست‌های کنونی دولت در شیرین‌سازی آب دریای عمان و استفاده از آن در بخش صنعت، کشاورزی و شهری، استفاده از چاه‌های ژرف در استان‌های مانند سیستان و بلوچستان، تصفیهٔ پساب و فاضلاب و استفاده مجدد آن در صنعت و کشاورزی از راهکارهای مهم برای کاهش بار ناشی از برداشت از سفره‌های زیرزمینی و رودخانه‌ها است. همچنین پیشنهاد می‌گردد با اجرای یک طرح پژوهشی، امکان استفاده از آب تولیدی همراه نفت و گاز، در صنایع و کشاورزی و تبدیل چاه‌های متروکه صنعت نفت به چاه‌های تولیدی آب ژرف، با ایجاد کارگروهی متشکل از وزارت نفت و وزارت نیرو بررسی شود.

در خصوص مسئله قاچاق سوخت نیز باید گفت مهم‌ترین کشورهای دریافت‌کننده سوخت قاچاق از ایران کشورهای افغانستان، پاکستان [۶] و ترکیه می‌باشند همچنین شناورهای چند ملیتی موجود در آب‌های خلیج فارس و دریای عمان نیز از جمله مشتریان دائمی سوخت ارزان ایران هستند. کشورهای همسایه ما یا فاقد میداين هیدروکربوری کافی برای تامین نیاز خود می‌باشند مانند ترکیه و پاکستان، یا دارای میداين هیدروکربوری مناسب بوده اما توسعه نیافته و تولیدی نشده است و پالایشگاهی برای تولید سوخت ندارند مانند افغانستان. و یا میداين و پالایشگاه دارند ولی چون سوخت ایران ارزان است به کشور آنها قاچاق می‌شود. مانند کشورهای حاشیه خلیج فارس. یکی از راهکارهای اصلی جلوگیری از قاچاق سوخت، واقعی‌سازی قیمت و عرضه سوخت غیریارانه‌ای در سراسر کشور است. راهکار مکمل، مجهز نمودن تمامی استان‌های درگیر با مسئله قاچاق سوخت به جایگاه‌های سوخت گازي CNG (در صورت اتصال به شبکه گازي کشوری)، احداث جایگاه‌های موقت LPG و ایجاد جایگاه‌های شارژ ماشین‌های برقی می‌باشد. راهکار دیگر واردات گسترده خودروهای کم‌مصرف، گازسوز و برقی با حداقل عوارض گمرکی و اجازه تردد آنها در سرتاسر کشور است. واردات گسترده بخاری و کولرهای کم‌مصرف یا مونتاژ آن در داخل مانند بخاری ژاپنی، استفاده از برق برای ایجاد گرمایش به‌جای سوخت‌های فسیلی نیز بر کاهش مصرف انرژی، پاکي هوا و حفظ محیط‌زیست مؤثر است. برقی که به‌جای سوخت فسیلی از انرژی آب، باد، خورشیدی و اتمی تولید می‌شود. در حوزه بین‌الملل ایران می‌تواند با سرمایه‌گذاری و مشارکت در تولید و فرآورش نفت و گاز موجود در میداين افغانستان، علاوه بر تولید ثروت و ایجاد اشتغال، نیاز افغانستان به سوخت را نیز برطرف نماید تا مانع از قاچاق سوخت گردد. و اگر میداين ترکمنستان نیز توسعه‌نیافته بود احتمالاً شاهد قاچاق سوخت

شکل ۲- مناطق دارای پتانسیل نفت و گاز در کشور افغانستان

به آنجا نیز بودیم. در شکل ۲ تصویری از مناطق دارای پتانسیل نفت و گاز در کشور افغانستان نمایش داده شده است [۷]. خوب است بدانیم افغانستان دارای میداين متعدّدگازی و نفتی توسعه‌نیافته است و عمده این مناطق در قسمت شمالی آن واقع است. میداين آنها بسیار مشابه به میداين حوضه رسوبی کپه داغ ایران است [۸] کپه داغ در قسمت غربی حوضه بزرگ رسوبی آمودریا واقع است. میداين گازی خانگیران و گنبدلی تنها میداين تولیدی گاز در شرق ایران است (شکل ۳). همچنین با توسعه روابط اقتصادی و سیاسی با کشورهای همسایه، از جمله پاکستان، افغانستان و ترکمنستان قدرت چانه‌زنی کشورمان در موارد حل مسائل مورد مناقشه از جمله دریافت حقبه دریاچه هامون از افغانستان، راه‌اندازی پروژهٔ صادرات گاز به پاکستان، عقد قرارداد بلندمدت خرید و سوآپ گاز از ترکمنستان و همکاری‌های امنیتی با کشوری‌های حاشیه خلیج فارس برای جلوگیری از قاچاق سوخت در دریای عمان و خلیج فارس افزایش می‌یابد.

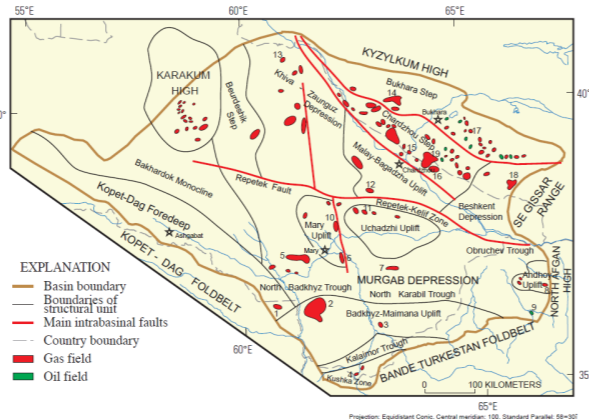

Figure 2. Structural map of Amu-Darya basin showing oil and gas fields (modified from Dikenshteyn and others, 1983). Numbers indicate fields mentioned in text: 1, Khangiran; 2, Daulatabad; 3, Karabiz; 4, Jalim; 5, Shalyk; 6, May; 7, Yashlar; 8, Khodzha-Gugertag; 9, Angot; 10, Bayram-Alic; 11, Uchadzi; 12, Malay; 13, Achak; 14, Gazik; 15, Kokdumalak; 16, Utrabuk; 17, Satalampez; 18, Shartan; 19, Dengkul.

شکل ۳- برخی از میداين نفتی و گازی موجود در حوضه رسوبی آمودریا مشترک بین ایران، ترکمنستان، افغانستان و ازبکستان. شماره ۱ نشان دهنده موقعیت میدان خانگیران است.

نتیجه‌گیری و پیشنهادات

- اصلاح و واقعی‌سازی قیمت انرژی و آب یک الزام برای کنترل افسار گسیخته رشد مصرف کشور است.
- برای اجرای آزمایشی آزادسازی قیمت انرژی و آب، بهتر است ابتدا از ارگان‌های دولتی آغاز و سپس نتایج مثبت آن برای تمام کشور پیاده‌سازی شود.
- جداسازی شبکه توزیع آب شرب از آب قابل شستشو یک الزام برای آینده کشور در حوزه آب شهری است.
- علاوه بر واقعی‌سازی قیمت سوخت، کمک به توسعه و راه‌اندازی میداين نفت و گاز کشورهای همسایه مانند افغانستان کمک شایانی به کاهش قاچاق سوخت از کشور خواهد کرد.
- توسعه روابط با کشورهای همسایه، قدرت چانه‌زنی کشور را در حل مناقشات افزایش می‌دهد.
- استان‌های مرزی درگیر با مسئله سوخت به جایگاه‌های سوخت LPG، CNG و ایستگاه‌های شارژ ماشین برقی مجهز گردد.
- خودروهای برقی، کم‌مصرف و گازسوز با حداقل عوارض گمرکی به کشور وارد و اجازه تردد آنها در سرتاسر کشور داده شود.
- امکان استفاده از آب همراه نفت و گاز در صنعت و کشاورزی و تبدیل چاه‌های متروکه صنعت نفت به چاه‌های تولیدی آب ژرف توسط کارگروهی متشکل از وزارت نفت و نیرو بررسی گردد.

۹- استفاده از برق برای گرمایش بجای سوخت فسیلی، به‌خصوص برقی که با انرژی آب، بادی، خورشیدی و اتمی تولید می‌شود، بسیار می‌تواند در مدیریت مصرف انرژی خصوصاً مصرف گاز راهگشا باشد و سبب پاکي هوا و حفظ محیط‌زیست شود.

منابع

- محمد حسین صراف زاده، مقایسه مدیریت مصرف آب صنایع در ایران و جهان و نقش آن در توسعه پایدار، ششمین کنفرانس ملی مدیریت منابع آب ایران، مقاله کنفرانسی، 1395
- زهراسمعیلی، بررسی افزایش بهای برق و همراستایی آن با استانداردهای جهانی بر اصلاح الگوی مصرف خانگی، فصلنامه سیستم‌های انرژی پایدار، دوره 4، شماره 1، دی 1403، صفحه 41-27
- کیومرث سهیلی، بررسی عوامل مؤثر بر قاچاق سوخت: مطالعه موردی شهر جوانرود، فصل نامه اقتصاد پنهان، بهار 1399
- سایت طلا و ارز به آدرس: www.tgju.org/profile/energy-london-gas-oil
- سمیه امیر تیموری، بررسی جایگاه آب در کشاورزی ایران و قیمت گذاری آن، سومین کنفرانس مدیریت منابع آب، مقاله کنفرانسی، سال 1387
- اسماعیل یعقوبی، بررسی عوامل قاچاق سوخت و راهبردهای پیش‌گیری از آن در شهرهای مرزی استان سیستان و بلوچستان، همایش ملی شهرهای مرزی و امنیت، چالش‌ها و رهیافت‌ها، سال 1391
- سید اکرم سینائی سادات، کتاب افغانستان سرزمین ذخایر نفت، گاز و معادن ارزشمند جامد، نمایش حوزه‌های نفتی، گازی و معادن جامد افغانستان، 1398
- Gregory F. Ulmishak, 2004, Petroleum Geology and Resources of the Amu-Darya Basin, Turkmenistan, Uzbekistan, Afghanistan, and Iran, U.S. Geological Survey Bulletin 2201-H

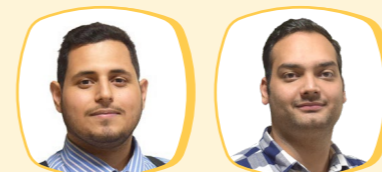
پرونده ویژه

کشور در بن بست یارانه‌ها؛

دولت چهاردهم دور باطل یارانه انرژی را خواهد شکست؟

ساعت صفر اصلاحات اقتصادی نزدیک است؛ جعبه پاندورای

اقتصاد انرژی ایران بسته خواهد ماند؟

- علی طاهری زاده، کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی گرایش بازاریابی - سردبیر نشریه
- امیر حسین یوسف زاده، کارشناسی روابط عمومی گرایش رسانه - معاون سردبیر نشریه

بررسی تمام سناریوهای پیش روی دولت چهاردهم در زمینه اصلاح یارانه انرژی در کشور

ایران امروز در میانهٔ آشفتگی حاصل از ناترازی‌های ساختاری، ریشه‌ای و بعضاً صعب‌العلاج، در تلاطمی شدید مسیر پیشرفت خود را با سرعت کمی دنبال می‌کند. اقتصاددانان کشور تأکید کرده‌اند که ایران با دست‌کم ۱۰ نوع ناترازی بزرگ و مزمن در بخش‌هایی چون انرژی، بانک‌ها، بودجه، صنعت، سیاست خارجی، آب و محیط‌زیست مواجه است. از بین همه ناترازی‌ها، دغدغهٔ ناترازی انرژی به شکل ویژه‌تری به زندگی، معیشت و افکار مردم تزریق شده است. مردم ایران در ۳ فصل از ۴ فصل سال پنجه در پنجه ناترازی برق، گاز، آب و سوخت دارند. برخی از تبعات ناترازی‌های انرژی را مانند آلودگی هوا تنفس می‌کنند. برخی را مانند تورم به سختی تحمل می‌کنند. جامعه ایران مدت‌هاست که دغدغهٔ ناترازی انرژی و آب را در کنار سایر دغدغه‌ها پذیرفته است.

دولت‌های مختلف با رویکردهای متعددی سعی کرده‌اند تا ناترازی‌ها را به‌خصوص آنهایی که ردی پررنگ‌تر بر چهره عمومی کشور، زیرساخت‌های آن و زنجیره‌های تولید و مصرف دارند، درمان کنند. حال آنکه به واسطه خاص بودن شرایط و مشکلات متعدد، همیشه رویکرد کوتاه‌مدت و مرهم‌گذارانه‌ای از خود نشان داده‌اند. در پنج شماره اخیر نشریه هم‌افزایی انرژی و آب، مسائل ناترازی‌های مختلف حوزه انرژی و آب و ریشه‌های آن را بررسی کردیم و برای فهم دقیق‌تر رهنمون‌های ابعاد مختلف ناترازی انرژی و آب بهتر است پیش از خوانش پرونده پیش‌رو، آنها تورقی کرده باشید.

◆ ریشه تمام ناترازی‌های انرژی در اقتصاد انرژی است

راهکارهای ناکافی دولتی؛ قایقی که موج‌ها برای آن تصمیم می‌گیرند

دولت‌ها راهکارهای متعددی را برای اصلاح وضعیت اقتصاد انرژی کشور به کار بسته‌اند. یک دولت، به‌زعم خود یارانه‌ها را هدفمند کرد و دیگری با افزایش قیمت بنزین در نیمه شب به‌دنبال اعمال اصلاح قیمتی یارانه برای جبران تبعات ناترازی بنزین بود. دولت سیزدهم نیز با تمام چالش‌های موروثی قبلی دست به افزایش ظرفیت تولید برق و بنزین، افزایش استحصال گاز و به‌کارگیری ابزار قیمتی و غیرقیمتی در قالب افزایش بهای انرژی به‌شکل صعود پله‌ای مصرف، در حوزه گاز و برق زد که هدف آن اصلاح وضعیت مصرف حامل‌های یارانه‌ای انرژی بود. اکنون نیز دولت چهاردهم با رویکرد نامشخصی در زمینه یارانهٔ انرژی عنان کار را به دست گرفته است.

چرا یارانه انرژی به مسئلهٔ پیچیده تبدیل شد؟

دولت‌های مختلف اقدامات متنوعی برای ترمیم سطحی اقتصاد متزلزل انرژی و در مقیاس بزرگ‌تر، اقتصاد کشور انجام داده‌اند؛ حال آنکه قدرت و یا در مواردی تاب تحمل تبعات حاصل از درمان واقعی مشکلات را ندارند. مسئله‌انگاری شدن یارانهٔ انرژی در ایران محصول برهم‌کنش عواملی متعددی مانند قیمت‌گذاری دستوری، شدت انرژی بالا، عدم توسعه بازار بهینه‌سازی، ناترازی عرضه و تقاضا، کمبود سرمایه‌گذاری در بخش انرژی، فقدان مدیریت کارآمد، تحریم‌ها و محدودیت‌های بین‌المللی، افزایش هزینه‌های تولید، افزایش بدهی‌های دولتی و کاهش سرمایه‌گذاری در سایر بخش‌ها است. از نگاه اجتماعی و نظام مصرفی مردم، تولید خودروها،

یارانه‌های عمومی بودند برای آنکه کالای سهمیه‌ای و ارزان به دست مردم برسد و معیشت همگانی تأمین شود.

یارانه‌ها از چه زمانی جای خود را در سفرهٔ مردم باز کردند

ورای شکل کنونی و پیچیده تخصیص یارانه‌ها به‌خصوص انرژی در کشور، شرایط تاریخی کشور باعث شد تا دولت در مسئله قیمت‌ها دخالت نظام‌مندتری پیدا کند. پیش از پرداختن به مسئله یارانه انرژی بهتر است سازوکار تاریخی یارانه‌ها را بازخوانی کنیم. در سال ۱۳۱۱ شمسی به‌دلیل تجربه هولناکی که از قحطی در زمان اشغال ایران وجود داشت، نخستین مقدمات ارائه یارانه قانون‌مند در ایران شکل گرفت تا نان مردم در خطر نیفتد و غذای مردم تأمین باشد. این نخستین دخالت قانونمند و تشکیلاتی دولت در معیشت مردم بود و البته این طرح هم چندان موفق نبود و در سال ۱۳۲۱ همزمان با جنگ جهانی دوم و اشغال دوباره ایران به واقعه «بلوای نان» منتج شد. در آن برهه صاحبان اراضی بزرگ و مالکان عمده محصولات کشاورزی، گندم نامرغوب را به دولت می‌دادند و گندم مرغوب‌تر را در بازار آزاد می‌فروختند. تا دهه ۵۰ شمسی میزان یارانه در اقتصاد ایران ناچیز بود و از سال ۱۳۵۳ نیز با افزایش قیمت نفت و افزایش درآمدهای دولت و نبود برنامه‌ای مناسب برای به‌کارگیری این ثروت بزرگ در زیرساخت‌های اقتصادی، تورم مهار پاره کرد. اقتصاد ایران در اواخر دوره پهلوی عملاً به بنزین و آرد و برخی اقلام خوراکی یارانه می‌پرداخت و با این حال؛ تورم مهارگسیخته مدام وضعیت معیشت مردم را خراب‌تر می‌کرد. پس از انقلاب اسلامی و شرایط کشور در دهه ۶۰ و پس از آن در دوره سازندگی فهرست بلندبالایی از اقلام خوراکی و غیرخوراکی یارانه یا همان سوبسید گرفتند تا معیشت و امنیت غذایی مردم به‌دلیل محدودیت‌های اقتصادی ناشی از جنگ تحمیلی و همچنین تحریم اقتصادی ایران به خطر نیفتد. عارضهٔ سیستم کوپنی نیز در نهایت خود را نشان داد و کوپن‌فروش‌ها به‌عنوان شبکه دلالی غیرقانونی و یک معضل اجتماعی در شهرهای ایران جای خود را باز کردند. تا سال ۱۳۸۹ که قانون هدفمندی یارانه‌ها ابلاغ شد؛ هنوز هم پیدا می‌شدند کسانی که در روستاها و شهرهای کوچک گوش به زنگ اعلام شماره کوپن بودند.

اجرای مرحله اول قانون هدفمندی یارانه‌ها و آغاز تاب برداشتن چرخ اقتصاد ایران

در تاریخ ۲۷ آذر ۱۳۸۹ پس از ۲ سال چکش‌کاری لایحه اولیه دولت توسط مجلس و شورای نگهبان، رئیس دولت نهم خبر از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها داد. مطابق این قانون ۱۶ قلم کالا و خدمات مشمول حذف یارانه و عرضه به قیمت بین‌المللی می‌شوند. در مدت پنج سال یارانه کالاهایی چون بنزین، گازوئیل، گاز، نفت، برق، آب، گندم، شکر، برنج، روغن و شیر حذف شده و آن‌ها با قیمت بازارهای منطقه خلیج فارس عرضه می‌شوند. دولت ایران می‌توانست ۲۰ هزار میلیارد تومان از بابت افزایش

قیمت، درآمد داشته و در این بین نیمی از این درآمد را برای مقابله با تورم به صورت نقدی بین مردم توزیع کند. ۳۰ درصد از این درآمدها نیز به تولیدکنندگان و ۲۰ درصد به دولت به منظور جبران خسارات ناشی از افزایش قیمت حامل‌های سوخت تعلق می‌گیرد. در واقع، این طرح به‌منظور اصلاح ساختار یارانه‌ها و جلوگیری از هدررفت منابع ملی طراحی شده بود. پیش از اجرای طرح هدفمندی، یارانه‌ها به‌صورت غیرمستقیم و از طریق کاهش قیمت کالاها و خدمات به مردم تعلق می‌گرفت؛ اما با اجرای این طرح، یارانه‌ها به‌صورت نقدی به حساب خانوارها واریز شد. محور دیگر این طرح، بر باز توزیع درآمد حاصل از حذف یارانه‌های غیرمستقیم در اقتصاد کشور تأکید داشت.

کامیابی‌های مرحله اول قانون هدفمندی یارانه‌ها

اجرای فاز نخست قانون هدفمندی یارانه‌ها آثار مثبتی مانند کاهش ضریب جینی و بهبود رفاه طبقات پایین‌تر را به‌دنبال داشت؛ به‌گونه‌ای که ضریب جینی از ۳۸۱۳٫۰۶ در سال ۱۳۸۹ به ۳۷۴۰٫۰۶ در سال ۱۳۹۰ کاهش یافته است؛ البته این به‌معنای افزایش رفاه خانواده‌های کم‌درآمد نیست و نشان‌دهندهٔ این است که درآمد بین دهک‌های درآمدی برابرتر توزیع شده است. حال آنکه امکان داشت درآمد همهٔ دهک‌ها کاهش پیدا کرده باشد. در نهایت نیز، این پارامتر با دوسال تأخیر روند رشد قبلی خود را طی کرد و عملاً وضعیت تغییر چندانی در درازمدت نداشت. مصرف انرژی نیز در ابتدای اجرای این قانون با کاهش نسبتاً زیادی مواجه شده است؛ اما به هر حال این مسئله در درازمدت نبوده و پس مدتی شیب مصرف انرژی در کشور با اندکی تغییر به سیر صعودی خود بازگشته است. بدین صورت که میزان مصرف برق بخش خانگی از ۶۰۷ هزار ۹۰۷ گیگاوات‌ساعت در سال ۱۳۸۹ به ۵۶ هزار ۷۷۳ گیگاوات‌ساعت در سال ۱۳۹۰ رسیده است. در جدول پیش رو جزئیات دقیقی حسب آمارهای مختلف درگاه‌های دولتی از تأثیرات اجرای فاز نخست قانون هدفمندی یارانه‌ها بر مصرف حامل‌های انرژی در کشور درج شده است.

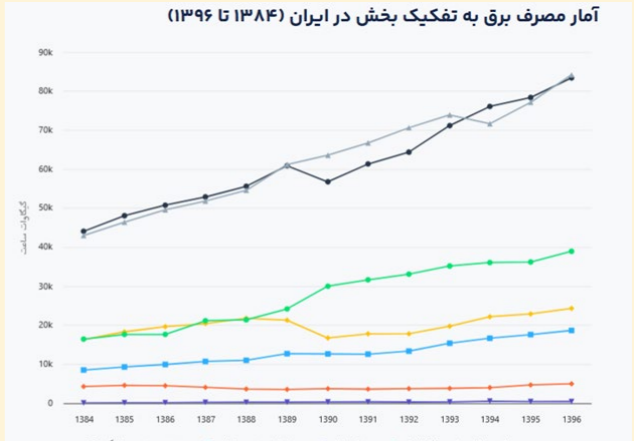
ناکامی‌های قانون هدفمندی یارانه‌ها

این اقدام با این هدف صورت گرفت که افراد بتوانند یارانه را به‌صورت بهینه مصرف کنند و از هدررفت منابع جلوگیری شود؛ اما با گذشت سال‌ها مشخص شد این طرح آنچنان که قرار بود بهبود ایجاد کند؛ موفق نبوده است. میزان درآمد حاصل از هدفمندی یارانه‌ها از ۲۸ آذرماه ۸۹ تا ۳۱ خرداد ۹۱، ۳۰ هزار میلیارد تومان و میزان مصارف ۶۲ هزار میلیارد تومان بوده که این ارقام نشان دهنده کسری ۳۲ هزار میلیارد تومانی است. نحوه اجرای این طرح با آنچه در قانون مصوب هدفمندسازی آمده بود، تفاوت زیادی پیدا کرد. زیرا، مجموع یارانه نقدی پرداختی به خانوارها از مجموع منابع حاصل از اجرای قانون بیشتر بود و نه‌تنها پولی برای پرداخت به بخش صنعت و تولید باقی نماند، بلکه بر اساس گزارشی که

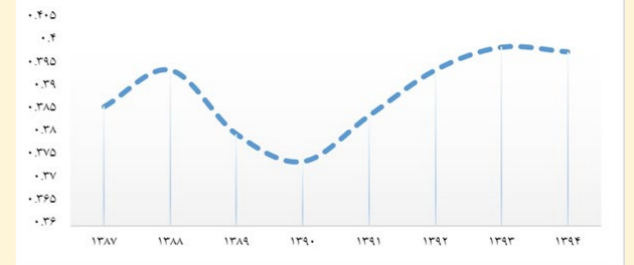
سال	میزان مصرف برق در بخش خانگی (کیگاوات‌ساعت)	میزان مصرف برق در بخش صنعتی (کیگاوات‌ساعت)	میزان مصرف برق در بخش کشاورزی (کیگاوات‌ساعت)	میزان مصرف بنزین (هزار لیتر در روز)	میزان مصرف گازوئیل (هزار لیتر در روز)	مصرف کل گاز طبیعی همه بخش‌ها در کشور (میلیون مترمکعب در روز)
۱۳۸۷	۵۲۸۹۶	۵۱۸۶۳	۲۱۱۷۸	۶۷	۹۲٫۵	۳۶۰٫۷
۱۳۸۸	۵۵۶۲۹	۵۴۶۰۵	۲۱۴۰۵	۶۴٫۸	۹۲٫۸	۳۸۷
۱۳۸۹	۶۰۹۰۷	۶۱۱۸۳	۲۴۱۸۸	۶۱٫۳	۹۵٫۲	۴۱۳٫۲
۱۳۹۰	۵۶۷۷۳	۶۳۵۹۰	۳۰۰۲۰	۵۹٫۹	۹۶٫۸	۴۱۸٫۴
۱۳۹۱	۶۱۳۵۱	۶۶۷۳۶	۳۱۶۴۷	۶۳٫۵	۹۲٫۷	۴۱۵٫۴

جدول ۱: تأثیرات اجرای فاز نخست قانون هدفمندی یارانه‌ها بر مصرف حامل‌های انرژی در کشور

کمیسیون اصل نود مجلس ارائه کرد، دولت کسری موجود برای پرداخت یارانه نقدی خانوارها را از منابعی مانند بانک مرکزی، خزانه‌داری کل و ردیف‌های بودجه عمومی تأمین کرد. در این قانون قرار بود تا ۳۰ درصد از منابع درآمدی این قانون به بخش تولید پرداخت شود و عدم‌تحقق آن برای بخش تولید چالش‌های بسیاری را ایجاد کرده است. به عقیده برخی مقامات وقت، قانون هدفمندی یارانه‌ها بسیار مثبت بود؛ اما اشکال دولت این بود که می‌خواست سرعت داشته باشد و این موضوع نتیجه خوبی به همراه نداشت و رکود و تورم را به دنبال آورد. یکی از اهداف قانون هدفمندی‌سازی یارانه‌ها در حوزه انرژی کنترل مصرف آن بود. نتایج این قانون تنها ۲ سال پس از تصویب آن، نشان می‌دهد کاهش مصرف انرژی پس از هدفمندی یارانه‌ها مقطعی بوده و رفتار مصرفی صعودی مشترکان دوباره مانند سابق (در تمام بخش‌ها) ادامه یافته است. در ۳ ماهه نخست سال ۱۳۹۱ رشد پنج تا شش درصدی مصرف برق در کشور رخ داده است. از جمله تبعات اجرای این قانون را برخی کارشناسان، لااقل تعلل یا تعمد دولت وقت در بالا رفتن یا بالا بردن نرخ ارز در تأمین منبع برای افزایش یارانه نقدی به خانوارها دانسته‌اند.

تصویر۱: آمار مصرف برق به تفکیک بخش در ایران در آغاز روند اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

تصویر۲: وضعیت ضریب جینی از سال ۱۳۸۷ تا ۱۳۹۴

آثار اقتصادی افزایش قیمت حامل‌های انرژی، نمایان می‌شود

در ماه‌های آغاز اجرای فاز نخست، کنترل و نظارت شدید قیمت‌ها توسط دولت تاحدودی موجب عدم آثار شوک اجرای فاز نخست در اقتصاد کشور شده؛ اما به مرور زمان آثار منفی نیز در اقتصاد کشور مشاهده و تبدیل شده است. از جمله مهم‌ترین آثار منفی فاز نخست هدفمند کردن یارانه‌ها می‌توان به افزایش قیمت‌های کالاها، اساسی، افزایش نرخ تورم، افزایش هزینه‌های تولید، کاهش قدرت خرید مردم و... اشاره کرد. افزایش قیمت‌ها و افزایش نرخ ارز؛ بیش از دیگر آثار منفی اجرای فاز نخست هدفمند کردن یارانه‌ها برای عموم جامعه مشاهده شده است. بر اساس اعلام رسمی بانک مرکزی نرخ تورم سالانه در سال ۱۳۸۹ برابر با ۱۲/۴ درصد بوده که در سال ۱۳۹۰ افزایش یافته و به ۲۷/۵ درصد رسیده است. این روند صعودی تورم در سال ۱۳۹۱ نیز ادامه یافته و به بالای ۳/۵ درصد و در سال ۱۳۹۲ به ۳۸/۴ درصد رسیده است؛ البته باید توجه داشت که تحریم‌های اقتصادی عاملی بوده که بر شدت آثار منفی

تغییرات قیمتی حامل‌های انرژی در آغاز مرحله دوم قانون هدفمندی‌سازی یارانه‌ها

در مرحله دوم هدفمندی یارانه‌ها؛ قیمت هر لیتر بنزین سهمیه‌ای از ۴۰۰ به ۷۰۰ تومان، بنزین آزاد از ۷۰۰ به ۱۰۰۰ تومان، گازوئیل سهمیه‌ای از ۱۵۰ به ۲۵۰ تومان، گازوئیل آزاد از ۳۵۰ به ۵۰۰ تومان، نفت سفید از ۱۰۰ به ۱۵۰ تومان، نفت کوره از ۷۰۰ به ۱۰۰۰ تومان، گازوئیل سهمیه‌ای از ۱۵۰ به ۳۰۰ تومان و گازوئیل آزاد از ۳۵۰ به ۵۰۰ تومان رسید. برآوردها و اطلاعات منتشر شده از مقامات، نشان می‌دهد تا پایان مرحله نخست و آغاز مرحله دوم بین هزینه تولید انرژی و آب و فروش آن، تفاوت بسیار زیادی با یکدیگر داشته‌اند. قیمت آب فروخته شده به مردم برای هر مترمکعب ۲۶۰ تا ۲۷۰ تومان است؛ در حالی که قیمت تمام شده آب برای دولت دهم به طور متوسط هزار تومان بوده است. به گفته مقامات وزارت نیرو در سال ۱۳۹۲ قیمت تمام‌شده هر کیلووات ساعت برق حدود ۱۳۰۰ ریال بوده که فقط ۴۳۰ ریال آن را مشترکان می‌پردازند و از ۴۳۰ ریال دریافتی نیز ۱۶۶ ریال به سازمان هدفمندی یارانه‌ها پرداخت می‌شود. با توجه به این موضوع فقط ۲۶۴ ریال از هزینه دریافتی عاید بخش صنعت برق می‌شود. وزیر وقت نفت نیز در سال ۱۳۹۲ تأکید کرده بود که قیمت واقعی هر لیتر بنزین در ایران بیش از ۳۰۰۰ تومان است. در ادامه جدول تغییرات نرخ حامل‌های انرژی در دو مرحله از اجرای قانون

نام حامل انرژی	قیمت فاز اول هدفمندی یارانه‌ها (تومان)	قیمت فاز دوم هدفمندی یارانه‌ها (تومان)	درصد افزایش
بنزین معمولی یارانه‌ای	۴۰۰	۷۰۰	۷۵ درصد
بنزین سوپر یارانه‌ای	۵۰۰	۸۰۰	۶۰ درصد
بنزین معمولی آزاد	۷۰۰	۱۰۰۰	۴۳ درصد
بنزین سوپر آزاد	۸۰۰	۱۱۰۰	۳۷ درصد
بنزین برای مصارف دولتی	۷۰۰	۱۰۰۰	۴۳ درصد
گازوئیل سهمیه‌ای	۱۵۰	۲۵۰	۶۶ درصد
گازوئیل آزاد	۳۵۰	۵۰۰	۴۲ درصد
سی.ان.جی	۳۱۰	۴۵۰	۴۵ درصد
گاز مایع	۵۴۰	۶۵۰	۲۰ درصد

جدول ۲: تغییرات نرخ حامل‌های انرژی در دو مرحله از اجرای قانون هدفمندی یارانه‌ها

هدفمندی یارانه‌ها درج شده است.

کلید دولت یازدهم برای مهار کشتی بی‌لنگر تورم دولت دهم؛ راهبرد سیاست خارجی (مذاکرات)

اجماع اقتصاددانان و کارشناسان بر این بود که اجرای فاز دوم قطعاً به یک شوک تورمی در اقتصاد منجر می‌شد. در هنگام اجرای فاز اول هدفمندی یارانه‌ها در زمستان ۸۹ قیمت حامل‌های انرژی ۵۰۰ تا ۶۰۰ درصد افزایش یافت. در آن زمان بانک مرکزی اعلام کرد که تورم ناشی از اجرای طرح در حدود ۴۰ درصد خواهد بود؛ اما از آذر ۸۹ تا پاییز ۹۱ نرخ

تورم در کشور بنا بر آماري که دولت اعلام می‌کرد بیش از ۱۰ درصد رشد نداشت و از ۱۲ درصد به ۲۲ افزایش یافت. مهدی غضنفری، وزیر صنعت دولت دهم در سال ۱۳۹۱ اعلام کرد در نظر دولت نرخ ارز لنگر تورم در اقتصاد است. در واقع دولت دهم با تزریق یارانه ارز و سرکوب نرخ ارز در چندین سال منجر به آن شده بود که سیل واردات و تأمین نیازهای عمومی و مواد اولیه با نرخ ارزان، مانع از افزایش بی‌رویه تورم کشور شود. از آغاز پاییز ۱۳۹۱ که تحریم اقتصادی غرب علیه کشور شکل گرفت و محدودیت عرضه ارز از سوی دولت منجر به افزایش ۳ برابری نرخ ارز در اقتصاد شد، تورم به یکباره سر به فلک گذاشت. دولت در راستای کنترل منابع ارزی مجبور به افزایش نرخ ارز به ۲۴۰۰ تومان و اولویت‌بندی واردات شد و در نتیجه با کاهش واردات، رکود تولید به شدت خود را نشان داد و آن زمان بود که تازه همگان دریافتند که در فاز اول چه بر سر تولید کشور آمده است. در واقع تحریم منجر به آن شد که لنگر کشیده شود و کشتی تورم به حرکت درآید و در کنار رکود تولید، اقتصاد ایران وارد بحران رکود تورمی شود. موضوع حذف یارانه‌بگیران در این میان هرچند کمک شایانی به دولت کرد، اما واقعیت آن است که دولت یازدهم بیش از آنکه بر روی حذف برخی از یارانه بگیران شرط‌بندی کرده بود، تمرکز خود را بر سیاست خارجی گذاشته بود.

چرا اکثریت مردم ایران از صف یارانه‌بگیری خارج نشدند؟

با توجه به مسیر مورد تعقیب دولت یازدهم و تا مدتی دولت دوازدهم در زمینه اجرای فاز دوم و مدیریت تبعات گام دوم هدفمندی یارانه‌ها و شکست خوردن غربال‌گری دواطلبانه یارانه‌بگیران از افرادی که واقعا مستحق یارانه نبودند، وزارت‌های متولی این بار خود دست به‌کار سنجش افراد غیر نیازمند به یارانه بر مبنای اطلاعات ثبت شده در بستر ابزارهای اقتصادی دولتی شدند. تلاش دولت بر این بود که با کوچک‌کردن جمعیت یارانه‌بگیر تخصیص یارانه‌ها را مدون‌تر و بهینه‌تر کند. پرداختن به چرایی عدم خروج مردم از صف یارانه‌بگیران می‌تواند چراغ راهی برای تصمیمات آینده و درک سازوکارهای اجتماعی در این زمینه باشد. به عقیده برخی اقتصاددانان و جامعه‌شناسان مردم ایران تصور می‌کنند، پشت هر کاسه‌ای یک نیم‌کاسه است. این مسئله را نمی‌توان فقط در قالب انصراف از یارانه‌های نقدی دید و می‌توان به بسیاری از اتفاقات دیگر هم تعمیم داد. برخی تحلیل‌گران وقت معتقد بودند مردم ایران دچار فقر احساسی هستند و نمی‌توانند ببینند دیگری بیش از آنها دارد و در واقع بر نوعی تنگ‌نظری در مردم ایران تأکید می‌کنند. در پاسخ به آن برخی متخصصین گفتند که این نوع نگاه نوعی سیاه‌نمایی است که هیچ شناخت جامعه‌شناسی تاریخی یا مقطعی در پس آن وجود ندارد؛ مردم ایران هنوز به این آگاهی لازم دست نیافته‌اند که نباید به منابع طبیعی و خدادادی چشم داشته باشند، زیرا این منابع بین النسلی است. مردم ایران هنوز دارای انگیزه و روحیه کارکردن نیستند و چشم به دست دولت و منابع طبیعی دارند. در بیانی دیگر، نگاه مردم ایران کوتاه‌مدت است. اگر دولت بتواند برای مردم این فرهنگ انگیزشی را جا بیندازد و در کنار آن، به آنها آگاهی دهد که نسل‌های آینده نیز باید از پول نفت بهره‌مند شوند. این اقدام هم برای مردم و هم دولت‌ها منفعت دائمی دارد، اما اکنون ایرانی‌ها تصور می‌کنند اگر از این منابع استفاده نکنند، از آن بهره‌مند نخواهند شد. متأسفانه در دولت گذشته این تعریف غلط با شدت بیشتری بین مردم راه یافت. دولت احمدی‌نژاد تأکید داشت، یارانه‌های نقدی و پول نفت حق مردم است و حالا مردم تصور می‌کنند اگر از دریافت این حق درگذرند، از حق طبیعی‌شان گذشته‌اند و متضرر شده‌اند. دلیل دوم، فقدان سرمایه اجتماعی در ایران است. سرمایه اجتماعی به اعتماد مردم به دولت‌ها بازمی‌گردد که میزان آن در ایران به شدت پایین است. عملکرد دولت‌ها طوری نبوده که اعتماد مردم را جلب کند. با توجه به این دست نگاه‌ها؛ رویکردهای اجتماعی نسل گذشته که مخاطب فعال و هدف قوانین هدفمندی‌سازی یارانه‌ها بوده‌اند در آزمون مشارکت در یک اقدام اقتصادی ملی و با اهمیت، نمره قابل قبولی نگرفته‌اند.

واکنش‌های منفی گسترده‌ای در میان مردم شد. این دو تجربه نشان می‌دهند که چگونه آماده‌سازی افکار عمومی، تعامل با کارشناسان و تصمیم‌گیران و اطلاع‌رسانی مناسب می‌تواند تأثیرات بزرگی بر موفقیت یا شکست سیاست‌های اقتصادی داشته باشد.

تبعات افزایش نرخ بنزین در سال ۱۳۹۸

اجرای تصمیم دولت برای افزایش قیمت و سهمیه‌بندی بنزین در ۲۴ آبان سال ۱۳۹۸ منجر به اعتراض‌های گسترده‌ای در سراسر کشور شد. دولت اعلام کرده بود که هدف از این تصمیم، کمک به افشار کم‌درآمد و ارتقای سطح معیشتی آنها بوده است، نه رفع کسری بودجه دولت. اما آمارها نشان داد که این تصمیم موجب افزایش فشار تورمی بر افشار کم‌درآمد شده و اهداف مورد نظر دولت تحقق نیافته است. در ادامه تغییرات چند شاخص اقتصادی در این زمینه بررسی شده است. مهمترین شاخص ارزیابی وضعیت معیشتی مردم، شاخص‌های قیمت است. برخلاف هدف دولت درباره کمک به افشار کم‌درآمد با منابع حاصل از گرانی بنزین و

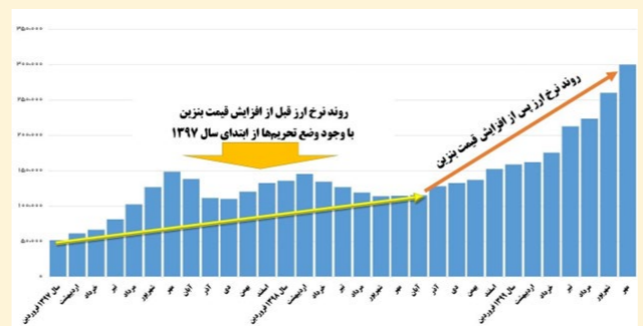
هر مترمربع مسکن در تهران	قیمت قبل از گرانی بنزین در آبان ۱۳۹۸	قیمت مهرماه ۱۳۹۹
۱۲٫۷ میلیون تومان	۱۲٫۷ میلیون تومان	۲۶٫۷ میلیون تومان
قیمت دلار	۱۱۴۰۰ تومان	۲۶۸۰۰ تومان
پراید ۱۳۱	۴۲ میلیون تومان	۱۰۰ میلیون تومان

جدول ۵: نرخ رشد دارایی‌های سرمایه‌ای بعد از افزایش قیمت بنزین

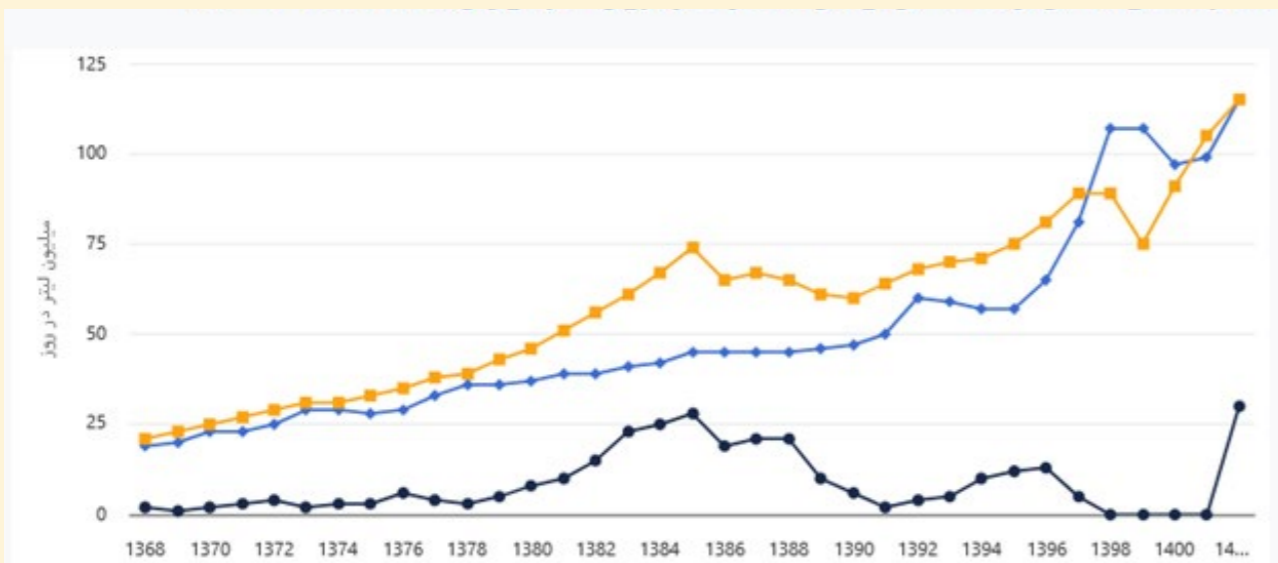
همچنین وعده کنترل قیمت‌ها، فشار تورمی در یک سال اخیر بر افشار کم‌درآمد و متوسط به شدت بیشتر شده است. از سوی دیگر، انتظارات تورمی ناشی از گرانی بنزین، یکی از عوامل رشد قیمت ارز در کشور و متعاقباً افزایش دارایی‌های سرمایه‌ای همچون مسکن و ارز بوده است.

دولت دوازدهم در ایستگاه کووید

بررسی آمارهای سازمان برنامه و بودجه در انتهای سال ۹۸ به‌کارگیری سیاست قیمتی برای اصلاح نرخ بنزین؛ چند آمار قابل توجه را نشان می‌دهد بیش از ۵۳ هزار و ۸۰۰ میلیارد تومان به‌عنوان یارانه نقدی و کمک معیشتی و ۶۰ هزار میلیارد تومان بودجه عمرانی پرداخت کرده است. در سال ۱۳۹۸ دولت وقت بیش از ۴۳ هزار میلیارد تومان به‌عنوان یارانه نقدی ۴۵۵۰۰ تومانی پرداخت کرده است. در ۴ ماه پایان سال ۱۳۹۸ دولت بطور متوسط ماهانه ۲٫۷۰۰ میلیارد تومان برای حمایت معیشتی پرداخت کرده است. بخشی از این کاهش چشمگیر پرداختی‌های دولت، ریشه در اصلاح یارانه انرژی دارد و بخش دیگر آن تحت تأثیر کووید و پاندمی است که مدت‌ها بر تراز مصرف انرژی و آب در کشور اثرات زیادی گذاشت. در ادامه آمار مقایسه واردات، تولید و مصرف بنزین در ایران (۱۳۶۸ تا ۱۴۰۲) درج شده است. این آمار تا سال ۱۳۹۷ بر اساس

نمودار ۳: روند افزایش نرخ ارز بعد از افزایش قیمت بنزین

نمودار ۴: آمار مقایسه واردات، تولید و مصرف بنزین در ایران (۱۳۶۸-۱۴۰۲)

از آن زمان تا پایان دولت دوازدهم ۲۰ مرحله یارانه معیشتی پرداخت شد و دولت دوازدهم که آغازگر این یارانه نقدی جدید بود در روزهای پایانی فعالیت خود، بیست و یکمین مرحله را روز دهم مرداد یعنی در آستانه واگذاری دولت پرداخت کرد. مبلغ یارانه معیشتی برای خانوارها به تناسب تعداد اعضا متفاوت بود؛ به طوری که برای خانوار یک نفره ۵۵ هزار تومان، دو نفره ۱۰۳ هزار تومان، سه نفره ۱۳۸ هزار تومان، چهار نفره ۱۷۲ هزار تومان و پنج نفره و بالاتر ۲۰۵ هزار تومان در هر ماه پرداخت می‌شد. طبق آخرین گزارش سازمان هدفمندی یارانه‌ها، خانوارهای مشمول دریافت یارانه معیشتی بیش از ۱۹ میلیون و ۷۶۸ هزار نفر بودند که برای این مجموعه در سال بیش از ۳۱ هزار میلیارد تومان پرداخت انجام می‌شد. در دولت یازدهم و دوازدهم اقدام جدی برای هدفمند شدن پرداخت یارانه نقدی صورت نگرفت و نه تنها وضعیت یارانه ۴۵ هزار و ۵۰۰ تومانی سامان نیافت، بلکه یارانه نقدی دیگری تحت عنوان یارانه معیشتی اضافه شد تا دولت در سال مجموعه ای بیش از ۷۰ هزار میلیارد تومان بابت یارانه های نقدی هزینه داشته باشد.

عملکرد دولت سیزدهم در زمینه یارانه‌ها

تا پایان دولت دوازدهم، لیست یارانه‌بگیران به‌صورت محسوسی تغییر نکرده و غربالگری موثری نشد. به طوری که همواره حدود ۹۵ درصد از ایرانی‌ها در جمع یارانه‌بگیران ۴۵ هزار و ۵۰۰ تومانی قرار داشته‌اند و با وجود چالش‌های بسیاری که از سوی مجلس، کارشناسان و حتی مسئولان دولتی برای غربالگری یارانه‌بگیران وجود داشت، این هزینه برای سال‌ها بر دوش دولت بود. با این وجود، به دلیل اینکه قیمت بنزین در سال ۱۳۹۸ افزایش یافت، دولت پرداخت یارانه معیشتی بنزین را هم آغاز کرد. دولت سیزدهم در ابتدای سال ۱۴۰۱ با حذف سیاست رانته ارز ۴۲۰۰ تومانی؛ یارانه مستقیم مردم را به ۳۰۰ تا ۴۰۰ هزار تومان افزایش داد. از سال ۱۴۰۲ نیز طرح مکمل یارانه مستقیم یعنی پرداخت اعتباری برای کالابرگ آغاز شد. بر این اساس یارانه دریافتی هر نفر ۱۲۰ هزار تومان افزایش یافت که این ۱۲۰ هزار تومان برای خرید ۱۱ نوع ماده پرمصرف غذایی است. بر اساس آمار رسمی منتشرشده از سوی سازمان هدفمندی یارانه‌ها که مرکز پژوهش‌های مجلس در گزارش خود به آن اشاره کرده است، از ابتدای پرداخت یارانه نقدی تا اردیبهشت ماه ۱۴۰۱ که یارانه ۳۰۰ هزار تومانی و ۴۰۰ هزار تومانی برای دهک‌های مختلف در نظر گرفته شد، در هر سال دولت حدود ۴۱ هزار میلیارد تومان از منابع خود را صرف پرداخت یارانه نقدی مردم می‌کرد. همچنین دولت سیزدهم فقط در سال ۱۴۰۱ بابت پرداخت یارانه نقدی به مردم حدود ۷۳۸ هزار میلیارد تومان هزینه کرد.

آماری است که شرکت ملی پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی ایران منتشر کرده است. از سال ۱۳۹۸ به بعد به دلیل مسائلی که حول گرانی بنزین اتفاق افتاد این شرکت از انتشار آمار خودداری کرد و آمارهایی که از سال ۱۳۹۸ تا ۱۴۰۲ گنجانده شده بر اساس آمارهای اعلامی توسط مسئولان از طریق مصاحبه با خبرگزاری‌های مختلف بوده است.

آش همان و کاسه همان

دامنه اقدامات مستقیم و غیرمستقیم احتمالی دولت در زمینه یارانه‌های انرژی؛ با شیوع پاندمی و تمرکز کشور مقابله و درمان محدود شد. بررسی‌ها نشان می‌دهد طی سال ۱۳۹۹ جمعاً حدود ۳۰ درصد از منابع سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها (پس از کسر سهم شرکت‌های مشمول) به‌منظور پرداخت یارانه نقدی به‌طور مستقیم به حساب مشمولین (بالغ بر ۷۸ میلیون نفر) واریز شده که معادل ۹۸ درصد جمعیت آخرین سرشماری؛ صورت‌گرفته است. براساس گزارش دیوان محاسبات کشور، در سال ۱۳۹۹ مبلغ حدوداً ۳۲٫۵ هزار میلیارد تومان تحت عنوان بسته حمایت معیشتی ناشی از افزایش قیمت بنزین به حساب مستقیم حدود ۶۰ میلیون نفر واریز شد؛ در حالی که مبلغ وصولی از محل افزایش قیمت بنزین مبلغ حدود ۲۸٫۹ هزار میلیارد تومان بوده و مابه‌التفاوت مبلغ پرداختی با مبلغ وصول‌شده از محل هدفمندی یارانه‌ها پرداخت شده است. یافته‌های دیگر این گزارش حاکی از آن است که در راستای عمل به مصوبه ستاد ملی مقابله با کرونا مبنی بر پرداخت یارانه کمک‌معیشتی کرونا به ۴۰ میلیون نفر، از ۳ بانک تجارت، ملت و صادرات بابت ۴ ماه پایانی سال ۱۳۹۹ مبلغ ۱۴٫۵ هزار میلیارد تومان به حساب سازمان هدفمندسازی یارانه‌ها واریز شده و در مقابل، بخشی از سهام دولت در شرکت‌های بورسی به بانک‌های مذکور واگذار شده است. بخش دیگری از گزارش دیوان محاسبات کشور نشان می‌دهد وظیفه قانونی حذف ۳ دهک بالای درآمدی که قرار بود توسط وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی انجام شود، اجرایی نشده است.

مهم‌ترین خطای دولت دوازدهم

از آبان ماه ۱۳۹۸ همزمان با افزایش قیمت بنزین، مقرر شد تا مابه‌التفاوت قیمت جدید و قدیم به مردم به صورت نقدی پرداخت شود. از این رو پیش بینی شد که حدود ۶۰ میلیون نفر که حدود ۱۹ میلیون خانوار بودند؛ از بین جمعیت ۷۸ میلیون نفری یارانه بگیران انتخاب شوند و پرداخت ماهانه یارانه حذف شده از بنزین برای آنها صورت گیرد.

در سال ۱۴۰۲ نیز رویه نسبتاً رو به بهبود دولت سیزدهم در زمینه یارانه ادامه پیدا می‌کند. حسب آمار مرکز آمار ایران مورخ ۱۴۰۲.۱۰.۲۶، مستند بر آمار جهانی اعلامی از صندوق بین‌المللی پول، درصد جمعیتی که با کمتر از یک دلار در روز زندگی می‌کنند بر اساس ارزش برابری قدرت خرید (PPP) از نسبت ۰.۰۹ در سال ۱۴۰۰ به ۰.۰۲ در سال ۱۴۰۱ کاهش یافته و همچنین درصد جمعیتی که با کمتر از دو دلار در روز زندگی می‌کنند بر اساس ارزش برابری قدرت خرید (PPP) از نسبت ۰.۷۲ در سال ۱۴۰۰ به ۰.۴۱ در سال ۱۴۰۱ کاهش یافته که هر دو شاخص از سال ۱۳۹۷ تا به حال سابقه نداشته‌است. این آمار و ارقام در کنار عملکرد دولت سیزدهم در جهت افزایش رفاه عمومی و پیشرفت کشور از جمله اضافه‌شدن بیش از ۱۲ میلیون نفر به افراد تحت پوشش بیمه سلامت از پنج دهک ابتدایی، رایگان‌شدن همه خدمات بستری و سرپایی سه دهک اول، تقبل تمام هزینه‌های درمان ناباروری برای اولین بار در حوزه سلامت، افزایش یارانه دهک‌های یک تا ۷ و پرداخت تا ۵۲ هزار تومان برای هر نفر به ازای خرید ۱۶ قلم کالا، اجرای طرح امنیت غذایی برای کودکان زیر ۵ سال، یک میلیون تومان اعتبار کالابری به ازای هر کودک در دهک یک تا ۵ و ۶۰۰ هزار تومان برای دهک‌های ۶ و ۷ در حوزه طرح کالابری، آغاز ساخت بیش از ۲.۶ میلیون واحد مسکن ملی و سایر اقدامات سبب شده‌است تا اثر اقدامات و دستاوردهای اقتصادی دولت در شاخص‌های اقتصادی، بر سفره و معیشت مردم، موثر بوده و با هدف فقرزدایی و کاهش نرخ فقر مطلق، منجر به افزایش رفاه عمومی شود.

خطاهای دولت سیزدهم در یارانه‌های انرژی

شاید بزرگترین خطا و پرتکرارترین خطا در زمینه یارانه‌ها پرداخت یارانه؛ به اقشار غیرنیازمند و ثروتمند جامعه بوده است. دولت سیزدهم نیز از این قاعده مستثنی نبود. حسب آمار در سال ۱۴۰۲ سازمان هدفمندی ۴۹۱ هزار میلیارد تومان از محل منابع مصوب قانونی دریافت کرده و ۶۱۴ هزار میلیارد تومان پرداختی داشته که در نتیجه اختلاف عملکرد نقدی منابع و مصارف هدفمندی در سال ۱۴۰۲ معادل ۱۲۳ هزار میلیارد تومان بوده است. اگر تکالیف قانونی ایفانشده و کسری تعهدی سازمان (عدم تخصیص) را به این رقم اضافه کنیم؛ اختلاف آن به ۲۴۸ هزار میلیارد تومان می‌رسد. از طرفی با حذف ارز ترجیحی در سال ۱۴۰۱، پرداخت یارانه نقدی برای جبران آثار رفاهی آن به سازمان هدفمندی یارانه‌ها منتقل شد که بار مالی سنگینی بر بودجه هدفمندی تحمیل کرد.

در کنار این مسئله ناترازی انرژی هم به کسری هدفمندی، دامن زد. در نتیجه، این دو اتفاق، تراز بودجه سازمان هدفمندی را که با مازاد ۳۷ هزار میلیارد تومانی سال ۱۳۹۹ را به پایان رسانده بود، در عرض دو سال به وضعیت کسری ۲۴۸ هزار میلیارد تومانی در سال ۱۴۰۲ رسید. مرور عملکرد سازمان هدفمندی یارانه‌ها در سال ۱۴۰۲ نشان می‌دهد اختلاف منابع وصولی ۴۹۱ هزار میلیارد تومان و مصارف پرداخت‌شده ۶۱۴ هزار میلیارد تومان از محل موارد ذیل جبران شده است:

- ۱- استفاده از مانده حساب مصرف‌نشده سال گذشته به مبلغ ۸ هزار میلیارد تومان،
- ۲- دریافت تنخواه از خزانه‌داری کل کشور به مبلغ ۳۶ هزار میلیارد تومان،
- ۳- دریافت تنخواه از بانک مرکزی به مبلغ ۴۰.۵ هزار میلیارد تومان،
- ۴- مصوبات هیات وزیران به مبلغ ۳۵ هزار میلیارد تومان،

متخصصین پاسخ می‌دهند؛ دولت چهاردهم کشتی بی‌سکان یارانه انرژی را مهار خواهد کرد؟

گذشته خواهیم پرداخت. همچنین از زوایای مختلف مسئله امروز یارانه امروز و سناریوهای اصلاح و بازتخصیص آن به‌همراه تبعات احتمالی آن مورد بررسی قرار گرفته است.

۵- تسهیلات بانکی به مبلغ ۲۰ هزار میلیارد تومان،

۶- خط اعتباری بانک مرکزی به مبلغ ۱۵ هزار میلیارد تومان،

۷- منابع داخلی شرکت بازرگانی دولتی جهت خرید تضمینی گندم.

شایان ذکر است رقم ۱۲۵ هزار میلیارد تومان از تکالیف قانونی سازمان هدفمندی یارانه‌ها شامل ۹۰ هزار میلیارد تومان سهم شرکت‌های دولتی از هزینه تولید و توزیع انرژی در سال ۱۴۰۲ و ۳۵ همت نیز سهم دارو پرداخت نشده است. این دو آمار نشان می‌دهد درحالی‌که کشور با ناترازی انرژی روبه‌روست و ناترازی انرژی به یک چالش بزرگ برای بخش مولد اقتصاد و حتی خانوارها تبدیل شده است، دولت با بی‌توجهی به تکالیف قانونی خود و عدم پرداخت یارانه‌ها از طریق استحقاق‌سنجی به همه ایرانیان و حتی پردرآمدها یارانه نقدی داده است.

دولت چهاردهم بر لبه تیغ؛ یک ایران منتظر راهبرد آقای رئیس جمهور

بررسی عملکرد دولت چهاردهم در ۱۰۰ روز اول، حاکی از حداقل ۱۰ اقدام و مصوبه در راستای افزایش قیمت کالاها و خدماتی از جمله نان، شیر، لبنیات، خودرو، گاز، برق، بنزین، بلیت قطار و کالاهای اساسی است. چندی پیش وزارت نیرو در ابلاغیه‌ای مجوز افزایش قیمت برای نیروگاه‌های تولید برق را صادر کرد. به این ترتیب نرخ سقف فروش هر کیلو وات انرژی در بازار برق از ۱٫۶۰ ریال به ۱٫۶۲ ریال به ازای هر کیلو وات ساعت افزایش یافت. رئیس سابق سازمان برنامه و بودجه افزایش ۶۰ درصدی قیمت خرید برق نیروگاه‌ها را زمینه ساز افزایش حداقل ۶۰ درصدی تعرفه برق مشترکین دانست. از سوی دیگر دولت در اولین گام اصلاح یارانه انرژی تصمیم گرفت قیمت بنزین هواپیما را به جای ۶۰۰ تومان فعلی به لیتری ۶۶۰۰ تومان افزایش دهد. در حال حاضر قیمت هر لیتر سوخت هواپیما معادل ۳۰ هزار تومان است؛ اما با یارانه‌ای که دولت اختصاص می‌دهد، شرکت‌های هواپیمایی تنها لیتری ۶۰۰ تومان بابت هر لیتر بنزین می‌پردازند. به طور متوسط روزانه حدود ۴ تا ۴٫۵ میلیون لیتر سوخت جت در هواپیماهای مسافربری مصرف می‌شود که سالانه معادل ۱٫۶۵ میلیارد لیتر است. این به معنای یارانه قابل توجه ۱ میلیارد دلاری است که این یارانه انرژی به ثروتمندان پرداخت می‌شود و بار قابل توجهی بر دوش مالی دولت است. چند ماه قبل نیز شورای اقتصاد، وزارت نفت را مکلف کرد تا با همکاری سازمان برنامه و بودجه کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی و وزارت صنعت، معدن و تجارت در اسرع وقت تعرفه‌های جدید گاز بخش خانگی را با برخورداری از آثار بازدارنده مشهود برای مصارف نامتعارف و غیر ضرور طراحی و جهت تصویب به هیئت وزیران ارائه نماید. در تازه‌ترین اقدام نیز حسب مصوبه هیئت وزیران بهای گاز مایع در کشور افزایش پیدا کرد. قیمت کیسول ۱۱ کیلویی در محل تأسیسات گاز مایع ۴۴ هزار تومان، در محل نمایندگی؛ ۶۹ هزار تومان و در محل مصرف ۷۷ هزار تومان است. برای مصرف‌کنندگانی که به شبکه گاز طبیعی دسترسی ندارند و یا تحت تأثیر ناترازی گاز از دستیابی به آن بازمانده‌اند، مطابق با سهمیه‌ای که دریافت می‌کردند هیچگونه تغییری نسبت به قبل پیدا نشده است. برای مصرف‌کنندگانی که بیش از سهمیه‌ای که دریافت می‌کنند تقاضا دارند، قیمت بر اساس مصوبه هیات وزیران بر مبنای ۳۰ درصد نرخ صادراتی تعیین شده است. برای سیلندرهای ۱۱ کیلوگرمی در محل تأسیسات ۱۲۹ هزار و ۵۰۰ تومان، در محل نمایندگی ۱۵۷ هزار تومان و در محل مصرف ۱۶۶ هزار تومان خواهد بود.

علی سرزعیم اقتصاددان و عضو هیئت مدیره بانک رفاه کارگران:

یارانه به شکل مستقیم و ارزی از درآمدهای نفتی به مردم پرداخت شود

دولت باید به جای ارائه سیگنال دارا بودن و در دسترس بودن منابع انرژی و آب به جامعه، سیگنال کمیابی، محدودیت و با ارزش بودن این منابع ارسال کند.

در ادامه به گفتگو با دکتر علی سرزعیم از اقتصاددانان برجسته کشور به موضوع راهبردهای دولت چهاردهم در زمینه انرژی پرداخته‌ایم.

دولت سیگنال کمبود منابع را به مردم ارسال کند

این‌گونه مداخلات دولتی قیمت نسبی را بر هم می‌زند. قیمت‌های نسبی یک کاربرد بسیار مهم دارند و آن این است که بر میزان کمیابی منابع دلالت کرده و برای مردم انگیزه ایجاد می‌کنند تا از منابع کمیاب کمتر استفاده نمایند و از منابع در دسترس‌تر و غیرکمیاب بیشتر استفاده‌کنند. وقتی که دولت با اعمال یارانه پنهان بر منابعی مانند انرژی و آب؛ اختلال در این روند ایجاد می‌کند، عملاً پیام و اجازه استفاده بی‌رویه و راحت را از این منابع به مردم می‌دهد. درحالی‌که ما می‌دانیم امروزه تا چه اندازه در زمینه تأمین منابع انرژی و آب دچار بحران و محدودیت هستیم. به همین دلیل دولت باید به‌جای ارائه سیگنال دارا بودن و در دسترس بودن منابع انرژی و آب به جامعه، سیگنال کمیابی، محدودیت و با ارزش بودن این منابع ارسال کند.

یارانه به شکل مستقیم و ارزی از درآمدهای نفتی به مردم پرداخت شود

من طرفدار هدفمندی یارانه‌ها و نقدی کردن آنها و موافق تخصیص سبد انرژی به خانوار و افراد هستم و فکر می‌کنم مسئله و چالش‌های امروز ما را برطرف می‌کند. مدل پیشنهادی من برای هدفمندی درست و صحیح یارانه‌ها، پرداخت آن به شکل ارزی است و بخشی از درآمد نفت کشور باید در قالب ارز به مردم پرداخت شود. با این اقدام در گام نخست؛ انگیزه برای افزایش قیمت دلار با هدف منتفع شدن از مواهب آن ایجاد می‌شود و در گام بعدی نظام تصمیم‌گیری در داخل کشور؛ بین هزینه‌کرد در مسائل عادی کشور و پرداخت مستقیم یارانه دلاری دست به انتخاب بزند. نتیجه این اتفاق این است که دیگر پروژه‌های بی‌جهت و بی‌هدف کمتر در کشور اجرا می‌شود چون ذی‌نفعان فشار بسیار زیادی را بر آنها وارد خواهند ساخت.

دولت چهاردهم چاره‌ای جز حذف یارانه‌ها ندارد

تصور من این است که دولت چهاردهم نیز به‌مانند دیگر دولت‌ها علاقه‌ای به حذف یارانه پنهان ندارد؛ اما چاره‌ای ندارد و ناگزیر است که به چنین اقدامی متوسل شود و اصلاح در نظام تخصیص یارانه در کشور گریز ناپذیر است. از نظر من مفهوم اصلاحات غیرقیمتی نادرست است زیرا اصلاحات و ابزارهای غیرقیمتی به‌تبع اصلاحات قیمتی ایجاد می‌شود. وقتی گفته می‌شود اتلاف برق در شبکه توزیع و انتقال برق زیاد است، باید شرکت‌های تابعه متولی؛ بودجه و پولی برای اصلاح و ارتقا زیرساخت داشته‌باشند و این اقدام، ضرورت به‌کارگیری ابزارهای قیمتی برای افزایش سطح درآمدها و بودجه شرکت‌ها را افزایش می‌دهد.

بازخوانی بخشی از کتاب اقتصاد برای همه

در ادامه به بازخوانی بخش‌های مرتبط با سیاست افزایش قیمت حامل‌های انرژی از کتاب "اقتصاد برای همه" اثر دکتر علی سرزعیم جهت شناخت سازوکارهای راهبرد قیمتی در اصلاح یارانه‌ها پرداخته‌ایم؛ یکی از بحث‌انگیزترین موضوعاتی که در دو دهه اخیر، اذهان توده مردم و سیاست‌گذاران را به خود مشغول کرده است، موضوع افزایش قیمت حامل‌های انرژی به‌ویژه بنزین است. با توجه به مطالبی که در بالا گفته شد،

رورد تدریجی ضرورت افزایش قیمت حامل‌های انرژی را با سهولت بیشتری تبیین کرد.

در ابتدا به این پرسش می‌پردازیم که چه ضرورتی برای افزایش قیمت حامل‌های انرژی و به‌ویژه بنزین وجود دارد؟

۱. اصولاً دلیلی ندارد که دولت در امر قیمت‌گذاری این اقلام وارد شود. بنزین و دیگر حامل‌های انرژی باید همانند کالاهای دیگر به قیمت بازار مبادله شوند. از آنجا که این اقلام قابل مبادله قلمداد می‌شوند و همه کالاهای قابل مبادله بر اساس قیمت جهانی خرید و فروش می‌شوند، باید این اقلام نیز بر اساس قیمت جهانی قیمت‌گذاری شوند. حتی اگر عرضه‌کننده آن در شرایط کنونی، دولت باشد.

۲. آمارها مؤید آن است که در ایران، میزان مصرف انرژی به‌طور کلی و مصرف بنزین به‌طور خاص تا پیش از آغاز هدفمندسازی یارانه‌ها به‌نحو سرسام‌آوری در حال رشد بوده و هنوز نیز در سطح بالایی قرار دارد. وقتی قیمت انرژی ارزان باشد، طبیعی است که روند مصرف آن فزاینده باشد. وقتی قیمت بنزین از یک لیتر آب ارزان‌تر باشد، می‌توان فهمید که مشکلی در قیمت‌گذاری آن وجود دارد و طبیعی است که این مشکلات وقتی پیش می‌آید که دولت در امر قیمت‌گذاری مداخله کرده باشد. هم‌اکنون که ابزار

تألیف: دکتر علی سرزعیم

اقتصاد برای همه

تشریح مفاهیم اقتصاد کلان به زبان ساده

تصویر ۱: کتاب اقتصاد برای همه (انتشارات ترمه)

گفت اگر در ایران معضلی بابت حضور خودروهای فرسوده وجود دارد باید دلیل آن را در قیمت بنزین یافت. اگر قیمت بنزین واقعی، باشد، افراد خود به صورت داوطلبانه استفاده از خودروهای فرسوده را متوقف خواهند کرد؛ زیرا خودروهای فرسوده به مراتب بیشتر از خودروهای جدید بنزین مصرف می‌کنند.

۶. بنا به تعریف، یارانه یا باید در اختیار اقشار مستضعف و فقیر قرار گیرد و یا در مواردی که دولت گستره مصرف آن را صلاح می‌داند، خرج شود. به عنوان مثال دولت هر ساله یارانه زیادی را به امر واکسینه کردن کودکان اختصاص می‌دهد. علت این کار نیز آن است که می‌خواهد استقبال خانواده‌ها از این امر زیاد شود و از تحمیل هزینه‌های ناشی از بیماری و از کار افتادگی بعدی جلوگیری شود. این موارد معمولاً کم شمار و نادر هستند و دولت به طور مودی و خاص؛ ضرورت اعطای یارانه را تصویب می‌کند.

در ایران، یارانه انرژی همانند بسیاری از یارانه‌های دیگر به صورت عام و غیرهدفمند توزیع می‌شود. در چنین مواردی نیز معمولاً اقشار متوسط و یا ثروتمند، بیشتر از اقشار ضعیف و آسیب‌پذیر سود می‌برند. در مورد یارانه بنزین وضعیت وخیم‌تر است. زیرا استفاده از این یارانه نیازمند داشتن خودرو است که بیشتر در اختیار خانواده‌های ثروتمند است. این خانواده‌ها معمولاً دارای چندین خودرو هستند و میزان استفاده آنها از خودروی شخصی، بیشتر از دیگر اقشار است. این هم یکی از مصادیق سیاست‌های شگفت‌آور است که دولت سالانه چندین میلیارد دلار به ثروتمندان یارانه اعطا می‌کند.

۷. مصرف بنزین هوا را آلوده می‌کند و آلودگی هوا برای سلامت انسان‌ها زیان دارد. در کشورهای توسعه یافته تلاش می‌شود با وضع مالیات قیمت کالاهایی که اثرات جانبی منفی برای سلامت انسان دارد؛ افزایش یابد تا مصرف این اقلام کاهش یابد. در ایران نه تنها مالیاتی بر قیمت بنزین وضع نشده بلکه بابت، آن یارانه پرداخت شده است. این اقدام کاری بسیار شگفت‌آور است. زیرا معمولاً به مواد مضر برای سلامت یارانه پرداخت نمی‌شود. اگرچه یکی از عوامل مهم آلودگی هوای شهرهای بزرگ کشور به ویژه، تهران ناکارایی موتورهای خودروهای تولید داخل است، اما این عامل تنها عامل مؤثر نیست. بی‌تردید استفاده زیاد از خودرو شخصی یکی از علل اساسی آلودگی هوای شهرهای بزرگ به‌شمار می‌آید. (فرزین و دیگران، ۱۳۹۱)

۸. وقتی قیمت انرژی کمتر از نرخ جهانی باشد طبیعتاً ترکیب تولید؛ در داخل کشور متفاوت از الگوی جهانی شکل می‌گیرد. از دهه ۱۹۷۰ میلادی به این سو به دلیل افزایش روزافزون قیمت انرژی، صنایع کشورهای توسعه یافته به سمتی متمایل شده‌اند که از فناوری‌هایی که کمترین مصرف انرژی را داشته باشند استفاده‌کنند. قیمت بالای نفت در سطح جهان خلأی را به سمت نوآوری‌هایی برای کاهش مصرف انرژی سوق داده است. دقیقاً به همین دلیل است که افزایش بی سابقه قیمت نفت تورم ناچیزی در کشورهای غربی ایجاد کرده است. در ایران به دلیل آنکه قیمت انرژی بسیار ارزان است؛ صاحبان بنگاه‌های تولیدی در زمان تصمیم‌گیری درباره فناوری مورد استفاده، توجه چندانی به میزان مصرف انرژی ندارند و اغلب از روش‌های تولیدی خاصی استفاده می‌کنند که غیر بهینه و به شدت انرژی‌بر است. بنا به اطلاعات موجود شدت مصرف انرژی در ایران در سال ۱۳۸۷، چهار برابر متوسط جهانی بوده که نشان‌می‌دهد بهره وری انرژی در ایران، یک چهارم متوسط جهانی است. (فرزین و دیگران (۱۳۹۱) این وضعیت خود به عاملی در برابر اصلاح قیمت انرژی بدل شده است. چراکه هر زمان دولت تصمیم بگیرد قیمت انرژی را اصلاح کند، تعداد زیادی از تولیدکنندگان معترض می‌شوند که این اقدام هزینه‌های تولید و قیمت تمام شده را افزایش خواهد داد. طبیعتاً توجیهی که برای ابراز مخالفت خود فراهم می‌سازند، افزایش تورم و فشار به مصرف کننده است. اصلاح قیمت حامل‌های انرژی؛ بنگاه‌های تولیدی را به تجدیدنظر در ترکیب عوامل و فناوری مورد استفاده ملزم می‌سازد و این اصلاح رفتار تولیدی یکی از دستاوردهای سیاست اصلاح قیمت انرژی است.

۹. طبیعتاً برخی بنگاه‌های تولیدی که به شکل مفرطی از انرژی استفاده می‌کنند؛ با وضع قیمت‌های جدید انرژی ورشکسته خواهند شد. این ورشکستگی لزوماً امری قبیح و نامطلوب نیست. گاه منافع جامعه از محل صرفه‌جویی در مصرف انرژی بیشتر از منافع ناشی از فعالیت کارخانه‌ها و بنگاه‌هایی است که به شکل غیر بهینه فعالیت می‌کنند. دقیقاً مشابه این مسئله در مورد بازاری‌کنی با یارانه برای صادرات صادق است. اگر دولت به کالاهایی مانند، برق آب و انرژی یارانه اعطا کند و بنگاه‌ها بتوانند کالایی را تولید و صادر کنند لزوماً نباید خوشحال بود. این نوع صادرات مؤید توانایی اقتصادی کشور نیست؛ بلکه نوعی اعطای یارانه به شهروندان خارجی است. همان طور که صادرات مبتنی بر یارانه اگر دائمی باشد مطلوب نیست؛ تولید مبتنی بر یارانه انرژی نیز مطلوب نخواهد بود.

۱۰. اصلاح قیمت بنزین نه تنها رفتار تولیدکننده را از نظر انتخاب فناوری؛ بلکه از لحاظ گزینش محصول نیز اصلاح می‌کند. به عنوان مثال وقتی قیمت بنزین پایین باشد، تولیدکنندگان خودرو نگرانی نخواهند داشت که خودرویی مانند پیکان و دیگر خودروهای پر مصرف تولید کنند. وقتی قیمت بنزین پایین باشد، تولیدکننده در طراحی محصول خود محدودیتی در قبال مصرف بنزین حس نمی‌کند و ممکن است نتیجه طراحی خودرویی پرمصرف باشد. اما وقتی که قیمت بنزین بالا باشد، این محدودیت برای طراحان خودرو جدی خواهد شد و در طراحی آن را لحاظ خواهند کرد. طبیعی است که محصول نهایی آنها خودرویی متفاوت خواهد بود.

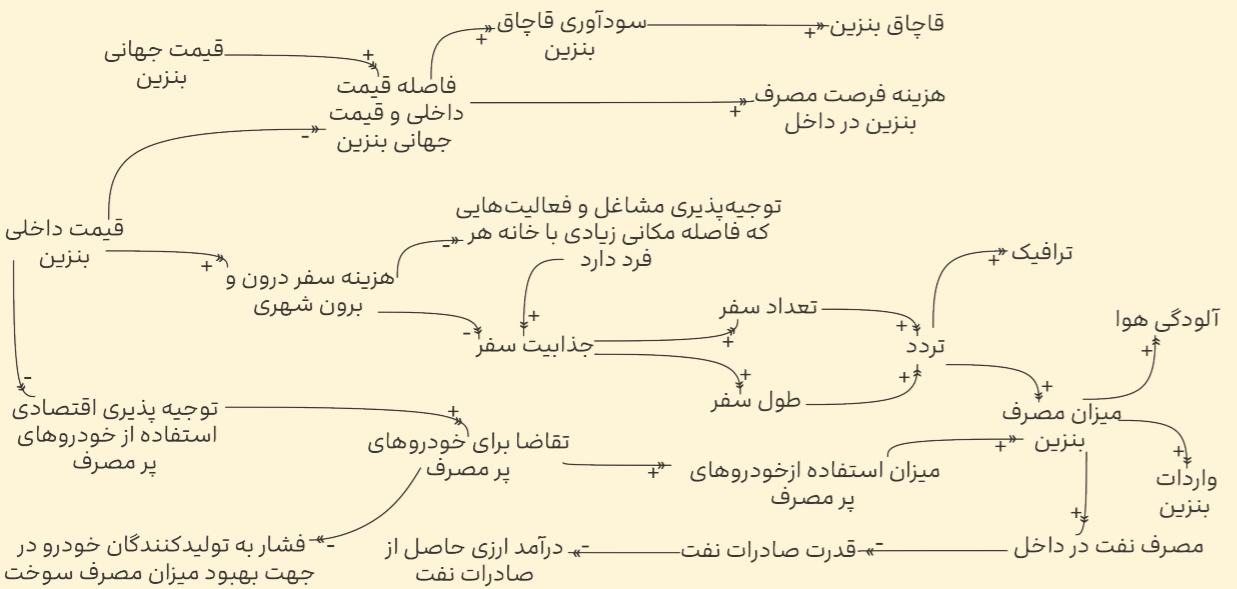
۱۱. بر اساس این تحلیل اگر شرکت ایران‌خودرو بعد از ۲۵ سال از پیروزی انقلاب خط تولید پیکان را تعطیل کرد، نباید آنان و مسئولان وزارت صنایع را به‌خاطر این تأخیر طولانی سرزنش کرد. هر بنگاه‌ای به صورت طبیعی دوست دارد سود خود را حداکثر کند و چون ایران‌خودرو طی سال‌های گذشته از تولید پیکان سود می‌برد کاملاً منطقی بود که همچنان به تولید آن ادامه دهد. اگر قرار بر سرزنش کسی باشد باید مسئولان اقتصادی و تصمیم

گیران مجلس را سرزنش کرد که در آزادسازی قیمت بنزین تأخیر کرده‌اند.

۱۲. آمارها مؤید آن است که هر ساله حجم زیادی بنزین از ایران قاچاق می‌شود. قاچاق بنزین، مؤید این است که قیمت بنزین در ایران کمتر از قیمت جهانی و قیمت تعادلی رایج در منطقه است. این مسئله نه تنها در مورد بنزین؛ بلکه در مورد اغلب اقلامی که مشمول طرح قیمت گذاری کالاها و خدمات هستند، صادق است. طبیعی است تا زمانی که قیمت بنزین فاصله زیادی با قیمت جهانی داشته باشد؛ همواره انگیزه قاچاق وجود خواهد داشت و سود ناشی از این امر می‌تواند مانع از موفقیت تدابیر امنیتی برای مقابله با آن شود. قاچاق بنزین به کشورهای همسایه به معنی انتقال یارانه دولت ایران به قاچاقچیان و مصرف کنندگان کشورهای همسایه است که نمی‌تواند توجیه منطقی داشته باشد.

۱۳. پایین نگه داشتن قیمت بنزین به هزینه زیان‌دهی پالایشگاه‌ها منجر شده است. یک هدف اساسی از اصلاح قیمت بنزین آن است که تولید کننده این محصول بتواند همانند دیگر تولید کنندگان از تولیدات خود سود ببرد. نکات گفته شده در بالا به صورت شماتیک در شکل ذیل نشان داده شده است.

با توجه به نکات بالا به نظر می‌رسد آزادسازی قیمت، بنزین اقدامی بسیار، ضروری معقول و موجه است. در برابر این سیاست، مخالفت‌های متعددی ابراز شد، به طوری که عملی شدن این سیاست بیش از دو دهه به تأخیر افتاد. این مخالفت‌ها از مواضع مختلفی صورت گرفت. در ادامه این کتاب، دلایل مطرح شده برای مخالفت با اصل این اقدام شرح داده می‌شود و این دلایل مورد نقد قرار می‌گیرد. پس از آن مواضع کسانی که این نکات را قبول دارند اما به دلیل پیامدهایی که برای آن تصور می‌کنند با این اقدام مخالفت می‌کنند نقد می‌شود. علاقه‌مندان می‌توانند ادامه مطلب را در کتاب اقتصاد برای همه، مطالعه کنند.

نمودار: علت و معلول شبکه مسائل حوزه قیمت بنزین

اتصال نظام یارانه به نظام مالیاتی می‌تواند به کاهش فقر کمک کند

نهایت، ایجاد یک نظام یکپارچه که شامل یارانه‌ها و مالیات‌ها باشد، نه تنها می‌تواند به کاهش فقر کمک کند بلکه می‌تواند عدالت اجتماعی را نیز تقویت نماید. از طرفی اعمال مالیات تنظیم درست قیمت حامل‌های انرژی می‌تواند به مدیریت مصرف انرژی منجر شود.

شاید باید راهکارهای اصلاح یارانه انرژی به جای زمین یارانه از زمین مالیات‌ستانی پیگیری کرد؛ تحقیقات نشان داده‌اند که اصلاحات در نظام یارانه‌ای و مالیاتی می‌تواند به کاهش فقر کمک کند. با توجه به تجارب جهانی، پیوند مؤثر بین این دو نظام می‌تواند منجر به سیاست‌های حمایتی مؤثرتری شود که به نفع اقشار آسیب‌پذیر جامعه است؛ در

علی چشمی،عضوهیئت‌علمی‌دانشکده‌علوم‌اداری‌و‌اقتصاد،دانشگاه‌فردوسی‌مشهد:

مالیات‌ستانی و‌به‌کارگیری ابزار قیمتی راهکار درست برای مدیریت ناترازی

و حل بحران یارانه‌ها است

قیمت‌ها در بخش آب و حامل‌های انرژی، باید از طریق مالیات‌ستانی به‌گونه‌ای تنظیم شود که مردم به مدیریت مصرف اقدام کنند.

	
در ادامه با دکتر علی چشمی اقتصاددان و عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد به گفتگو در زمینه راهبردهای پیش‌روی دولت چهاردهم برای اصلاح وضعیت تخصیص یارانه‌ها و نقش سیستم مالیاتی و ابزارهای قیمتی برای مدیریت ناترازی و حل بحران یارانه‌ها پرداخته‌ایم.	

نیازمند ماهیت‌پژوهی در زمینه یارانه پنهان هستیم

یارانه پنهان یکی از موضوعات چالشی و مهم در اقتصاد کشور است. از نظر مفهومی، یارانه پنهان انرژی و آب نسبت به مالیات، ماهیتی وارونه و برعکس دارد. یارانه‌های پنهان نیازمند به ماهیت‌پژوهی و بررسی دقیق‌تر هستند و تعیین مفهوم و روند آن‌ها در قیاس با یارانه آشکار سخت‌تر و محاسبه‌ناپذیرتر است. تفاوت قیمت نرخ خارجی و داخلی فرآورده‌های نفتی، خدمات و کالاهایی که توسط دولت به حامل اختصاص می‌یابد و بر آن مینا عرضه به مصرف‌کننده صورت می‌پذیرد، یارانه آشکار نام دارد. یارانه آشکار قابل محاسبه بوده و در بودجه دولت برای آن برنامه‌ریزی می‌شود. به‌عنوان نمونه، زمانی که شرکت‌های آب و فاضلاب شهری و روستایی زیان‌ده می‌شوند، دولت بابت زیان آن‌ها کمک هزینه‌ای پرداخت می‌کند که می‌توان آن را یارانه آشکار طبقه‌بندی کرد. در حوزه انرژی، در موقعیتی که دولت بنزین را از خارج با قیمت جهانی خریداری می‌کند و در درون کشور با قیمت تعدیل شده عرضه می‌کند، این نوعی یارانه آشکار است.

عامل ناتوانی دولت در دریافت مالیات از حامل‌های انرژی: شرکت‌های دولتی متولی

در ایران، به‌دلیل ناتوانی دولت در دریافت مالیات از حامل‌های انرژی مانند بنزین، گازوئیل، نفت سفید، برق و منابع طبیعی مانند آب، بحث یارانه پنهان مطرح می‌شود. این یارانه‌ها به‌دلیل عدم توانایی دولت در دریافت مالیات، به‌شکلی هدفمند به مردم ارائه می‌شوند تا قیمت‌ها افزایش یابد و درآمدها بین عموم مردم توزیع شود. اگر نگاه مالیات‌گونه به این هزینه‌ها وجود داشت، این مشکل از پایه مطرح نمی‌شد. امروزه بنزین در دنیا لیتری ۷۰ سنت عرضه می‌شود که بیش از دو سوم این هزینه، شامل انواع مالیات‌هایی است که شرکت‌های پخش و پالایش باید پرداخت کنند. در کشورهای پیشرفته، نرخ فروش هر لیتر بنزین تا دو دلار هم می‌رسد، در حالی که وزیر اقتصاد ایران اعلام کرده است که سالیانه حدود چهار میلیارد دلار بنزین وارد می‌شود و این مبلغ با قیمت لیتری هفتاد سنت محاسبه شده‌است. سؤال این است که چرا دولت نتوانسته است مانند کشورهای پیشرفته از حامل‌های انرژی یا شرکت‌های نفتی مالیات بگیرد و سهم خود را از درآمدهای نفتی برداشت کند؟ دلیل آن ناکارآمدی شرکت‌های دولتی فعال در این عرصه است.

شرکت‌های تابعه وزارت نفت و نیرو و ساز و کارهای غیرشفاف

شرکت ملی نفت ایران، شرکت‌های پالایش و پخش فرآورده‌های نفتی، شرکت ملی گاز ایران، توانیر در صنعت برق و شرکت‌های آب منطقه‌ای، مدیریت آب ایران، آب روستایی‌ها، توزیع آب شهرها و بخش‌های انتقال و تصفیه آب در حوزه صنعت آب همگی در این ناکارآمدی دخیل

پرونده ویژه

پرونده ویژه

تانکر رواج دارد. حساب کنید در این مدل توزیع بهای هر لیتر چند است؟ و قیمت توزیع آب لوله‌کشی به خانه مصرف‌کننده لیتری چند است؟ همین اعداد یک قیمت سایه‌ای به ما می‌دهد. در منطقه «ویرانی» مشهد حجم دو هزار لیتر، بهای ۶۰۰ هزار تومانی دارد. یعنی لیتری ۳۰۰ تومان. این قیمت‌ها به‌گونه‌ای است که توسط بازار آزاد تعیین شده‌است.

یکی از ریشه‌های مشکلات اقتصادی کشور به هدفمندی یارانه‌ها باز می‌گردد

مشکلات اقتصادی کشور به تنگنای بسیار عجیبی رسیده است که ریشه آن به هدفمندی یارانه‌ها باز می‌گردد. دولت برای هدفمندی یارانه‌ها، مبلغی حدود ۴۰ هزار میلیارد تومان در قالب یارانه‌های چهل و پنج‌هزار تومانی سالانه تخصیص می‌داد. معمولاً حدود ۲۰ درصد از این مبلغ کسر می‌شد و رقم نهایی در کل بودجه دولت چندان بالا نبود. اما در سال‌های اخیر، هدفمندی یارانه‌ها چیزی حدود یک سوم و بیشتر از بودجه عمومی دولت را تشکیل می‌دهد. به‌عنوان مثال، اگر بودجه عمومی دولت حدود دو هزار همت باشد، بودجه هدفمندی یارانه‌ها حدود هفتصد همت است.

حذف دلار ۴,۲۰۰ تومانی و افزایش یارانه‌ها

دولت آقای رئیسی به حذف دلار ۴,۲۰۰ تومانی و افزایش یارانه‌ها به ۳۰۰ هزار تومان و ۴۰۰ هزار تومان اقدام کرد. اما این افزایش یارانه‌ها با افزایش درآمد شرکت‌های تأمین‌کننده یارانه‌ها همراه نشد. برای نمونه، قیمت بنزین ثابت ماند و تنها قیمت گاز و خوراک پتروشیمی‌ها کمی افزایش یافت. بنابراین، هدفمندی یارانه‌ها با حدود ۷۰۰ هزار میلیارد تومان بودجه، کسری بزرگی به‌اندازه ۳۰۰ همت ایجاد کرد. شرکت‌های بخش انرژی که تأمین‌کننده این ۷۰۰ همت هستند، معمولاً در یکی دو سال اخیر برای تأمین پول یارانه‌ها از بانک‌ها وام می‌گرفتند. این امر باعث شد که نقدینگی در کشور افزایش یابد و در نتیجه بخش خصوصی در تنگنا قرار گیرد؛ زیرا اعتبارات بانکی به‌جای رسیدن به بخش غیردولتی، به این شرکت‌ها اختصاص یافت. یکی از دلایل افزایش نقدینگی و کمبود وام برای کسب و کارها، همین تخصیص اعتبارات بانکی به شرکت‌های تأمین‌کننده یارانه‌ها است. بنابراین، یکی از تنگناهای اقتصادی کشور به‌خاطر هدفمندی یارانه‌ها، کسری بودجه است که به کسری اعتبارات بانکی برای کسب و کارهای بخش خصوصی تبدیل شده‌است. اگر این مانع بزرگ از پیش روی اعتبارات بانکی برداشته شود، در آن صورت خود اقتصاد و فعالان اقتصادی خودشان را تطبیق می‌دهند.

پشتیبانی اجتماعی از افزایش قیمت انرژی وجود ندارد

اگر شرایط بخواهد به‌سمت بالا رفتن قیمت انرژی خصوصاً بنزین پیش برود، به‌خاطر شرایط پیچیده سیاسی و اجتماعی کشور، پشتیبانی اجتماعی از این اتفاق وجود ندارد. اگر هر سال قیمت بنزین بالا برود، سود حاصل از آن به شرکت‌های پالایش و پخش و بخش نفت می‌رسد، که این اتفاق نیز دیگر نمی‌افتد. سمت مردم هم توانایی اصلاحات بزرگ وجود ندارد. در نتیجه، ما با شکاف میان ارزش واقعی و ارزش فعلی حامل‌های انرژی و آب مواجه هستیم. یعنی قیمت‌ها به تناسب قیمت سایر کالاها در جامعه و نه حتی به تناسب قیمت‌های جهانی بسیار پایین است. اکنون بنزین پنج سنتی به تناسب میوه، گوشت یا حتی خودرو نیز ارزان است. در ترکیه نیز این معضل قیمت پایین وجود دارد. هم بحث اختلاف قیمت و قاچاق، هم کسری بودجه‌های بزرگی که به دولت تحمیل می‌شود، به استقراض از بانک مرکزی و تورم تبدیل می‌شود. همه این مشکلات

اقتصاد

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

۵۱

را داریم و چون همه در تنگنای مالی قرار گرفته‌اند، سرمایه‌گذاری لازم در این بخش‌ها انجام نمی‌گیرد و به‌شکل کمبود خودش را نشان می‌دهد. این وضعیت نشان‌دهنده مشکلات گسترده‌ای است که نیاز به مدیریت دقیق‌تر و اصلاحات جدی دارد.

باید با اعمال مالیات؛ بهای حامل‌های انرژی و آب افزایش یابد

وجود یارانه انرژی و آب باعث ناترازی‌های انرژی و آب در کشور شده و تخصیص یارانه پنهان به انرژی و آب، کار درستی نیست. ذات این کالاها به‌گونه‌ای است که دولت‌ها باید از آن‌ها مالیات بگیرند، نه اینکه به آنها یارانه پنهان تخصیص دهند. سیاست‌های مالیاتی باید به‌شکلی تنظیم شوند که قیمت این کالاها افزایش و مصرف آن‌ها کاهش یابد. این امر به‌ویژه در مورد بنزین، گاز و آب صادق است، زیرا مصرف بیش از اندازه این منابع به مشکلات زیست‌محیطی منجر می‌شود. بنابراین، باید با اعمال مالیات، قیمت این کالاها افزایش یابد تا مصرف آن‌ها کاهش یابد.

عامل ناترازی انرژی و آب، وجود یارانه است

تخصیص یارانه انرژی به‌هیچ‌وجه باعث اجرای عدالت نمی‌شود. در وضعیت کنونی نظام مصرف بنزین، گاز، برق و آب هیچ‌گونه عدالتی وجود ندارد. یارانه‌ای که به هر فرد در ماه پرداخت می‌شود، حتی کفاف زندگی ۱۰۰ دلاری را نیز نمی‌دهد. بنابراین، یارانه به ذات خود باعث ایجاد عدالت نمی‌شود و مصرف آن نیز کاملاً تبعیض‌آمیز و نابرابر است.

مالیات‌ستانی و به‌کارگیری ابزار قیمتی، راهکار درست برای مدیریت ناترازی و حل بحران یارانه‌ها

وضعیت مطلوب این است که قیمت‌ها در بخش آب و حامل‌های انرژی، از طریق مالیات‌ستانی به‌گونه‌ای تنظیم شود که مردم به مدیریت مصرف اقدام کنند. ابزار تحقق این مسئله، ابزار قیمتی است. به‌عبارت دیگر، باید از آب و حامل‌های انرژی مالیات گرفته شود. نرخ‌های مالیات بر آب و حامل‌های انرژی باید به‌گونه‌ای باشد که مصرف آن‌ها کاهش یابد و منابع مالی لازم برای سرمایه‌گذاری در این بخش‌ها فراهم شود.

سمن‌ها مسئله یارانه را برای مردم شفاف کنند

سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خانه هم‌افزایی انرژی و آب و دیگر رسانه‌های مستقل می‌توانند نقش مهمی در اطلاع‌رسانی و پیگیری مسائل مربوط به یارانه پنهان و چالش‌های انرژی و آب ایفا کنند. این سازمان‌ها می‌توانند با برگزاری رویدادها و پیگیری‌های موردی، به شفاف‌سازی و حل مشکلات کمک کنند. همچنین، دانشگاه‌های مستقل و تشکل‌های بخش خصوصی نیز می‌توانند با انجام تحقیقات و ارائه راهکارهای علمی، به بهبود وضعیت کمک کنند.

آزادسازی حامل‌های انرژی؛ نه به هر قیمتی

درس‌آموخته‌های متعددی پیش روی دولت چهاردهم و نظام جمهوری اسلامی ایران در عرصه زمینه‌سازی برای اصلاح قیمت حامل‌های انرژی و یا به بیان علمی‌تر اعمال سیاست‌های قیمتی وجود دارد. اگر این درس‌ها که بعضاً با خون شماری از هموطنان‌مان نگارش شده است از یاد دولتمردان و مجلس‌نشینانِ مجلس شورای اسلامی برود ممکن هزینه آن غیرقابل جبران باشد.

سعید سید حسین زاده عضو هیئت علمی گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد و فعال حوزه سیاست‌پژوهی یارانه انرژی:

ثبات اجتماعی و اقتصادی، پیش شرط آزادسازی قیمت بنزین است

با توجه به شرایط موجود کشور و بی‌ثباتی متغیرهای اقتصاد کلان و پایین بودن شدید سرمایه اجتماعی دولت هرگونه تغییر متغیرهای اساسی مانند بنزین به بی‌ثباتی اجتماعی منجر خواهد شد.

دکتر سعید حسین زاده از فعالین جوان و نخبه عرصه سیاست‌پژوهی حوزه یارانه انرژی در ادامه به چند مسئله مهم پیرامون پیش شرط‌های اصلاح یارانه انرژی و خطاهای محاسباتی رخ داده در روند محاسبه یارانه‌ها پرداخته است.

نگاه دیگری به تعریف یارانه انرژی

در اقتصاد یارانه‌ها به دو دسته یارانه پنهان و آشکار تقسیم می‌شوند. یارانه آشکار یارانه‌ای است که در بودجه جاری کشور ارقام مربوط به آن درج می‌شود و یارانه پنهان، یارانه‌ای است که به‌صورت آشکار ارقام در بودجه درج نمی‌شود. اگر بخواهیم تعریف دقیقی از یارانه پنهان داشته باشیم؛ یارانه پنهان انرژی عموماً نشان‌دهنده تفاوت قیمت تمام شده انرژی در داخل کشور و قیمتی است که مصرف‌کننده نهایی آن را پرداخت می‌کند. اما تعریف دیگری نیز از یارانه پنهان انرژی و آب می‌تواند ارائه داد و آن این است که دولت به جای اینکه فرآورده‌های نفتی، برق یا آب را به مصرف‌کننده داخلی بفروشد می‌تواند آن را به دیگر کشورها صادر کند و از محل صادرات آن درآمدهای ارزی به‌دست آورد و به‌دلیل اینکه در این شرایط این درآمد ارزی برای دولت حاصل نمی‌شود یک عدم‌النفع برای او ایجاد می‌شود. معمولاً در داخل کشور میزان یارانه پنهان انرژی را بر اساس این تعریف به دست می‌آورند.

با نگاه عدم‌النفع، دولت ۹۰۰ همت یارانه می‌دهد

بر اساس تعریف عدم‌النفع در اسناد سازمان برنامه و بودجه در سال ۱۳۹۸ عنوان شده که دولت نزدیک ۹۰۰ هزار میلیارد تومان یارانه پنهان انرژی به مردم پرداخت می‌کند. یکی از پیش‌فرض‌های غلط این مدل محاسبه این است در آن تمام انرژی صادر می‌شود که پیش‌فرض صحیحی نیست؛ چرا که زیرساخت‌های لازم برای صادرات تمام انرژی تولیدی کشور در حوزه گاز و برق وجود ندارد. پیش‌فرض غلط دوم این است که برای محاسبه یارانه پنهان انرژی معمولاً قیمت ارز مبنا قرار می‌گیرد. در حالی که قیمت ارز نمی‌تواند منعکس‌کننده وضعیت واقعی مصرف‌کنندگان باشد، زیرا روی دیگر سکه افزایش قیمت ارز، کاهش ارزش پول ملی است.

ریشه مسئله یارانه پنهان به بازار ارز و ارزش پول ملی باز می‌گردد

زمانی که قصد داریم یارانه پنهان انرژی را محاسبه کنیم، اگر فقط روی سکه عدم‌النفع دولت از محل عدم‌فروش فرآورده‌های نفتی که مثلاً دو برابر شده را ببینیم و بگوییم که ما یارانه پنهان انرژی را دو برابر به افراد می‌دهیم و روی دیگر سکه یعنی بدتر شدن وضعیت مردم به‌لحاظ تورم و ارزش پول ملی را نبینیم، دچار خطای محاسباتی شده‌ایم. اگر شما یک بررسی تاریخی بر روی مسئله یارانه پنهان انرژی انجام دهید، می‌بینید که این مسئله زمانی بین مسئولین بسیار مطرح و برجسته شد که ما جهش‌های ارزی و تورمی را تجربه کردیم و این مسئله باعث شده که بین قیمت صادراتی فرآورده‌های نفتی به نسبت قیمت داخلی آن تفاوت محسوسی ایجاد شود. پس می‌بینیم که اگر بخواهیم مسئله یارانه پنهان انرژی را بشکافیم به مسئله‌ای مهم‌تر و بالاتر از آن یعنی

پرونده ویژه

پرونده ویژه

گاز جزء انفال بوده و در اختیار حاکم جامعه اسلامی است تا برای عموم مردم استفاده کند. یکی از زمینه‌هایی که برای توزیع عادلانه انفال می‌توان استفاده کرد، هدایت آن برای برطرف‌کردن فقر مطلق و کاهش فاصله طبقاتی بین فقیر و غنی است. بنابراین در توزیع یارانه انرژی مساوات به معنای عدالت نیست، بلکه توزیع یارانه انرژی می‌تواند نامساوی اما عادلانه باشد.

سیاست قیمتی معجزه نمی‌کند!

از منظر سیاست‌ها، سیاست‌های اصلاح یارانه پنهان انرژی در ایران به دو دسته سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی تقسیم می‌شود. در سیاست‌های قیمتی به باور عده‌ای، سیگنال قیمت‌ها در بازار به صورت معجزه‌وار تمام مشکلات یارانه انرژی را حل می‌کند! باورمندان داخلی به این سیاست، در زمان‌های مختلف بر طبل آزادسازی قیمت‌ها کوبیده و می‌کوبند. این در حالی است که این سیاست اشکالات متعددی دارد.

انرژی؛ کالای کم‌کشش است

اشکال اول این است که برق، گاز، بنزین و دیگر انواع انرژی مانند دیگر کالاها مثل پياز، گوجه و پفک نیستند و در ادبیات اقتصاد خرد انرژی به‌عنوان کالای کم‌کشش و کالای ضروری در نظر گرفته می‌شود. یعنی کالایی که هنگام افزایش قیمت فرضاً ۱۰۰ درصدی، میزان تقاضای آن خیلی کمتر مثلاً حدود ۱۰ تا ۲۰ درصد کاهش می‌یابد. لذا اگر سیاست‌گذار بخواهد با اصلاح قیمت‌ها به‌سمت کاهش مصرف و کاهش تقاضا حرکت کند، لازم است که یک کالای جاننشین برای مصرف انرژی تعیین کند تا سیاست‌ها تأثیر بیشتری داشته باشد.

ثبات اجتماعی و اقتصادی، پیش شرط آزادسازی قیمت بنزین است

مطالعات نشان داده بنزین کالایی کم‌کشش و ضروری است. بنابراین با افزایش قیمت بنزین نمی‌توان به‌صورت ناگهانی مصرف افراد را کاهش داد؛ بلکه بایستی با معرفی سوخت‌های جایگزین مانند CNG یا توسعه حمل‌ونقل همگانی، کاهش ترافیک شهری، توسعه حمل‌ونقل ریلی به‌جای حمل‌ونقل جاده‌ای و یا افزایش سطح فناوری خودروهای داخلی، کشش قیمتی بنزین را بالا ببریم و تأثیرگذاری سیاست‌ها را افزایش دهیم. از سوی دیگر سیاست‌های قیمتی باید در یک بستر نهادی مؤثر پیاده شوند. تجربه کشورهای جهان که به اصلاح یارانه انرژی اقدام کرده‌اند؛ از جمله غنا و اکوادور، ترکیه، اندونزی و...، نشان داده که پیش‌شرط اجرای سیاست‌های قیمتی، وجود ثبات سیاسی و ثبات متغیرهای اقتصاد کلان در آن کشور است و در صورت عدم‌وجود ثبات این سیاست‌ها به‌شکل وارونه عمل کرده و به‌قول ادبیات اقتصاد نهادی اثر الکلنگی را به دنبال دارد. مفهوم اثر الکلنگی، یعنی اجرای

سیاست کاملاً درست در بستر نادرست که موجب اثر معکوس و بدتر شدن وضعیت می‌شود. در شرایطی که کشور دچار بی‌ثباتی متغیرهای اقتصاد کلان مانند بی‌ثباتی بازار ارز و افزایش نرخ تورم است و از سوی دیگر سرمایه اجتماعی و اعتماد به دولت به‌واسطه وضعیت رکود تورمی یک دهه اخیر، کاهش پیدا کرده است؛ اقدام به آزادسازی قیمت انرژی می‌تواند اثر معکوس داشته باشد و تبعات نامطلوبی برای اقتصاد و مردم داشته باشد.

اثر بخشی سیاست‌های قیمتی مشروط به شکل‌گیری و رونق بازار بهینه‌سازی مصرف انرژی

برای اثربخش بودن سیاست‌های قیمتی باید توأمان از سیاست‌های قیمتی و غیرقیمتی استفاده کرد. سیاست‌های غیرقیمتی مانند به‌کارگیری سیاست‌های اقتصاد رفتاری، توسعه حمل‌ونقل و سوخت جایگزین، توسعه سطح فناوری خودروها و... است که شکل‌گیری این سیاست‌ها نیازمند ایجاد زیرساختی به نام «بازار بهینه‌سازی مصرف انرژی» است. در بازار بهینه‌سازی مصرف انرژی طرح‌هایی نظیر تعویض بخاری‌های گازی خانگی و طرح‌های خط لوله انتقال بنزین و... که بازگشت سرمایه کوتاه و میان‌مدتی نیز ممکن است داشته باشند؛ به سرمایه‌گذاران بخش خصوصی معرفی می‌شوند و با ارتقای بهینه‌سازی در حوزه انرژی، اثربخشی سیاست‌های قیمتی دولت نیز افزایش می‌یابد.

نتیجه قطعی آزادسازی قیمت بنزین، بی‌ثباتی اجتماعی خواهد بود

در پایان می‌توان گفت با توجه به شرایط موجود کشور و بی‌ثباتی متغیرهای اقتصاد کلان و پایین بودن شدید سرمایه اجتماعی دولت هرگونه تغییر متغیرهای اساسی مانند بنزین به بی‌ثباتی اجتماعی منجر خواهد شد و آزادسازی قیمت بنزین، مقدمه بحران‌های دیگری در زمینه ارز و دیگر حوزه‌ها می‌شود.

اکنون زمان اصلاحات قیمتی نیست

اکنون موقعیت مناسبی برای اصلاحات قیمتی نیست، اما می‌توان از سایر اصلاحات یعنی مانند حذف سهمیه خودروهای لوکس داخلی و یا در نظر گرفتن سهمیه سوم برای خودروها (وضع محدودیت حجمی بر سهمیه سه هزار تومانی و وضع قیمت ۱۰ هزار تومان برای پله مصرف بعدی) استفاده کرد. در پایان نیز نظارت بر مصرف نفت گاز در پالایشگاه‌ها و نیروگاه‌ها و جلوگیری از قاچاق آنها، پیاده‌سازی طرح‌های بهینه‌سازی مصرف انرژی با مشارکت بخش خصوصی و تأمین سرمایه از راه دریافت وام‌هایی از صندوق توسعه ملی و جلب حمایت کشورهای دیگر نظیر چین در این حوزه می‌تواند برای اصلاح سیاست‌های یارانه انرژی در ایران مؤثر باشد.

پیش به سوی دست‌نارمئ؛ زمان خروج دولت از بازار فرارسیده است؟

است نابرابری را تشدید کند. در بسیاری از موارد، بازار آزاد و پیگیری منافع شخصی ممکن است به تمرکز ثروت در دست عده‌ای معدود منجر شود و به عدالت اجتماعی توجه کافی نداشته باشد. اسمیت نیز به این مسئله واقف بود و معتقد بود که باید محدودیت‌هایی وجود داشته باشد تا قدرت بیش از حد در دست تعداد کمی از بازیگران اقتصادی متمرکز نشود.

آدام اسمیت بر این باور بود که نقش دولت باید محدود باشد و عمدتاً در زمینه‌هایی که بازار نمی‌تواند به طور مؤثر عمل کند، وارد شود. این زمینه‌ها شامل حفظ قانون و نظم، دفاع از کشور، و ارائه خدمات عمومی مانند آموزش و زیرساخت‌ها است. از نظر او، دخالت گسترده دولت در اقتصاد می‌تواند کارایی بازار را کاهش دهد و از عملکرد طبیعی دست‌نارمئ جلوگیری کند. یکی از انتقادهای رایج به نظریه دست‌نارمئ این است که اگرچه این نظریه به کارایی اقتصادی کمک می‌کند، اما ممکن

فرزانه احمدیان یزدی عضو هیئت علمی گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد و پژوهشگر توسعه اقتصادی در کشورهای در حال توسعه:

مشکل یارانه‌های پنهان را بازار آزاد حل خواهد کرد؛ دولت باید از بازار خارج شود

مهم‌ترین تدبیری که نیاز است درباره یارانه‌های انرژی و آب اندیشیده شود، خروج دولت از بازار است. در صورتی که دولت مجدد بخواهد قیمت‌ها را بالا ببرد اما همچنان در بازار باقی بماند، اصلاحات قیمتی بی‌فایده می‌شود.

فرزانه احمدیان یزدی عضو هیئت علمی گروه اقتصاد دانشگاه فردوسی مشهد، با گرایش تخصصی توسعه اقتصادی که طی سال‌های اخیر، به شکل ویژه به مطالعه پژوهش توسعه اقتصادی در کشورهای در حال توسعه غنی از منابع طبیعی مشغول بوده است. در گفتگو با او مسئله ضرورت اصلاحات قیمتی برای خروج از بن‌بست یارانه‌های انرژی در اقتصاد ایران و دلایل خروج دولت از بازار انرژی را بررسی کردیم.

در آینده‌ای نزدیک، دولت به اعمال اصلاحاتی در حوزه یارانه انرژی اقدام خواهد کرد

یارانه‌های مختلف، مخصوصاً یارانه‌های حوزه انرژی همواره در اقتصاد ایران حضور داشته‌اند. چراکه قیمت انرژی نه در بازار آزاد، بلکه توسط دولت تعیین می‌شود. این مسئله در نهایت سبب ایجاد مفهومی تحت عنوان یارانه پنهان می‌شود که فاصله بین قیمت تعیین شده توسط دولت و قیمت واقعی محصول در یک بازار آزاد است. با این حال، این نوع از یارانه فشارهای بسیاری بر اقتصاد کشور وارد می‌کند و هم اکنون نه تنها اختلاف بالایی میان قیمت برخی از محصولات انرژی با قیمت واقعی آن وجود دارد، بلکه قیمت تعیین شده توسط دولت حتی از هزینه تمام شده برای محصول نیز پایین‌تر است. بنابراین احتمال است تا در آینده‌ای نزدیک، دولت به اعمال اصلاحاتی در این حوزه اقدام کند.

دولت، بزرگ‌ترین متضرر نظام کنونی پرداخت یارانه‌های انرژی

در واکاوی تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... تخصیص یارانه پنهان انرژی و آب برای بخش‌های مختلف جامعه (شامل مردم، بخش خصوصی و دولت‌ها)، باید منافع اقتصادی فعالین این حوزه را بررسی کنیم. دولت به‌عنوان پرداخت‌کننده، بزرگ‌ترین ضرر را از نظام پرداخت یارانه‌های انرژی متحمل می‌شود. طبق داده‌های آژانس بین‌المللی انرژی، ایران در سال ۲۰۲۲ رقمی معادل ۵۲ میلیارد دلار صرف یارانه سوخت‌های نفتی، ۴۵ میلیارد دلار صرف بخش گاز و ۳۰ میلیارد دلار صرف بخش برق کرده است. این رقم بالا در واقع درآمدی است که دولت در اثر نظام فعلی یارانه‌های انرژی از دست داده است.

بخش خصوصی بازنده بازی یارانه‌های انرژی

بخش خصوصی بازنده دیگر بازی یارانه‌های انرژی است. به‌طور کلی، هر نوع مداخله دولت در قیمت‌های بازار، باعث عدم تعادل در اقتصاد می‌شود که اطلاعات شفاف را مخدوش کرده و باعث می‌شود تا بخش خصوصی نتواند به‌درستی فعالیت‌های سودده در اقتصاد را شناسایی کند. اگرچه ممکن است بخش محدودی از اقتصاد از این سیاست سود ببرند، با این حال، بخش بزرگی از فعالیت‌های اقتصادی از قیمت‌گذاری دولتی، به‌طور مستقیم و غیر مستقیم متحمل زیان می‌شوند.

مردم، متضرر نظام کنونی تخصیص یارانه‌های انرژی

اگرچه سیاست‌های موجود در حوزه یارانه‌های انرژی ممکن است در

مدل مطلوب در حوزه یارانه انرژی و آب حرکت به سمت بازار آزاد است

وضعیت مطلوب را می‌توان همانند تمام کشورهای توسعه یافته در تعیین قیمت بهینه در یک بازار آزاد دانست. با توجه به اینکه یارانه‌های انرژی سالیان سال است در اقتصاد ایران جریان دارد، قطع یک‌باره آن عواقب بسیاری دارد. بنابراین بهتر است تا از تجربیات بازارهای انرژی در دیگر کشورها، مانند بازار آب استرالیا و...، استفاده شود. تشکیل بازار انرژی در کنار سیاست‌های اقتصاد رفتاری برای کنترل مصرف، می‌تواند در یک بازه زمانی مشخص در میان مدت و یا بلندمدت منجر به اصلاح نظام انرژی در ایران شود.

دولت باید از بازار خارج شود

در کشورهای توسعه‌یافته دولت در تعیین قیمت‌ها دخالتی ندارد، قیمت‌ها در بازار آزاد تعیین می‌شوند و متناسب با شرایط اقتصادی تغییر می‌کنند. اگرچه شرایط سخت اقتصادی این لزوم را پیش می‌آورد که دولت در بخش‌هایی از اقتصاد دخالت کرده و با اعطای یارانه از بخش‌های خاصی حمایت کند، با این حال سیاست‌های بسیار کارآمدتری نسبت به قیمت‌گذاری بر محصول نهایی وجود دارد و سیاست فعلی معایب بسیار بالایی دارد که تماماً منافع آن را از بین می‌برد.

اصلاح یارانه‌های پنهان انرژی با خروج دولت از بازار

رویکردهای ناقص گذشته، چه نقص ذاتی و چه نقص اجرایی در هر صورت موجب بروز و تشدید بحرانی شده است که امروزه قرین به نام یارانه در اذهان متخصصین قرار دارد. باید نظام اقتصادی کلان و اقتصاد انرژی کشور به‌گونه‌ای مدیریت شود تا مبادا باز هم به‌بهبان توسعه یا اصرار بر اجرای اصلاحات و قوانین ناقص یا کمتر فهمیده شده؛ سرمایه‌های

اسلامی در علوم انسانی:

برای اصلاح وضعیت یارانه انرژی، به بسته جامع اصلاحات اقتصادی نیازمندیم

نقطه آغاز مسیر اصلاحات اقتصادی، از اصلاح نظام یارانه‌ها شروع نمی‌شود. باید بخش‌های

دیگر اقتصاد را اصلاح کرد تا یارانه‌ها نیز به تبع آن اصلاح شوند. نباید عده‌ای در این مسیر از

صحنه زندگی حذف شوند و کشور مجدداً درگیر تبعات اجتماعی سیاسی شود.

دکتر وحید ارشدی از اقتصاددانان معتقد به رویکرد اقتصاد مقاومتی در زمینه یارانه انرژی است که در ادامه به تشریح ابعاد بسته اصلاحات اقتصادی جامع برای رسیدن به بن‌بست در اقتصاد کشور در زمینه یارانه انرژی می‌پردازد.

یارانه ابزاری برای کاهش فاصله طبقاتی و تغییر رفتار

بهره‌گیری دولت‌ها از ابزارهای مالیاتی و یارانه‌ای و مدیریت آن‌ها چه از نوع آشکار و چه از نوع پنهان، در یک اقتصاد نفتی و رانتی از جمله مسائل اقتصادی پیچیده است که حل آن با اقتصاد سیاسی جامعه در هم تنیده است و با قواعد اقتصادی در ادبیات موجود اقتصاد به راحتی قابل حل نیست. برای ورود به موضوع ابتدا فلسفه وضع مالیات و یارانه‌ها را باید در یابیم و سپس نسبت آن با آنچه در اقتصاد رانتیر ایران می‌گذرد تحلیل کنیم. مالیات‌ها و یارانه‌ها ابزارهایی هستند که می‌توانند از آن‌ها برای تنظیم رفتارهای اقتصادی، بازتوزیع منابع در جهت کاهش فاصله طبقاتی و نیز بازدارندگی از تولید، مصرف کالاها، خدمات و نیز تشویق به تولید و

مهم‌ترین تدبیری که نیاز است در این زمینه اندیشیده شود، خروج دولت از بازار است. در صورتی که دولت مجدد بخواهد قیمت‌ها را بالا ببرد اما همچنان در بازار باقی بماند، اصلاحات قیمتی بی‌فایده می‌شود. چراکه پس از مدتی به دلایل اقتصادی مانند تورم و شرایط اقتصاد جهانی، قیمت‌های واقعی مجدد افزایش پیدا می‌کند که منجر به افزایش دوباره میزان یارانه‌های پنهان می‌شود و در نهایت دولت مجبور است به یک‌باره قیمت‌ها را افزایش دهد. بنابراین خروج دولت از بازار و سپردن قیمت‌ها به نظام عرضه و تقاضا، البته با در نظر گرفتن جوانب مختلف، می‌تواند مشکل یارانه‌های پنهان را حل کند. در بازار آزاد، قیمت‌ها با نوسان‌های نه چندان بالایی تغییر می‌کنند که باعث می‌شود در شرایط سخت اقتصادی نیز قیمت‌ها به‌طور ملایم تغییر کنند. اما در صورتی که دولت بخواهد قیمت را تغییر دهد، تا زمانی که مجبور نشود این کار را نخواهد کرد، در نهایت مجبور خواهد شد تا پس از مدتی با یک شوک قیمتی، قیمت‌ها را به میزان واقعی آن نزدیک کند و این چرخه ادامه پیدا خواهد کرد.

رسالت سازمان‌های مردم‌نهاد آگاه‌سازی است

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خانه هم‌افزایی انرژی و آب که به فعالیت تخصصی در زمینه انرژی، آب و محیط زیست مشغول هستند در زمینه آگاه‌سازی است. مطالعات موجود نشان می‌دهد که سیاست‌های اقتصاد رفتاری می‌تواند تأثیر قابل توجهی بر مصرف انرژی داشته‌باشد و از سوی دیگر مسیر سخت اصلاحات قیمتی را هموار کند.

● عارضه‌یابی مدل توسعه کشور در دهه‌های گذشته؛ ضرورت اصلاحات جامع و زنجیره‌ای اقتصادی را تأیید می‌کند

اجتماعی کشور سوزانده شود. به‌عبارتی به تک‌راهبردهای کوتاه‌مدت، به کلان‌راهبردهای جامع با نگاه بین‌بخشی عرصه دولت، مردم و بخش خصوصی احتیاج داریم که جز با اجماع نظرات همه متخصصین به جامعیت نخواهد رسید.

وحید ارشدی عضو هیئت علمی دانشگاه فردوسی مشهد و رئیس پژوهشکده مطالعات

اسلامی در علوم انسانی:

برای اصلاح وضعیت یارانه انرژی، به بسته جامع اصلاحات اقتصادی نیازمندیم

نقطه آغاز مسیر اصلاحات اقتصادی، از اصلاح نظام یارانه‌ها شروع نمی‌شود. باید بخش‌های

دیگر اقتصاد را اصلاح کرد تا یارانه‌ها نیز به تبع آن اصلاح شوند. نباید عده‌ای در این مسیر از

صحنه زندگی حذف شوند و کشور مجدداً درگیر تبعات اجتماعی سیاسی شود.

دکتر وحید ارشدی از اقتصاددانان معتقد به رویکرد اقتصاد مقاومتی در زمینه یارانه انرژی است که در ادامه به تشریح ابعاد بسته اصلاحات اقتصادی جامع برای رسیدن به بن‌بست در اقتصاد کشور در زمینه یارانه انرژی می‌پردازد.

یارانه ابزاری برای کاهش فاصله طبقاتی و تغییر رفتار

مصرف کالاها و خدمات مورد نظر دولت استفاده کنند. این ابزارها برای رفتارسازی جامعه و یا برای بازدارندگی از رفتارهای نامطلوب به کار گرفته می‌شوند. به عبارت دیگر، زمانی که دولت می‌خواهد منابعی را با هدف افزایش رفاه و سلامت جامعه جهت مصرف بیشتر جامعه تخصیص دهد یا فاصله طبقاتی را کاهش دهد، بخش‌هایی از جامعه که به نیازهای حداقلی‌شان دسترسی ندارند را توانمند می‌کند یا سیاست‌های تشویقی به کار می‌برد تا افراد را به رفتارهای درست وادارد. همچنین، دولت می‌خواهد با ایجاد بازدارندگی افراد از راه‌های غلط دور کنند و به سمت رفتارهای درست هدایت شوند. به‌طور کلی، یارانه‌ها تحت عنوان پرداخت‌های انتقالی شناخته می‌شوند و این پرداخت‌ها باید هدفمند باشند.

خام فروشی محل تأمین منابع یارانه‌ها

دولت باید اهداف خاصی را در اقتصاد تعیین کند تا بتواند رفاه عمومی را افزایش دهد. یکی از ابزارهای رفاه عمومی یارانه‌هاست. شرایط تاریخی بکارگیری ابزار در کنش و واکنش‌های دولت و مردم در طول دوران اثرگذار است و وابستگی به مسیر طی‌شده دارد. باید توجه کنیم که یارانه‌ها در چه شرایط تاریخی شکل گرفته و از چه منابعی تأمین شده و گسترش پیدا کرده است و در ادامه چه خروجی‌هایی داشته و چه رفتارسازی‌هایی در مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان ایجاد کرده است. یارانه‌ها در ایران متکی بر منابع خام‌فروشی حاصل از فروش نفت و گاز و… بوده و تأمین‌کننده این پرداخت‌های انتقالی از محل مالیات‌ها نبوده است که با دقت فراوان و به صورت هدفمند بازتوزیع شود. یارانه‌دهنده نسبت به میزان و چگونگی توزیع آن پاسخگو نبوده است و عرصه‌ی چانه‌زنی هم از طرف بازیگران مختلف سیاسی، اقتصادی و… بوده است.

آسان به‌دست آمدن منابع یارانه‌ها، منجر به تخصیص بدون هدف منابع شده است. از طرف دیگر پرداخت‌کننده و دریافت‌کننده با شرایط دشوار اقتصادی محدودیت منابع، کسری بودجه در مالیه شخصی و مالیه دولتی همراه با تورم مواجه هستند؛ وضعیت را به‌گونه‌ای رقم زده است که هیچ کدام، از تخصیص این منابع احساس رضایت ندارند. این در حالی‌است که همه مدعی هستند حجم یارانه‌های پیدا و پنهان بالاست و هدفمند نیست و مصرف‌کنندگان هم با توجه به شرایط اقتصادی تقاضای بیشتری دارند و این خود نیز عامل ناترازی‌هایی شده است که به سختی قابل به تعادل رسیدن خواهد بود. ترک این عادت‌های طرفینی دولت، تولیدکنندگان دولتی، خصولتی و خصوصی و نیز توزیع‌کنندگان و مصرف‌کنندگان یارانه‌های پیدا و پنهان به دانش‌های میان‌رشته‌ای اقتصاد، روانشناسی و علوم اجتماعی نیاز دارد. جامعه‌ای که به دریافت پول بدون زحمت و بازگشت عادت کرده است، نیاز به تغییر دارد. باید بررسی کنیم که این راه از کجا آغاز شده و اکنون در چه وضعیتی هستیم. اقتصاد ایران از منظر تاریخی اقتصاد رانتی و نفتی بوده است. در یک سده گذشته، وقتی نفت به‌دست آمد و به‌عنوان کالایی که بخشی از منابع اداره جامعه را تأمین می‌کرد، جامعه به این منابع عادت کرد. چه دولت، چه مردم و چه بخش خصوصی و دیگر کنشگران اقتصادی به این منابع عادت کرده‌اند. فراوانی منابع به‌مرور زمان تبدیل به عادت می‌شود و قاعداً وقتی حجم منابع بالا باشد، تخصیص منابع به‌سمت بی‌هدفی سیر می‌کند. به‌عبارت دیگر، فاکتور هدفمندی به‌عنوان یک الزام که باید وجود داشته‌باشد، از بین می‌رود. ممکن است یارانه‌ها در ابتدا توجیه داشته‌باشند، اما با افزایش منابع، هدفمندی آنها کمتر مورد توجه قرار می‌گیرد و فلسفه اصلی آنها از بین می‌رود.

دولت نباید در حوزه انرژی مردم را رها کند

از یک منظر یارانه پیدا و پنهان انرژی با اقتصاد سیاسی و شرایط سیاسی و اجتماعی جامعه طبقه متوسط و مستضعف گره خورده است. در شرایطی که تورم بالا بوده و احساس شود که بی‌ثباتی‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی در کشور وجود دارد، دولت وظیفه خود می‌داند که از بخش‌های آسیب‌پذیر جامعه حمایت کرده و منابع قابل توجهی را تحت عنوان یارانه به کالاها و خدمات استراتژیک تخصیص دهد. دولت در این شرایط تلاش می‌کند تا عواملی مانند انرژی و کالاهای اساسی را با ارزان‌ترین قیمت‌ها به‌دست جامعه برساند و به واسطه آن رضایت اجتماعی را در زمان بحران‌ها و چالش‌ها حفظ نموده و یا افزایش دهد. وقتی این اتفاق می‌افتد و افراد حداقل توان معیشتی را به‌دست می‌آورند، همراهی جامعه بیشتر خواهد شد. البته از منظر اسلامی نیز، وظیفه دولت اسلامی است که جامعه مستضعف را رها نکرده و به آنها کمک نموده تا حداقل‌های معیشتی و حیاتی خود را تأمین کنند. یکی از وظائف دولت در مقابل اقشار متوسط و مستضعف، تأمین انواع انرژی برای حیات حداقلی جامعه است. حوزه انرژی نه‌تنها در حوزه معیشت خانواده، بلکه در فرآیند تولید و توزیع نیز اهمیت دارد. تمام بنگاه‌های تولیدی و توزیعی و مصرف‌کنندگان درگیر

پرونده ویژه

این حوزه هستند. برخی از کالاها، مانند نان، تنها به حوزه خانواده محدود نمی‌شوند، اما انرژی وجه مشترک همه کنشگران اقتصادی، از جمله دولت، است. البته دولت اسلامی می‌تواند مکانیزم‌هایی برای مشارکت مردم طراحی کرده و بستر این را فراهم نموده که خانواده‌ها توانمند شوند و خود را در تأمین منابع انرژی از طریق انرژی‌های تجدید پذیر مشارکت دهند. یا دولت با استفاده از ساز و کارهایی کالاهایی را در اختیار مصرف‌کنندگان انرژی قرار دهد که انرژی یارانه‌ای کمتری مصرف شود.

دولت فربه، خود محتاج انرژی ارزان است

این نکته را نباید نادیده گرفت که دولتی که خود فعال اقتصادی بوده و ذیل شرکت‌های دولتی و خصولتی؛ بسیاری از محصولات را تولید می‌کند، نیازمند انرژی ارزان است تا بتواند کالاهای ارزان به‌دست جامعه برساند و رضایت اجتماعی را حفظ کند. این منافع باعث می‌شود که همه به‌دنبال به‌کارگیری انرژی ارزان برای تولید و عرضه کالا باشند. انرژی ارزان دارای هزینه‌های پنهان و آشکاری است که باید در نظر گرفته شوند. «هزینه فرصت» این انرژی چیست و چه تأثیری بر سایر عوامل دارد؟ باید این متغیرها را در کنار هم دید و بررسی کرد که آیا انرژی ارزان واقعاً به صرفه است یا خیر.

جهانی‌سازی ناقص غلط است

عده‌ای از اقتصاددانان و برخی دولتمردان معتقدند قیمت انرژی باید به سطح جهانی برسد و این در حالی‌است که با توجه به حساسیت بالای قیمت‌ها نسبت به قیمت انرژی، عموم جامعه ایرانی به ویژه جامعه دستمزد بگیر و حقوق ثابت، نمی‌توانند این نوع تغییرات قیمت را در شرایط تورمی و رکود اقتصادی تحمل کند. چه بسا برای رفع ناترازی‌های انرژی از مسیر آزادسازی قیمت حامل‌های انرژی سایر ناترازی‌ها ایجاد شود. دولت‌ها نمی‌توانند به راحتی این حق را برای خود قائل شوند که با رفع یک ناترازی، سایر ناترازی‌ها بیشتر کنند. ضمن اینکه با بی‌تدبیری کردن در نحوه تغییرات قیمت‌ها آسایش و آرامش جامعه را برهم زنند.

اگر دستمزد جامعه پایین باشد و افراد نتوانند خانه یا خودرویی بخرند که انرژی مصرف کند، ناتوانی‌های دیگر نیز ناترازی‌های جدیدی ایجاد می‌کند. شما می‌خواهید انرژی را گران کنید تا بخشی از ناترازی‌های حوزه مذکور را پوشش دهد و میزان یارانه‌های پنهان را کاهش دهد. اما باید دقت کنیم که مصرف‌کنندگان، چه در بنگاه‌ها که خریدار محصولات تولیدی هستند و چه مصرف‌کنندگان نهایی، باید بتوانند کالای تولید شده با انرژی گران را بخرند، اگر نتوانند، ناترازی دیگری ایجاد می‌شود. اگر قرار است همه‌چیز با سطح جهانی سنجیده شود، نمی‌توان یک بخش را در نظر گرفت و بخش دیگری را نادیده گرفت، اقتصاد به‌صورت شبکه‌ای عمل می‌کند و همه‌چیز به‌هم‌پیوسته است. نمی‌توان بخش انرژی را به‌صورت مجزا پیش‌بینی کرد و انتظار داشت که همه رفتارها درست شود؛ باید تعادل عمومی حاصل شود.

عادت به انرژی ارزان: عامل راندمان پایین مصرف انرژی در صنعت

ما باید برای حل ناترازی‌ها باید بسته جامع طراحی کنیم که بخشی از بسته اصلاح نظام پرداخت یارانه‌هاست. تخصیص یارانه‌ها باید هدفمند و هوشمند باشد نه اینکه هر کس به یارانه عادت کرده است؛ از این امتیاز تا آخرین لحظه حیات خود استفاده کند. با رفتاری که تا کنون سیاستگذار با یارانه‌ها داشته است، به نظر می‌رسد رفتار تاریخی یارانه در ایران؛ که با عادت به برخی منابع ارزی_که تاکنون نیز ادامه داشته_. قرین بوده، نتوانسته به نقطه مطلوب برسد. این مسئله هزینه و فرصت‌هایی ایجاد کرده است. برای نمونه، انرژی می‌توانست با قیمت مناسبی در دسترس تولیدکننده قرار بگیرد و کالایی تولیدی، با قیمت واقعی و نه قیمت رانتی عرضه شود. عادت کردن بنگاه‌های اقتصادی به کالاهای با انرژی ارزان باعث بهره‌وری پایین و ناکارآمدی این سیستم‌ها شده‌است.

پرونده ویژه

از سوی دیگر، چالش دیگری وجود دارد؛ اگر سیاست‌گذار تصمیم بگیرد که با ابزارهایی که در اختیار دارد، این ناترازی‌ها را تعدیل کند، ممکن است با مسائل اجتماعی و سیاسی تنش‌زا مواجه شود. در شرایط موجود که سرمایه اجتماعی جامعه کم است، ورود به حوزه کاهش یارانه‌های پنهان و آشکار انرژی می‌تواند ضربات سختی به جامعه وارد کند. این مسائل و مشکلات هر روز انباشته‌تر می‌شوند و درد جامعه برای جراحی این مسائل بیشتر خواهد شد.

رونق تولید درمان واقعی است / تا تورم مدیریت نشود مجبور به پرداخت یارانه‌ها هستیم

نقطه آغاز اصلاحات اقتصادی، کاهش یارانه‌های آشکار و پنهان انرژی نیست. بلکه باید بخش‌های دیگر اقتصاد را اصلاح کرد تا یارانه‌ها نیز به‌تبع آن اصلاح شوند. برای نمونه، زمانی که آقای احمدی‌نژاد هدفمند کردن یارانه‌ها را آغاز کرد، قرار بود چندین بخش از جمله نظام بانکی، نظام گمرک و نظام مالیاتی اصلاح شوند. اما به‌جای آن، تغییر یارانه غیرمستقیم به مستقیم انجام شد؛ این چرایی‌ها بسیار مهم است و چرا آنها حاضر نشدند اول خودشان را اصلاح کنند؟ اگر نظام بانکی اصلاح می‌شد و جریان نقدینگی به بخش تولید هدایت می‌شد، تولید رونق می‌گرفت و از طریق نظام مالیاتی و مالیات بر سفته‌بازی، تورم مدیریت می‌شد. در این صورت، نیازی به یارانه‌های زیاد نبود و یارانه‌ها به‌تدریج کاهش می‌یافتند. اما وقتی تورم مدیریت نشود و اشتغال حل نشود، مجبور به پرداخت یارانه‌ها هستیم. درحال‌حاضر وضعیت خیلی بدتر نسبت به قبل هدفمندسازی یارانه‌ها است. با سیاست‌های نادرست اقتصادی و اصلاح نکردن ساختارها و رفتار بازیگران با دست خود محرومیت را افزایش می‌دهیم و از سوی دیگر به تراکم نهادها و ابزارهای محرومیت‌زدا و تخصیص منابع یارانه‌ای می‌افزاییم. معضل یارانه‌ها زمانی حل خواهد شد که قدرت خرید مردم کاهش نیابد؛ هم‌اکنون قدرت خرید مردم توسط نظام بانکی، سفته‌بازی و فشارهای خاص حاصل از تحریم در حال کاهش است. تا تورم مدیریت نشود و تولید رونق نیابد وضعیت همین رویه خواهد بود. مالیات بر تولید باید کاهش یابد تا تولید رونق بگیرد و مردم به‌راحتی بتوانند وارد فضای کسب‌وکار شوند. در این صورت، نیازی به یارانه‌های زیاد نخواهد بود و رفتارها به‌تدریج تغییر خواهند کرد. اما اگر تنها به اثر روانی پول در جیب مردم توجه شود، مسائل بلندمدت اقتصادی حل نخواهد شد و با یارانه‌های زیاد و ناترازی بسیار در این حوزه مواجه خواهیم شد.

اختلاف‌نظر درباره یارانه‌ها وراه‌حل‌ها

برخی معتقد هستند که یارانه پنهانی در کار نیست و این مسئله نوعی اختلاف‌نظر بین اقتصاددانان را نشان‌می‌دهد. دو دیدگاه وجود دارد، برخی معتقد است که یارانه پنهان وجود ندارد و استدلال می‌کنند که مگر انرژی با قیمت گران تولید می‌شود، که یارانه پنهان بدهید؟ منابع زیرزمینی در ایران به‌راحتی به‌دست می‌آیند و با کشورهایی که این منابع را ندارند، تفاوت دارد. بنابراین، نباید بگوییم که ایران یارانه پنهان دارد؛ این استدلال جهانی شدن قیمت‌ها را زیر سؤال می‌برد. حال، این دیدگاه می‌تواند از مناظر مختلف درست یا نادرست باشد.

سیاست‌های اقتصاد مقاومتی باید اجرا شود / روحیه ملی‌گرایی مصرفی باید شکل بگیرد

نکته‌ای که وجود دارد این است که به‌جای تغییر زمین بازی در اینجا، باید به‌سمت توانمند کردن قدرت خرید مردم برویم. قدرت خرید جامعه باید افزایش یابد و فرهنگ خرید کالاهای داخلی تقویت شود. روحیه ملی‌گرایی مصرفی باید شکل بگیرد و تکانه‌های اقتصادی، سیاسی، و فرهنگی نباید فعالیت‌های اقتصادی مردم را ضعیف کند. مردم باید بتوانند در اقتصاد توانمند، تکانه‌ها را مدیریت کنند و رشد اقتصادی داشته‌باشند. همان چیزی که در سیاست اقتصاد مقاومتی مطرح بود، باید اجرا شود.

اقرآن

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

۵۷

هیچ کشوری باشوکیدرمانی موفق نبوده‌است

به نظر من، نقطه شروع از حل مسئله یارانه‌ها اشتباه است. هر لحظه ممکن است تبعات سیاسی و اجتماعی داشته‌باشد؛ اما فرض کنیم که می‌خواهیم اصلاح کنیم. آیا این اصلاح باید به‌صورت شوکیدرمانی باشد یا تدریجی؟ این مسئله‌ای مهم است. اگر قیمت بنزین که حاصل از رفتار غلط گذشته‌است، به یک‌باره ده برابر شود، جامعه به‌هم می‌ریزد. هیچ کشوری از طریق شوکیدرمانی مسئله‌اش را حل نکرده است و تنها سرمایه اجتماعی را از بین برده‌است.

برای نمونه، در سال ۹۸، اگر تجربه‌های گذشته از زمان آقای احمدی‌نژاد استفاده می‌شد، مسئله کنترل می‌شد. فرهنگ‌سازی، فعال‌سازی رسانه‌ها، و حرف زدن با مردم می‌توانست به جامعه کمک کند. نخبگان باید درگیر شوند و با مشارکت مردم راه‌حل‌ها ارائه شوند. دولتی که زبان مردم را بفهمد، می‌تواند بهتر مفاهمه برقرار کند. در دولت نهم، رئیس دولت زبان مردم را داشت و توانست مفاهمه برقرار کند. با کمترین ابزار و با شارژ مبلغ یارانه مستقیم در حساب‌ها، مردم احساس کردند که دولت خیرخواه است و همراهی کردند.

نظام اقتصادی ایران یک نوع نظام سرمایه‌داری ناقص است

وضعیت کنونی کشور به‌گونه‌ای است که کسانی که دارایی بیشتری دارند، از منافع عمومی بیشتر بهره می‌برند، نه کسانی که کار بیشتری انجام می‌دهند و توانمندی ذاتی دارند. این مسئله در بهره‌گیری از یارانه‌ها نیز دیده‌می‌شود. بسیاری معتقدند که باید یارانه‌های پنهان را از بین ببریم، زیرا بخش زیادی از جامعه از این یارانه‌ها بهره‌مند نمی‌شوند. نظام اقتصادی ایران یک نوع نظام سرمایه‌داری ناقص است؛ این مسئله باعث ضربه به بدنه پایین‌دست جامعه می‌شود. برای اصلاح این مسیر، باید مردمی که مولد هستند، بتوانند از منافع استفاده‌کنند. جامعه باید به دو دسته تقسیم شود: مردم مولد که ایجاد ارزش افزوده می‌کنند و افرادی که از سیستم سفته‌بازی بهره می‌برند. نوع تنظیم‌گری به‌گونه‌ای اتفاق افتاده که افراد دارای بیشترین دارایی، بیشترین اثرگذاری را در اقتصاد دارند. منابع باید از غیرمولد‌ها به مولد‌ها منتقل شود. مولد‌ها ممکن است ثروتمند باشند، اما باید حس رضایت از منافع تولید خود داشته‌باشند. بخش مولد در جامعه حس خوبی ندارد و ممکن است به‌سمت بخش غیرمولد برود. این مسئله در طبقات پایین‌تر نیز بدر است. کارگران حس می‌کنند که کارشان ارزش ندارد و نمی‌توانند حداقل معیشت خود را تأمین کنند. باید سیاست‌گذاری‌ها ناظر به توسعه طبقه مولد سالم باشد و مصرف‌کنندگان تولیدات این طبقه تقویت شوند. با تقویت این بخش، بخش غیرمولد ضعیف‌تر می‌شود و منابع به‌سمت مولد‌ها منتقل می‌شود و استفاده از یارانه پنهان نیز مشکلی نخواهد داشت.

تخصیص یارانه پنهان و تقسیم‌بندی مولد و غیرمولد

مهم‌ترین مسئله این است که یارانه پنهان به‌درستی تخصیص داده شود. به نظر، اگر تقسیم‌بندی مولد و غیرمولد را به‌درستی اجرا کنیم، می‌توانیم به نتیجه مطلوب برسیم. باید توجه داشته باشیم که غیرمولد‌ها تنها افراد خاص و دلالت نیستند، بلکه ممکن است شامل نظام بانکی نیز شوند. بانکی که غیرمولد‌ها را تقویت می‌کند، باید به‌نحوی در اختیار بخش مولد قرار گیرد. متأسفانه، نهادهایی که منافع غیرمولد‌ها را تأمین می‌کنند، اجازه نمی‌دهند که مالیات‌های بازدارنده به‌درستی اعمال شوند. منافع این گروه‌ها در هم گره خورده‌است. اگر مالیات بر سی‌جی‌تی (CGT) به‌درستی اعمال شود، هیچ‌کس جرئت ورود به بخش غیرمولد را نخواهد داشت.

ابزارهای تخصیص یارانه

ابزارهای مهمی برای تخصیص درست و هدفمند یارانه‌ها وجود دارد که در ادامه به آن اشاره می‌کنم:

• **نقش تنظیم‌گری دولت:** دولت‌ها باید نقش تنظیم‌گری خود را به‌درستی ایفا کنند و هر یک از ارکان جامعه را در جای خود قرار دهند.

• **وضع مالیات‌های بازدارنده:** برای جلوگیری از تغییر در طبقات اقتصادی و ارزش پیدا کردن طبقه مولد، باید مالیات‌های بازدارنده‌ای وضع شود.

• **مجوزهای کسب و کار:** مجوزهایی که صادر می‌شوند باید به‌سمت تولیدات اساسی جامعه هدایت شوند. اگر جامعه به مشکل مسکن برخورد، حذف یارانه‌ها باید همراه با تأمین مسکن باشد.

• **نظام صادرات و واردات:** اولویت‌های واردات و صادرات باید به‌گونه‌ای باشد که به تولیدات اساسی و نیازهای جامعه توجه داشته‌باشد. واردات فناوری و ماشین‌آلات اولویت داشته‌باشد و از واردات کالاهای لوکس و تجملاتی و غیر ضرور جلوگیری شود.

• **مجوز تولید کالاهای اساسی:** مجوزها باید به‌سمت تولید کالاهای اساسی هدایت شوند و نه کالاهای لوکس و تجملاتی.

توجه به این ابزارها و اجرای صحیح آنها می‌تواند به تخصیص درست یارانه‌ها کمک کند و جامعه را به‌سمت توسعه و رشد هدایت کند.

پیام‌های خطرناک و تأثیرات آن

به نظر می‌رسد دولت کنونی پیام‌های نگران‌کننده ای می‌دهد که اگر به‌درستی هدایت نشوند، می‌توانند جامعه را به نقطه التهاب برسانند. مثلاً، جملاتی مانند «مگر می‌شود با این قیمت‌ها اداره کرد؟» باعث ایجاد نگرانی در جامعه می‌شود. دولت باید به‌جای اشاره صرف به مشکلات قیمت‌ها، رفاه عمومی را افزایش دهد و نگرانی‌های جامعه را کاهش دهد. وقتی سیستم قیمت‌گذاری نامشخص است، مردم نسبت به آینده احساس نگرانی می‌کنند و به‌سمت تقاضای کاذب می‌روند. این نگرانی باعث می‌شود مردم دارایی‌هایی مانند طلا، زمین و ارز بخرند تا ارزش قدرت خریدشان حفظ شود. اما دولت برنامه‌ای برای مقابله با این نگرانی‌ها ندارد و این تعادل ناپایدار مشکلات بیشتری ایجاد می‌کند. جامعه تحمل تغییرات بزرگ را ندارد. به‌عنوان مثال، اگر سالیانه ده درصد به قیمت انرژی اضافه شود، جامعه می‌تواند خود را با این تغییر تطبیق دهد. اما افزایش ناگهانی قیمت‌ها، مانند ده برابر شدن قیمت بنزین، باعث بحران می‌شود.

در شرایط فعلی، افشار مختلف جامعه حتی در مشاغلی مانند مهندسی و هیئت علمی نمی‌توانند زندگی خود را به‌راحتی اداره کنند. تهدید به افزایش قیمت‌ها، مانند قیمت بنزین، باعث افزایش نگرانی‌های اجتماعی و اقتصادی می‌شود. تنها کسانی که قدرت خرید بالایی دارند می‌توانند دارایی‌هایی مانند زمین، خانه، طلا و ارز بخرند و این وضعیت باعث تقاضای کاذب و افزایش قیمت‌ها می‌شود. بنابراین، ورود به این عرصه‌ها باید با احتیاط انجام شود، وگرنه سرمایه اجتماعی کاهش می‌یابد و جامعه همراهی خود را با حاکمیت از دست می‌دهد.

برخی دولتمردان معتقدند که در فرآیند توسعه باید عده‌ای حذف شوند

تغییرات ناگهانی می‌تواند پیامدهایی مانند آشوب‌های اجتماعی و اقتصادی داشته‌باشد، زیرا بدنه تولیدکنندگان نیز از این انرژی در حال بهره‌برداری هستند و حتی بنگاه‌ها ممکن است تعطیل شوند. این ماجرا برای دولت بسیار گران تمام خواهد شد امکان دارد که با همه این تبعات دولت دست به اصلاحات ناگهانی و شوک‌درمانی مثل سال ۹۸ بزند. دولتمردانی، مخصوصاً در دوران اصلاحات، معتقدند که در فرآیند توسعه باید عده‌ای حذف شوند. این نگاه در زمان آقای هاشمی رفسنجانی مطرح شد و هیچ‌گاه به یک مدل نرسید. سیاست‌گذاری‌هایی که باعث افزایش محرومیت و فقر شده، نشان‌دهنده این نگاه است. برای آنها مهم نیست که افراد ضعیف جامعه نیز دارای استعدادها و توانمندی‌هایی هستند و نباید معیشت حداقلی آنها به خطر بیفتد. با این نگاه، هر اتفاقی می‌تواند بیفتد.

اما اگر نگاه ما این باشد که ابتدا باید وضعیت جامعه را بسنجیم و بدانیم

فقرای ما چه کسانی هستند و چگونه می‌توانیم آنها را تسکین دهیم، می‌توانیم از نهادهای حمایتی برای کمک به این بخش از جامعه استفاده کنیم. به‌جای تمرکز بر سیاست‌های قیمتی، باید به احیای ظرفیت‌های موجود بپردازیم. ایران یکی از کشورهایی است که بیشترین ظرفیت‌های بلااستفاده را دارد. به‌جای افزایش قیمت‌ها، باید این ظرفیت‌ها را فعال و مولد کنیم. تغییرات قیمتی بدون وجود افراد توانمند، سید خانواده‌ها را کوچک می‌کند و باعث ضعف جسمانی و ناتوانی در نقش‌آفرینی می‌شود.

تقابل دورویکرد؛ مدیریت‌تدریجی در برابر تزریق تشویش

ترکیبی از سیاست‌های قیمتی و غیر قیمتی به مدیریت یارانه‌ها کمک کند. شیوه، اولویت و طبقه مخاطب مهم است. تغییرات ناگهانی در قیمت‌ها جامعه را ملتهب می‌کند و واکنش منفی به‌دنبال دارد. به‌جای اینکه هر روز جامعه را در التهاب بیشتری قرار دهیم، باید به مدیریت تدریجی بپردازیم. بیشترین سود از یارانه پنهان انرژی و آب نصیب گروه‌هایی مانند کشاورزی می‌شود که بیشترین مصرف آب را دارند. طبقات ضعیف‌تر از این وضعیت آسیب می‌بینند. همچنین بخش‌هایی از جامعه که دسترسی به آب ندارند یا کیفیت آب‌شان پایین است، بهره‌مندی ندارند.

یارانه پنهان آب و نقش بهینه‌سازی مصرف در کاهش هزینه آن

کشورهایی هستند که مدل ما را بهینه‌تر کرده‌اند. مثلاً در بسیاری از کشورها، آب آشامیدنی و آب غیر آشامیدنی از هم جدا هستند. این نشان می‌دهد که در این کشورها دقت لازم برای ایجاد حداقل دو کانال جداگانه انجام شده‌است. اگر ما هم دو خط انشعاب برای آب شرب و آب غیر شرب داشتیم، هزینه‌های حاکمیت کاهش می‌یافت. متأسفانه، ما هزینه‌های زیادی برای تصفیه آب می‌دهیم که در نهایت در فاضلاب و جاهای مختلف استفاده می‌شود. به نظر می‌رسد کشورهایی که موفق بوده‌اند، توانسته‌اند این دوگانگی را به خوبی مدیریت کنند.

نیازمند جمع‌آوری و بررسی تجارب کشورهای جهان هستیم

برای نمونه، کشورهایی مانند برزیل، عربستان سعودی و کشورهای همسایه ما که از نظر اقلیم مشابه هستند، می‌توانند تجارب مفیدی در این زمینه داشته‌باشند. یکی از چالش‌های ما این است که بینیم آیا در دیگر کشورها هم کسی توانسته موفق شود و مدلی برای تخصیص یارانه‌ها ایجاد کند که بتواند عدالت و برابری در جامعه را تأمین کند و آسیب‌های مدل کنونی ما را نداشته‌باشد؟ این مسئله نیاز به مطالعه و پژوهش ویژه دارد.

یکی از مدل‌های مطلوب دولت، سیستم قیمت‌گذاری طبقاتی است

در برنامه هفتم توسعه، تدابیری برای اصلاح روند فعلی تخصیص یارانه‌های پنهان انرژی در نظر گرفته شده‌است. یکی از مدل‌هایی که دولت دنبال می‌کند، قیمت‌گذاری طبقاتی است. به این معنا که هر کسی بیشتر مصرف می‌کند باید بیشتر بپردازد و هر کسی کمتر مصرف می‌کند تشویق شود تا مصرف او کاهش یابد. این مدل از لحاظ اقتصادی درست است اما باید سیاست‌های تشویقی هم برای بخش‌هایی که در جامعه ایجاد ارزش می‌کنند، وجود داشته‌باشد. باید به یک سیستم هوشمند منابع هوشمند روی بیاوریم که بتواند تشخیص دهد چه کسانی در حوزه‌های تولید، توزیع و مصرف به اقتصاد کمک می‌کنند و رشد پایدار ایجاد می‌کنند. مصرف‌کنندگان که کالای ایرانی مصرف می‌کنند، باید تشویق شوند و کسانی که زندگی‌شان را به کالای خارجی وابسته کرده‌اند، باید پایش شوند. این نیاز به یک سیستم هوشمند تشخیص دارد که نقطه‌زنی کند و یارانه‌ها را به‌درستی تخصیص دهد. هر کسی که به تقویت ارزش افزوده‌های داخلی کمک کند، باید در سبد یارانه‌ها قرار بگیرد، چه به‌صورت تشویقی و چه به‌صورت تنبیهی.

مسئولیت‌تشکل‌ها و سمن‌ها در زمینه یارانه انرژی

فضای رسانه‌ای در اختیار تشکل‌ها و سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خانه هم‌افزایی انرژی و آب، می‌تواند با یک جمله، یک کلمه یا یک عبارت، جامعه را به تغییر رفتار مصرفی ترغیب کند. تولید ابزارهای رسانه‌ای که بتواند ذهن جامعه را جهت‌دهی و کانالیزه کند، از این منظر بسیار مؤثر است. هر فرد، چه پول‌دار باشد و چه فقیر، نسبت به مصرف خود باید پاسخگو باشد، چه در این دنیا و چه در آخرت. این نگرش می‌تواند به اصلاح رفتار مصرفی کمک کند. تولید ابزارهای فناوری و به‌روز نیز نقش مهمی در مدیریت مصرف دارد. مثلاً شیرهای آب هوشمند که با استفاده از حسگرهای نوری، رفتار مصرف‌کننده را بهینه‌سازی می‌کنند. اگر یارانه به این نوع تکنولوژی‌ها اختصاص داده شود، می‌تواند مصرف آب را به‌طور چشمگیری کاهش دهد. واردات و تشویق به تولید این نوع کالاها نیز می‌تواند در مدیریت منابع مؤثر باشد. یکی از وظایف اصلی این تشکل‌ها و شرکت‌ها می‌تواند حمایت از مراکز دانش‌بنیان و تولید محصولاتی باشد که مصرف آب در کشاورزی، خانگی و صنعتی را مدیریت کنند. همچنین، جایابی صنایع نیز باید با دقت بیشتری انجام شود. مثلاً، احداث کارخانه فولاد در منطقه‌ای که منابع آبی کافی ندارد، تصمیم درستی نیست و می‌تواند تبعات زیادی برای محیط زیست و منابع آب منطقه داشته‌باشد. بنابراین، مطالبه‌گری در جایابی صنایع و مدیریت مصرف انرژی و آب باید جزء اولویت‌های

برای کشف همه‌جانبه موضوعات نیازمند بررسی نظرات موافقین و مخالفین وجود یارانه پنهان انرژی و آب هستیم. علاوه‌بر دیدگاه‌های عمیقی که نسبت به موجودیت، روند حرکت و اصلاحات یارانه پنهان انرژی و آب وجود دارد؛ دیدگاه قابل تأمل و توجهی نیز در طرف دیگر هست برخی از متخصصین و کارشناسان با دلایل و استنادات متعدد خود بارها سخن دروغین بودن یارانه پنهان انرژی در ایران کرده‌اند؛ مسئله یارانه

◆ یکبار به همه چیز شک کنیم؛ ممکن مسئله یارانه انرژی از بیخ و بن غلط باشد

پنهان انرژی و آب در ایران به عنوان یک خطای سیاست‌گذاری بزرگ شناخته می‌شود که ریشه‌های آن به سال‌های ابتدایی پس از انقلاب اسلامی برمی‌گردد. این یارانه‌ها به تدریج در سیاست‌های اقتصادی کشور نهادینه شدند و تأثیرات عمیقی بر ساختار اقتصادی و اجتماعی ایران گذاشتند. در ادامه، ابعاد مختلف این موضوع را بررسی می‌کنیم.

همت‌قلی‌زاده اقتصاددان و تحلیلگر مسائل اقتصادی:

مفهوم یارانه پنهان انرژی و آب جعلی است

واژهٔ یارانه انرژی، روی دیگر سکهٔ قیمت‌گذاری جهانی است؛ در یک جمع‌بندی به قیمت‌گذاری

جهانی در ایران یارانه پنهان انرژی و آب گفته می‌شود.

در گفتگو با همت‌قلی‌زاده اقتصاددان و تحلیلگر مسائل اقتصادی که حدود ۲۵ سال در زمینه اقتصاد انرژی در حال تحقیق، پژوهش و فعالیت تخصصی است و از پرچم‌داران مخالفت با قیمت‌گذاری با نرخ جهانی است، به بررسی نیمه تاریک سیاست‌گذاری‌های حوزه اقتصاد انرژی و آب و مسئلهٔ یارانه پرداخته‌ایم.

نهادینه شده است.

یارانه پنهان انرژی و آب یک خطای سیاست‌گذاری بزرگ

یارانه پنهان انرژی و آب یک خطای سیاست‌گذاری در اقتصاد ایران بود که ادبیات نظری آن به صورت کلیدواژه‌ای در سال ۱۳۶۹ مطرح شد و در سال‌های ۱۳۷۶ و ۱۳۷۷ این کلمه در ترانزنامه انرژی ظهور پیدا کرد. در سال ۱۳۸۰ در قالب قانون تنظیم بخشی از مقررات مالی دولت در مادهٔ ۷۱ قیمت‌گذاری جهانی حامل‌های انرژی به‌جز پنج فرآوردهٔ اصلی تصویب شد و در نهایت در سال ۱۳۸۶ در قالب بودجه سنواتی یا بودجه سال ۱۳۸۶ به مرحله عملیاتی رسید و در دولت نهم اجرایی شد. بدون اینکه در رسانه‌ها اسمی از آن بیاید یا تبیینی دربارهٔ آن صورت پذیرد. بعد از سال ۱۳۸۶ قیمت‌گذاری جهانی یا اصطلاحاً نرخ قوب خلیج فارس در بسیاری از قوانین تصویب شده خصوصاً قوانین برنامه پنج ساله مینا قرار گرفته و تحکیم شده است. این مسئله در رسانه‌های رسمی کشور برای عموم مردم آن‌گونه که شایستهٔ آن است تصویب و تحکیم نشده و به دلیل تبلیغات رسانه‌ای کلمه یارانه انرژی در افکار عمومی

مفهوم یارانه پنهان انرژی و آب جعلی است

ابتدا این تفاوت قیمت یارانه پنهان نامیده شد و هسته محوری مسئله آن در ابتدا یارانه پنهان بود. بعد از آن مفهوم کلان‌تر یارانه به میان آمد. حال آنکه یارانه پنهان نمی‌تواند یارانه‌ای واقعی تفسیر شود. ضمن اینکه مفهوم پنهان بودن یارانه به انتساب و وضع غیرمستقیم آن باز می‌گردد، در واقع یا می‌توان یارانه را مستقیماً به شکل نقدی و مستقیم یا غیرمستقیم و غیرنقدی تخصیص داد. مفهوم یارانه پنهان انرژی و آب جعلی است و به کارکرد امروز خود ارتباطی ندارد. واژه یارانه انرژی، روی دیگر سکه قیمت‌گذاری جهانی است. در یک جمع‌بندی به قیمت‌گذاری جهانی در ایران یارانه پنهان انرژی و آب گفته می‌شود.

اثرات تحکیم یارانه پنهان انرژی در یک اقتصاد نفتی

در کشور ما همه کالاهای داخلی با همه کالاهای خارجی تفاوت قیمت دارند و با نگاه کلی‌تر هر کالایی اعم از برق، گاز، آب و بنزین و حتی دیگر کالاها در هر کشوری با یک کشور دیگر قیمت متفاوتی دارند. اساساً در هیچ جای جهان تفاوت قیمت عرضه و فروش داخل کشور یک کالا را با نرخ خارج از کشور مبدأ را یارانه نمی‌نامند. اثرات پذیرش چنین مفهومی بسیار زیاد است. زیرا اقتصاد ایران یک اقتصاد بر پایه نفت است و سهم عمده‌ای از این اقتصاد را نفت تشکیل می‌دهد. به بیان بهتر در صورتی که محاسبه دقیقی پیرامون اقتصاد ما صورت پذیرد به نظر من حداقل ۷۰ درصد و حتی بیشتر آن بر پایه نفت خواهد بود. این مهم واری محاسبات بانک مرکزی (که دارای ماهیتی شکلی و غیرمحتوایی است) و آمارهای غیر شفاف حوزه اقتصاد نفت و گاز داخل کشور (در آمارها صادرات نفت خام و صادرات گاز به‌عنوان اندازه اقتصاد که نوعی اشتباه محاسباتی است) می‌باشد. با این نگاه حداقل ۷۰ درصد اقتصاد ما نفتی است.

یارانه جعلی انرژی و آب کمر اقتصاد ایران را شکست

نفت که مزیت اصلی این سرزمین است و می‌توانست برای تقویت اقتصاد در شرایط تحریم مانند اهرمی برای حمایت و ارتقا تولید استفاده شود، با پذیرش مفهوم جعلی یارانه پنهان انرژی و آب و نهادینه کردن آن، با تکرار و تبلیغ از سوی رسانه‌ها و تحکیم قیمت‌گذاری جهانی دلارمحور در چارچوب اقتصاد ایران، در وهله نخست باعث به رکود کشیده شدن اقتصاد ایران شد. به بیان بهتر در سال ۱۳۸۶ با جهانی‌شدن قیمت نفت در اسناد رسمی کمر اقتصاد ایران شکست و نخاع آن قطع شد. حتی اقتصاددانان نئولیبرال مانند آقای نیلی نیز به این رخداد ادعان کردند و در نقل و قولی صراحتاً گفتند نمی‌دانند چه اتفاقی رخ داده که نمودارهای اقتصاد ایران در سال ۱۳۸۷ (یکسال بعد از جهانی شدن قیمت نفت در اسناد) وارونه گشته است.

ناگهان خصوصی‌سازی غلط؛ بحران و عواقب غیرمنتظره فروش پالایشگاه‌ها

از مهم‌ترین اثرات این رخداد برای مردم و اقتصاد کشور تورم‌های هنگفتی است که قابل کنترل نیست و رکود اقتصادی را تشدید کرده است. از طرفی موجب دگرگونی اقتصاد خانوار به‌دلیل هزینه‌های دلاری و درآمد ریالی شده و در داخل؛ صنعت نفت نیز موجب اتلاف و سواستفاده از بیت‌المال به خصوص به دلیل فروخته شدن پالایشگاه و عدم اصلاح اسناد و قوانین بالادستی آنها در آن زمان توسط دولت شده است. دولت به‌دلیل حجم عظیم این صنعت، نباید پالایشگاه‌ها را خصوصی می‌کرد زیرا این مدل قیمت‌گذاری در داخل صنعت نفت موجب شده تا پالایشگاه‌ها فرآورده‌های خود را با شدت آلایندگی بالا، راندمان پایین و کیفیت کم تولید کنند. این وضعیت منجر به بروز پدیده صادرات به داخل کشور توسط پالایشگاه‌داران شده است. آنها فرآورده بی‌کیفیت خود را به مردم به نسبت کیفیت فرآورده گران می‌فروشند زیرا در بازار خارجی به دلیل کیفیت پایین محصولات با چالش فروش مواجه هستند.

یارانه انرژی یک تله اقتصادی است

اساساً یارانه پنهان انرژی و آب در ایران وجود ندارد. در واقع به تفاوت قیمت یک کالا در داخل و خارج از کشور یارانه گفته نمی‌شود. این بزرگترین خطا است. دولت بابت این فرمول غلط خود را در یک تله اقتصادی و در زنجیره‌ای از خودتحریمی‌ها گرفتار کرده است. مطمئناً روزی در تاریخ این سرزمین به این اشتباه پی خواهند برد. هم‌اکنون این آگاهی در رده‌های میانی و در مباحث نظری در رسانه‌ها و دستگاه‌های دولتی، اجرائی و تقنینی نمود پیدا کرده است.

یارانه پنهان انرژی از اساس یک دروغ و جعل بزرگ در تاریخ اقتصاد ایران

به نظر من پس از یک بن‌بست کامل اقتصادی مجبور خواهیم شد، به سراغ واژه یارانه پنهان انرژی و آب و آثار تخریبی آن بازگردیم و آن را اصلاح کنیم. زمانی یارانه پنهان غیرمستقیم وجود دارد که ما ببینیم یک کالایی تولید می‌شود مثلاً لیتری ۱۰ هزار تومان، ما آن را می‌دهیم مثلاً هزار تومان که این عرضه مشخصاً مشمول یارانه شده است. یارانه پنهان انرژی از اساس یک دروغ و جعل بزرگ در تاریخ اقتصاد ایران در قرن ۱۴ هجری شمسی بود که متأسفانه از سال‌های ۱۳۶۹ به این سو در حال اعمال و اجرا است. بنابراین اصلاً یارانه پنهان انرژی و ادعاهای پیرامون در سطح جامعه یک مشت حرف عمومی و غیرعلمی است یا به اصطلاح عامیانه است.

عرضه نفت ملی برای ملت ایران، با قیمت جهانی؟

موضوع در واقع ملی بودن و نبودن نفت خام و اصل ۴۵ قانون اساسی است که اعلام کرده انفال یک ثروت عمومی است و متأسفانه مشخص نیست که چگونه تا ۱۳۸۵ که نفت ملی به قیمت صفر ریال در بهای تمام شده لحاظ می‌شد؛ ناگهان هر یک بشکه آن از سال ۱۳۸۵ که بعد رو به قیمت جهانی در بهای تمام‌شده کالا و خدمات به حساب ملت ایران لحاظ شد. متأسفانه اختلال و خطای بزرگی ایجاد شده و سیستم‌هایی مانند نقدینه‌خواهی، نقدینه‌زایی و انفجار نقدینگی از منظر قیمت ارز از مسیر قیمت‌گذاری جهانی اتفاق افتاده است و در نتیجه تورم‌های هنگفتی که ما با آن مواجه هستیم.

گروگان‌گیری اقتصادی؛ سود حاصل از یارانه‌های پنهان انرژی برای سهام‌داران برخی شرکت‌ها

متأسفانه قیمت‌گذاری به نرخ جهانی علاوه‌بر ملت، دولت را نیز گرفتار کرده و برای حکومت مشکلاتی ایجاد کرده است. بیشترین سود حاصل از یارانه‌های پنهان انرژی شامل سهام‌داران این شرکت‌ها است. به بیان دیگر مردم می‌گویند در کشور نفت و گاز زیاد است پس پول زیادی نیز هست. این حرف درست، اما با توجه به مکانیسم قیمت‌گذاری جهانی در پوشش یارانه پنهان و عدالت و این دست مسائل، ده‌ها هزار و صدها هزار میلیارد تومان ثروت این کشور در جیب یک عده معدودی می‌رود. مافیای یارانه پنهان با مقاومت بسیار قوی دست به اقدامات بسیاری می‌زند تا صدای این حقیقت خفه شود و مستندات آن دیده نشود.

مرده‌خواران تورم؛ آلیگارش‌ی نامنظم اقتصادی می‌تازد...

آنان از تورم ارتزاق می‌کنند. نگاه کنید پالایشگاهی که تا سه سال پیش ۳۰۰ میلیارد تومان سود کرده، چهار سال پیش ناگهان ۳۵ هزار میلیارد تومان سود خالص کرده است. برید ببینید در آن صنایع چه اتفاقاتی در حال رخ دادن است. این مسئله در صنایع معدنی، فلزی، فولادی و مسکن نیز تسری پیدا است. این سد از سمت نفت شکسته شده و متأسفانه متولیان فکرهای اشتباهی در سر داشتند و بنابر اینکه فریدمن این‌گونه گفته و اینها در لعاب بازار اثر خواهد داشت و ... مرتکب اشتباه شدند. همه این تئوری‌ها شرط و شروطی دارد. در نهایت عصر این سخنان گذشته و عده‌ای اقتصاد ایران را به دست لابی‌گری سپردند و متأسفانه شکلی از آلیگارش‌ی نامنظم اقتصادی را به وجود آوردند که اصلاً قابل کنترل نیست.

در کشاکش دوره وفاق؛ موضع مجلس در زمینه سیاست‌های یارانه انرژی دولت چه خواهد بود؟

رابطه دولت و مجلس در زمینه انرژی در ایران به عنوان یکی از موضوعات کلیدی در سیاست‌گذاری عمومی و حکمرانی اقتصادی مطرح است. این رابطه تحت تأثیر عوامل مختلفی قرار دارد که می‌تواند بر تصمیم‌گیری‌ها و سیاست‌های انرژی کشور تأثیر بگذارد. برای درک بهتر این سازوکار باید از آراء عمومی نمایندگان متخصص مجلس و فضای کلی آن آگاهی نسبی

میثم ظهوریان نماینده مردم شریف مشهد و کلات و عضو کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی کشور:

باید نظام تخصیص یارانه عادلانه شود؛ مدل کنونی تخصیص یارانه، ضد

عدالت است

با حذف کامل یارانه‌ها مخالفم و معتقدم که باید توزیع یارانه عادلانه انجام شود؛ تخصیص یارانه‌های انرژی و آب با مدل کنونی موجب تحقق عدالت نمی‌شود.

در گفتگو با میثم ظهوریان عضو کمیسیون اقتصاد مجلس به مسائلی مانند ذهنیت عمومی نمایندگان پیرامون سیاست‌های یارانه انرژی و راهبردهای مطلوب اصلاح آن از نظر مجلس پرداخته شده است.

نظیر سرمایه‌گذاری در بخش‌های کنترل قیمت شده، تسری می‌یابد. ارزش واقعی بودجه درحال کاهش است، هرچند که میزان آن به‌شکل اسمی افزایش می‌یابد ولی ارزش واقعی آن به‌دلیل عدم‌رشد هم‌پای تورم کاهش پیدا می‌کند. همچنین افزایش سطح هزینه‌های جاری نیز این سیکل را بدتر کرده است. به‌گونه‌ای که شاهد جبران و ترمیم وضعیت مصارف؛ از طریق کاهش منابع بودجه‌ای عمرانی، زیرساختی و... هستیم. نسبت هزینه‌های جاری به عمرانی در بودجه در حال افزایش است و امروزه این نسبت از ۵۰ درصد به ۹۰ درصد از کل بودجه رسیده است.

دوگانگی در سیاست‌های یارانه‌ای انرژی در مجلس؛ تثبیت یا آزادسازی؟

در مجلس مسائل حوزه یارانه انرژی مطرح می‌شود اما به‌دلیل اختلاف‌نظرها اجماع نظری در راهکارها وجود ندارد. دو تفکر و رویکرد افراطی و تفریطی در مسئله یارانه انرژی مطرح است. نخست رویکرد تثبیتی است که معتقد است قیمت حامل‌ها باید همین رقم باقی بماند که در عمل با توجه به تورم فزاینده، هر ساله ارزش واقعی آن کاهش می‌یابد. تفکر دیگر معتقد است که باید قیمت حامل‌های انرژی و آب بر مبنای قیمت جهانی یا فوب خلیج فارس تعیین شود. برای نمونه قیمت بنزین به ۴۰ هزار تومان برسد. برخی از اطرافیان آقای رئیس‌جمهور چنین نگاهی دارند و معتقد هستند که با به‌کارگیری این رویکرد، دیگر قاچاق و توزیع ناعادلانه صفر خواهد شد و رخ نخواهد داد. این رویکرد با واقعیت‌های اجتماعی و اقتصادی حاکم بر کشور سازگاری ندارد و شوک‌های قیمتی اساساً اثر خود را در دیگر زمینه‌های اقتصاد نشان می‌دهد و بسیاری از صنایع، کسب‌وکارها و مردم توان تحمل این شوک و تبعات آن را ندارند.

ضرورت افزایش تدریجی قیمت حامل‌های انرژی متناسب با قدرت خرید مردم و تأمین رفاه اجتماعی

رویکرد دیگری نیز هست که میانه‌روی در این مسئله دارد که معتقد است باید قیمت حامل‌های انرژی متناسب با قدرت خرید مردم افزایش پیدا کند و این تغییرات باید تدریجی باشد تا حداقل ارزش واقعی قیمت حامل‌ها در اثر تورم کاهش پیدا نکند. همچنین جبران میزان تفاوت بین هزینه و فرصت از بین رفته؛ با تعریف یک نظام رفاه اجتماعی کامل باز گردد. همچنین از مدل‌های دیگر این طرح می‌توان اعطای یارانه سوخت

تخصیص یارانه مصرف‌محور، انگیزه مصرف بهینه را از بین برده است

بحث بر سر وجود یا عدم‌وجود یارانه نوعی دعوی لفظی بوده است. شاید با نگاه مرسوم و متعارف به یارانه در جهان، ما یارانه‌دهنده نیستیم ولی در واقعیت با نگاه هزینه و فرصت، ارائه‌دهنده یارانه‌های متنوعی هستیم. اساساً روند مصرف حامل‌های انرژی و آب در کشور به‌سوی بهینه‌شدن حرکت نمی‌کند، چون قیمت ثابت آنها و تورم ۴۵ درصدی دائماً اختلاف قیمت واقعی و قیمت عرضه‌شده را افزایش می‌دهد و این رخداد به‌تدریج انگیزه مصرف بهینه و به‌اندازه را در جامعه از بین می‌برد. توزیع ناعادلانه منابع موجب بروز تعارض در کشور و نظام بودجه‌ای ما شده است.

مصرف بیشتر یارانه بیشتر؛ نظام تخصیص یارانه نامتوازن است

در نظام مصرفی حاصل از وضعیت تخصیص یارانه به حامل‌های انرژی و آب خصوصاً بنزین، آب و برق هر فرد که مصرف بالاتری داشته باشد از فرصت یارانه پنهان یا آشکار بیشتری بهره‌مند می‌شود. گزارشات مختلفی پیرامون توزیع و بهره‌مندی نامتوازن از یارانه پنهان انرژی و آب وجود دارد که در آن اختلاف بهره‌مندی، برای دهک بالا و برخوردار جامعه به نسبت دهک پایین به ۲۵ برابر می‌رسد. واری ارقام بیان‌شده این نقد پابرجا است که نظام توزیع کنونی یارانه انرژی و آب نامتوازن است. برای نمونه در زمینه بنزین فرد دارای چند ماشین، از چند سهمیه سوخت یارانه‌ای برخوردار است و حدود ۵۰ درصد جامعه که فاقد خودرو هستند از این یارانه محروم‌اند. به‌عبارتی علاوه‌بر عدم توازن نظام توزیع کنونی، توزیع ناعادلانه منابع نیز رخ می‌دهد.

ارزش واقعی بودجه در حال کاهش است

تأثیر تخصیص یارانه پنهان انرژی و آب‌بر بودجه کشور نیز قابل توجه است. در بودجه دو بخش مهم به نام‌های منابع درآمدی و مصارف دولت را داریم و وقتی منابع درآمدی دولت کاهش پیدا کند، دولت وادار به کاهش هزینه‌های خود می‌شود و به‌سمت کاهش سطح حقوق و دستمزد کارگران و کارمندان حرکت می‌کند. درواقع ما در عین کنترل برخی هزینه‌ها، دستمزد کارگران و کارمندان را سرکوب می‌کنیم، تا تعادلی در این زمینه برقرار کنیم. اثر این اقدام علاوه‌بر سطوح بودجه‌ای به سطوح دیگری

از خودرو به فرد و طرح وان اشاره کرد. در طرح وان انرژی در قالب یک سبد و یک واحد تعریف شده و به دنبال افزایش کارایی در مصرف منابع و جلوگیری از هدر رفت آن‌ها است. این دست طرح‌ها به عدالت اجتماعی نزدیک‌تر است و جامعه را از شوک‌های قیمتی مصون کرده و زیان حاصل از مصرف بالای انرژی و تبعاً یارانه را کاهش می‌دهد. در برنامه هفتم پیشرفت، موضع قاطعی نسبت به مسئله یارانه پنهان انرژی وجود ندارد، اما مسئله رفاه اجتماعی مورد تأکید قرار گرفته است. توجه به این نکته که چگونه این طرح‌ها می‌توانند به بهبود شرایط زندگی مردم کمک کنند، ضروری است.

باید از راهبردهای چنگدانه برای حل مسئله یارانه انرژی و آب استفاده شود

چند راهبرد اصلاحی در زمینه یارانه انرژی وجود دارد، که شامل راهبرد مقداری، قیمتی و ترویجی و فرهنگی است. اثر راهبرد ترویجی و فرهنگی محدود و مشروط به مشارکت مردم است. راهبرد مقداری با هدف ایجاد سقف برای محدود کردن حجم مصرف فرآورده یارانه‌ای است که در آن حجم مصرف و قیمت توامان با یکدیگر با افزایش میزان مصرف، تغییر می‌کنند. در راهبردهای مقداری بخشی از راهبرد قیمتی نیز نقش داشته و در برخی سناریوها ماهیت راهبرد مقداری به قیمتی تغییر می‌یابد.

عمده راهبردهایی که می‌توانند برای موقعیت کنونی مفید باشند ماهیتی چنگدانه داشته و ترکیبی از نقاط قوت را در خود دارند. راهبرد وان ترکیبی از راهکار مقداری و در ادامه با شکل‌گیری بازار خرید و فروش واحد انرژی رویکردی قیمتی پیدا می‌کند.

باید نظام تخصیص یارانه عادلانه شود؛ مدل کنونی تخصیص یارانه‌ها، ضد عدالت است

با حذف کامل یارانه‌ها مخالفم و معتقدم که باید توزیع عادلانه عادلانه انجام شود. تخصیص یارانه‌های پنهان انرژی و آب با مدل کنونی موجب تحقق عدالت نمی‌شود، اما با به‌کارگیری ابزارها و مدل‌هایی که برخی از آنها در این گفتگو مطرح شد ممکن است توزیع و تخصیص یارانه‌ها به عدالت نزدیک‌تر شود. مدل تخصیص کنونی یارانه‌ها ضد عدالت است و موجب تشدید مصرف و اخلاص در نظام عرضه و تقاضا از مسیر کاهش قیمت در سکوی عرضه شده و همچنین تقاضا را افزایش داده است. به بیان بهتر افزایش تقاضا برآمده از اخلاص در سمت عرضه است و وقتی منابع کافی برای پاسخ‌گویی به عرضه توسعه پیدا کرده موجود نباشد انرژی تشدید می‌شود.

یک ابهام در قیاس‌های متخصصان در زمینه یارانه‌ها؛ دلار PPP چیست؟

به صورت نادرستی ارزیابی شود. برای مثال، اگر تنها از نرخ ارز رسمی یا بازار آزاد برای مقایسه یارانه‌ها استفاده کنیم، احتمال دارد میزان یارانه‌ای که دولت ایران به انرژی اختصاص می‌دهد، بیش از حد بزرگ یا کوچک جلوه داده شود. این امر می‌تواند باعث سوء تفاهم و تصمیم‌گیری‌های نامناسب در سیاست‌گذاری‌های انرژی شود.

یارانه؛ چاقویی که دسته خود را برید

یارانه در حوزه انرژی و آب همان اندازه که می‌تواند به تحقق عدالت اجتماعی کمک کند، می‌تواند بر ضد آن نیز باشد، به نظر بنده در شرایط کنونی کاملاً بر ضد عدالت اجتماعی است. لذا سیستم موجود نیازمند بازنگری و مهندسی مجدد است. این مهندسی مجدد باید در تمامی ابعاد از جمله زیرساخت‌ها و فرآیندها انجام شود. نکته مهم این است که نیازها و انتظارات ذینفعان مختلف و ریسک‌ها و فرصت‌های آن باید قبل از اجرا تحلیل شود. زیرا اجرای هرگونه طرح نسنجیده جدیدی، احتمالاً هزینه‌های بالایی به کشور تحمیل خواهد کرد؛ از کاهش سرمایه اجتماعی گرفته تا سایر هزینه‌ها.

برخی قیاس‌ها ناقص و پوپولیستی است؛ چرا شاخص «برابری قدرت خرید» در قیمت‌گذاری‌ها و یارانه‌ها دیده نمی‌شود؟

یکی از موضوعاتی که در یارانه انرژی به شدت بحث برانگیز می‌باشد، این است که عده‌ای از سیاستمداران باور دارند یارانه‌ها باید کاهش یابد مثلاً در موضوع بنزین، نرخ بنزین در داخل کشور را با نرخ آن در سایر کشورهای حاشیه خلیج فارس مقایسه می‌کنند. برخی تحلیلگران اقتصادی نیز با اشاره به اینکه بنزین یک کالای تجاری است، باور دارند اختلاف قیمتی که به واسطه یارانه ایجاد شده، منجر به جذابیت بازار سیاه و افزایش قاچاق شده است. همچنین بازار کریپتوکارنسی نیز، تقاضای دیگری برای بازار انرژی ایجاد کرده که در برخی برآوردها لحاظ نشده است. برخی دیگر نیز این‌گونه استدلال می‌کنند که وقتی سطح حقوق و دستمزد در کشور ما با سایر کشور تناسبات ندارد و بعضی هزینه‌ها مبتنی بر دلار است و درآمدها مبتنی بر ریال، یارانه‌ها باید تداوم داشته باشند. در این میان به نظر بنده باید به شاخص «برابری قدرت خرید» نیز توجه شود. با توجه به این شاخص متوجه می‌شویم که یک دلار در کشورهای مختلف، قدرت خرید یکسانی ندارد، البته انتخاب سال پایه برای محاسبه این شاخص بسیار مهم و بحث برانگیز است. یکی از مواردی که روی این قدرت خرید اثرگذار است، دقیقاً همین یارانه‌ها است.

دلایل قوی باید و معنوی، نه رگ‌های گردن به حجت قوی (سعدی)

دلار (Purchasing Power Parity) PPP به معنای «برابری قدرت خرید» است که یک روش اقتصادی برای مقایسه ارزش پول کشورهای مختلف است. این شاخص به‌طور کلی نشان می‌دهد که با یک واحد پولی در کشورهای مختلف، چقدر کالا و خدمات می‌توان خرید. به عبارت دیگر، PPP نرخ ارز واقعی را بر اساس قدرت خرید در کشورهای مختلف اندازه‌گیری می‌کند. دلار PPP نشان‌دهنده تفاوت‌های قیمتی در کالاها و خدمات بین کشورها است و برای مقایسه‌های اقتصادی و تحلیل‌های بین‌المللی از آن استفاده می‌شود. این شاخص از آن جهت اهمیت دارد که نوسانات کوتاه‌مدت ارزهای مختلف را کنار می‌زند و به مقایسه واقعی‌تری از سطح زندگی و اقتصاد

محمدرضا فلفلانی مدیرعامل خانه هم‌افزایی انرژی و آب و تحلیل‌گر سیستم‌های اقتصادی و اجتماعی:

نه به قیاس‌های عوام‌فریبانه؛ دولت به جای قیمت‌گذاری، به سیاست‌گذاری بپردازد

اگرچه دولت نیت خیرخواهانه در توزیع یارانه دارد و تصور می‌کند با تخصیص یارانه و بعد از آن، قیمت‌گذاری دستوری، به مصرف‌کننده کمک می‌کند، اما اثرات منفی مهمی از این ساختار به اقتصاد کلان وارد شده است.

در گفتگو با محمدرضا فلفلانی مدیرعامل خانه هم‌افزایی انرژی و آب و مشاور اقتصادی شرکت‌های خصوصی به مسائلی نظیر مفهوم دلار PPP و یارانه انرژی در کشورهای مختلف و استفاده از هوش مصنوعی در بهبود فرآیند تعیین و تخصیص یارانه پرداخته شده است.

کشورهای مختلف می‌پردازد. بنابراین به نظر من نمی‌توان بدون در نظر گرفتن این موضوع، راجع به قیمت‌گذاری‌ها و مباحثی مانند یارانه‌ها صحبت کرد. هرگونه مقایسه در این حوزه باید مبتنی بر شواهد و سوابق عینی و علمی باشد، بنابراین نگاه‌های پوپولیستی برخی افراد مبنی بر اینکه مثلاً آیا حقوق و دستمزد کارمندان در ایران با سایر کشورها از جمله قطر برابر است که نرخ بنزین هم برابر باشد؟ کاملاً پوچ و بی‌اساس است و برای یک مقایسه درست باید مبتنی بر داده‌ها گفتگو کنیم.

ارز PPP مبنای مقایسه درست برای کالا و خدمات در دو کشور

برای اینکه شفاف‌تر مطلب را بیان کنم، فرض کنید شما در ایران، معادل ۱۰۰ دلار پول در جیب‌تان دارید. با این ۱۰۰ دلار می‌توانید یک سبد مشخص از کالاها از جمله انرژی و خدمات را خریداری کنید. حالا اگر به یک کشور دیگر بروید ممکن است با همان ۱۰۰ دلار بتوانید تعداد بیشتری کالا یا خدمات خریداری کنید. این تفاوت به دلیل تفاوت در قیمت‌ها، سیاست‌های پولی و مالی و یارانه‌ها است. در اینجا، نرخ ارز PPP می‌گوید که برای معادل خرید یک سبد مشابه از کالا و خدمات در دو کشور مختلف، چه مقدار واحد پولی در هر کشور لازم است.

PPP با مقایسه قیمت سبدهای کالاها و خدمات مشابه در کشورهای مختلف محاسبه می‌شود. به عبارت دیگر، اگر قیمت همان سبد در یک کشور کمتر از دیگری باشد، دلار PPP برای کشور اول پایین‌تر خواهد بود. برای محاسبه دلار PPP، ابتدا قیمت یک سبد از کالاها و خدمات در هر کشور مشخص می‌شود. سپس، تفاوت قیمت‌ها در کشورهای مختلف محاسبه می‌شود و بر اساس آن نرخ PPP به دست می‌آید. همچنین باید یک سال به عنوان سال پایه برای انجام این محاسبات انتخاب شود، البته اغلب تحلیلگران در انتخاب سال پایه، باهم اختلاف نظر دارند.

یارانه انرژی مستقیماً بر قیمت دلار PPP اثرگذار است

نکته اینجاست که وجود یا عدم وجود یارانه انرژی می‌تواند، تأثیر زیادی بر دلار PPP (برابری قدرت خرید) داشته باشد. یارانه انرژی به طور مستقیم بر هزینه‌های انرژی در یک کشور تأثیر می‌گذارد، که این امر می‌تواند سطح قیمت‌ها و قدرت خرید را تحت تأثیر قرار دهد. در کشورهایی که یارانه انرژی دارند، قیمت انرژی (مانند بنزین، گاز طبیعی، برق و غیره) برای مصرف‌کنندگان داخلی پایین‌تر از قیمت واقعی و حتی بهای تمام شده آن است. این کاهش هزینه‌ها می‌تواند باعث شود که هزینه‌های زندگی به‌طور کلی پایین‌تر باشد، زیرا مصرف انرژی بخش بزرگی از هزینه‌های خانوارها را تشکیل می‌دهد. این امر موجب افزایش قدرت خرید در آن کشور می‌شود و ممکن است دلار PPP را برای آن کشور بالا ببرد. زیرا قیمت‌ها در آن کشور نسبت به کشورهای دیگر ارزان‌تر به نظر می‌رسند. (البته این موضوع کالا به کالا و خدمت به خدمت می‌تواند تفاوت داشته باشد، مثلاً هزینه‌های انرژی پایین باشد اما هزینه خرید و اجاره مسکن بالا باشد.)

رابطه یارانه با تورم

کشورهایی که یارانه انرژی دارند، معمولاً هزینه‌های تولید برای صنایع داخلی آن‌ها پایین‌تر است (مخصوصاً صنایع انرژی‌بر مانند فلزات اساسی (فولاد، سیمان و ...). این امر می‌تواند باعث ارزان‌تر شدن کالاها و خدمات تولیدی در آن کشور شود. از این رو، کشورهایی که انرژی یارانه‌ای دارند، ممکن است قیمت‌های پایین‌تری برای کالاها و خدمات خود نسبت به کشورهایی که انرژی ارزان ندارند، ارائه دهند و این موضوع منجر به افزایش با اهمیت درآمد از محل صادرات برخی از محصولات می‌شود. یارانه انرژی تأثیر نسبتاً زیادی بر شاخص‌های اقتصادی مانند تورم، درآمد سرانه و رقابت پذیری دارد. اگر یارانه‌ها به صورت قابل توجهی کاهش یابند یا حذف شوند، ممکن است تورم در کشور افزایش یابد، که بر قدرت خرید مردم تأثیر می‌گذارد و البته این موضوع می‌تواند به صورت یک شوک ناپایدار یا تورم نسبتاً پایدار باشد، بنابراین کاهش تدریجی یارانه‌ها اگر همزمان با تغییر ساختار انرژی در کشور و بازمهندسی نظام توزیع یارانه همراه شود می‌تواند اثرات مطلوبی بر اقتصاد کلان کشور داشته باشد.

تخصیص یارانه با چشمان بسته! فقیر و غنی برابرند...

در حال حاضر یارانه‌های انرژی در کشورهای مختلف جهان تفاوت‌های زیادی دارند و این تفاوت‌ها به عواملی مانند سیاست‌های دولتی، وضعیت اقتصادی، منابع طبیعی موجود و نیازهای اجتماعی کشورها بستگی دارد و عموماً در کشورهای صادرکننده نفت و گاز یارانه‌های انرژی رایج‌تر است. این کشورها از درآمدهای نفتی خود برای ارائه یارانه‌های انرژی استفاده می‌کنند تا هزینه‌های انرژی را برای مردم داخلی کاهش دهند و در واقع این یارانه‌ها برای سوخت‌های فسیلی مانند بنزین، گاز طبیعی، و برق و ... اعمال می‌شود. یکی از موضوعات دارای اهمیت در این خصوص، نظام توزیع یارانه‌ها است. برای این موضوع استراتژی‌ها و رویکردهای مختلفی وجود دارد. در بسیاری از کشورهای دارای منابع طبیعی فراوان از جمله صادرکنندگان نفت و گاز، یارانه‌های انرژی به صورت عمومی و برای همه شهروندان توزیع می‌شود. در این مدل، تمام افراد جامعه از مزایای یارانه‌ها به طور یکسان بهره‌مند می‌شوند و هیچ تفاوتی بین افراد کم‌درآمد و پردرآمد وجود ندارد.

توزیع مواهب برابری برای برابرها؛ سیستم چگونه پُرمصرف‌ها را دوست دارد؟

البته مطابق آنچه در قانون هدفمند کردن یارانه‌ها آمده است، توزیع هدفمند یارانه‌ها مورد انتظار است که متأسفانه زیرساخت اجرای آن به خوبی فراهم نشده است. همچنین در همین قانون به افزایش قیمت‌ها و کاهش تدریجی یارانه‌ها نیز اشاره شده است که برخی به آن نقد دارند. در کشور ما نیز تقریباً یارانه‌ها به صورت عمومی برای سوخت‌های فسیلی مانند بنزین، گازوئیل و گاز طبیعی توزیع می‌شود اما نظام توزیع اشکالاتی دارد از جمله اینکه خانواری که تعداد بیشتری خودرو دارد، سهم بیشتری نسبت به خانوار فاقد خودرو، از یارانه بنزین می‌برد و این موضوع بدون تردید محل اشکال است. این یارانه‌ها تا حد زیادی باعث کاهش هزینه‌های انرژی برای مردم شده است. اگرچه در سال‌های اخیر برخی از این یارانه‌ها با هدف کاهش فشارهای مالی بر دولت کاهش پیدا کرده‌اند، هنوز

از برابری عبور کنیم؛ عدالت و منافع کشور ۲ بال سیاست‌های اصلاح یارانه‌ها

تخصیص درست یارانه‌ها یگانه اقدام دست‌نخورده از زمان ابلاغ قانون هدفمندی یارانه‌ها تا این لحظه است؛ دولت‌های مختلف به بهانه‌های مختلف از اصلاح درست مبانی تخصیص و بازتخصیص درست یارانه انرژی در کشور ممانعت کردند؛ یکی دغدغه سرمایه اجتماعی و داشت دیگری سرمایه اجتماعی را خود را به آتش کشید، یکی با اثر روانی پول نقد در دست مردم قمار کرد و دولت دیگر تراز ویران بودجه هدفمندی را به

گفتگو

حمیدرضا افشون

رئیس امور پژوهش و فناوری شرکت گاز خراسان رضوی؛

هرچند یارانه‌ها پنهان هستند، اما نباید میزان و مبالغ آن مبهم و غیرقابل محاسبه باشد

یکی از مهم‌ترین مسائل این است که ما دقیقاً میزان واقعی یارانه‌ای که پرداخت می‌شود را نمی‌دانیم. بیشتر آماری که

داریم، کلی است و نقش یارانه و میزان واقعی پرداخت آن به طور دقیق مشخص نشده است.

تخصیص یارانه انرژی در آینده نیز ادامه خواهد داشت مگر اینکه ...

در خصوص یارانه پنهان انرژی و آب یا هر خدمتی که دولت به مردم ارائه می‌دهد و هزینه تمام‌شده آن را از مردم دریافت نمی‌کند، باید گفت که دولت در واقع این مابه‌التفاوت را به مصرف‌کننده پرداخت کرده و به آن یارانه گفته می‌شود. این یارانه‌ها به دو شکل پنهان و آشکار وجود دارند؛ این سیاست دارای منافع و مضراتی است. باتوجه‌به سیاست‌های کشور و موقعیت خاص آن که از منابع انرژی غنی برخوردار است، انرژی از گذشته تاکنون با قیمتی نسبتاً پایین‌تر از سایر کشورها در اختیار مردم قرار گرفته است. به نظر می‌رسد که این روند در آینده نیز ادامه خواهد یافت، مگر اینکه تصمیم‌گیری‌های اساسی و تغییرات بنیادینی در این زمینه صورت گیرد. با این حال، ما در کشور به‌وضوح شاهد پرداخت یارانه‌هایی در حوزه انرژی و آب توسط دولت هستیم؛ این سیاست که ریشه در سال‌های گذشته دارد، به‌عنوان یکی از ابزارهای حمایتی دولت از مردم در نظر گرفته می‌شود.

یارانه انرژی بهانه‌ای برای دخالت دولت یا ابزاری برای افزایش سرمایه‌گذاری در بخش خصوصی؟

برای بررسی هرچه بهتر

چالش‌های تخصیص یارانه

انرژی و مسائلی مانند

نبود اطلاعات دقیق برای

تصمیم‌گیری‌های کلان در این

زمینه که باعث ناشفاف‌تر

شدن چالش یارانه‌ها شده

است، با دکتر حمیدرضا

افشون رئیس امور پژوهش

و فناوری شرکت گاز خراسان

رضوی گفتگو کرده‌ایم.

یارانه نوعی ابزاری حمایتی از اقشار کم‌درآمد است

در بُعد اجتماعی، یارانه‌ها برای اقشار کم‌درآمد، نقش حمایتی ویژه‌ای ایفا می‌کنند. باتوجه‌به شرایط اقتصادی و معیشتی مردم، یارانه‌ها می‌توانند تأثیر مثبتی بر زندگی این اقشار داشته باشند. همچنین، دولت با ایجاد زیرساخت‌های لازم برای همه مردم، سعی در بهبود شرایط کلی جامعه دارد. یارانه پنهان انرژی نه تنها بر توسعه صنایع انرژی‌بر تأثیرگذار است، بلکه به‌عنوان یک ابزار حمایتی در بهبود وضعیت معیشتی مردم نیز عمل می‌کند. با این حال، این سیاست نیازمند نظارت و توجیه دقیق است تا بتواند به بهترین شکل ممکن به اهداف اقتصادی و اجتماعی خود دست یابد.

در تأمین منابع لازم برای تداوم یارانه‌دهی دچار مشکل هستیم

یکی از مهم‌ترین چالش‌ها در تخصیص یارانه‌های پنهان و آشکار، تأمین منابع مالی موردنیاز آنها است. با گذر زمان، نیاز به منابع مالی برای پرداخت این یارانه‌ها افزایش یافته و دولت در تأمین منابع دچار چالش‌هایی شده است. اگر یارانه‌ها پرداخت نشوند، با توجه به شرایط اقتصادی کشور، مشکلات امنیتی و اجتماعی بسیاری ایجاد خواهد شد. صنایع انرژی‌بری که قبلاً مورد اشاره قرار گرفتند، قادر به ادامه کار با قیمت‌های آزاد انرژی نخواهند بود؛ بنابراین، مهم‌ترین چالش، تأمین منابع مالی بوده که نیازمند سیاست‌گذاری‌های هدفمند است.

وضعیت مطلوب یعنی حمایت از اقشار کم‌درآمد و صنایع وابسته به انرژی

وضعیت مطلوب یعنی تحقق دقیق اهداف اصلی تخصیص یارانه‌ها که شامل حمایت دولت از اقشار کم‌درآمد و یارانه‌دهی به صنایع هدف، هستند. اگر یارانه‌ها به اهدافی غیر از این برسد، به این معناست که دولت علی‌رغم صرف هزینه به هدف خود نرسیده است. مقایسه نرخ انرژی در ایران و دیگر کشورها عمدتاً صحیح نیست؛ زیرا ما به‌عنوان خاستگاه انرژی دارای سوخت‌های فسیلی، نفت و گاز و ذخایر زیرزمینی ملی هستیم و همه ملت باید از این ذخایر ملی بهره‌مند شوند. موضوع اصلی چگونگی رساندن این منافع به مردم است. وضعیت مطلوب این است که هدف‌گذاری دقیق‌تری انجام شود تا یارانه‌ها به‌صورت هدفمند تخصیص یابد و از اتلاف آن جلوگیری شود.

هرچند یارانه‌ها پنهان هستند، اما نباید میزان آنها مبهم و غیرقابل محاسبه باشد

یکی از مهم‌ترین چالش‌های دولت در تخصیص یارانه‌ها این است که میزان دقیق واقعی یارانه‌ها

جدیدی مانند قیمت‌گذاری پلکانی تا حدودی این مسئله را تعدیل کرده، اما همچنان توزیع یارانه به نسبت مصرف بیشتر خواهد بود؛ در وضعیت فعلی، افرادی که مصرف انرژی بیشتری دارند، بهره بیشتری از یارانه‌ها می‌برند که این موضوع منجر به عدم توازن در توزیع یارانه‌ها شده است. **در کشورهای با اقتصاد آزاد یارانه معنادار** گاهی موضوع یارانه‌ها در کشورهای دیگر به‌ویژه کشورهای توسعه‌یافته مطرح می‌شود، در این کشورها موضوع یارانه اهمیت کمتری دارد زیرا بیشتر آنها دارای اقتصاد و تجارت آزاد هستند. تمامی مرادفات این کشورها با سایر کشورها بر مبنای عرضه و تقاضا صورت گرفته و قیمت‌گذاری محصولات با در نظر گرفتن هزینه‌های تولید و سایر عوامل انجام می‌شود.

به‌عبارتی در اقتصاد آزاد، دولت‌ها نقش کمتری در حوزه یارانه‌ها دارند و هزینه تمام‌شده انرژی به هر شکل و مقداری که باشد در قیمت نهایی محصول لحاظ می‌شود؛ زیرا خود متقاضی و عرضه‌کننده با هم توافق کرده‌اند و قیمت یک محصول توسط دولت‌ها تعیین نمی‌شود و تمام هزینه‌ها به صورت جهانی یا آزاد در قیمت تمام‌شده لحاظ می‌شود. به این ترتیب، در کشورهای توسعه‌یافته با اقتصاد آزاد، یارانه‌ها نقش کمتری دارند و تأثیر دولت در تعیین قیمت‌ها و تخصیص یارانه کمتر است.

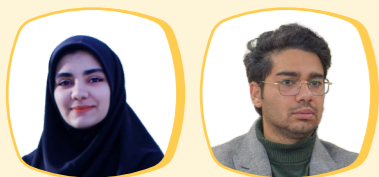
یارانه‌ها به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده است

سازمان‌های مردم‌نهاد عمدتاً نقش مطالبه‌گری و پیگیری مسائل اجتماعی را بر عهده دارند. در حال حاضر، چالش یارانه‌ها به یک مسئله اجتماعی تبدیل شده و سمن‌ها می‌توانند در پیگیری شفاف‌سازی و برقراری عدالت در توزیع یارانه‌ها نقش موثری ایفا کنند. پیگیری شفاف‌سازی یارانه‌ها و درخواست عدالت در توزیع آن‌ها می‌تواند یکی از مطالبات اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد باشد.

پرونده ویژه

تداوم تخصیص غلط یارانه پنهان آب موجب ازدیاد مصرف و هدررفت آب در بخش‌های مختلف شده است؛

اصلاح یارانه پنهان آب؛ راهکاری برای جلوگیری از هدررفت منابع آب

♦ امین وطن‌پور، کارشناسی ارشد مدیریت کسب و کار گرایش استراتژی
♦ مهسا ناطقی، کارشناسی شیمی کاربردی - خبرنگار انرژی و صنعت

راهکارهای قیمتی یا غیرقیمتی، دولت چهاردهم کدام سناریو را برای اصلاح یارانه پنهان آب انتخاب خواهد کرد؟

انرژی و آب دو مفهوم گره‌خورده با نام ناترازی هستند؛ شاید به آن اندازه که در مورد ناترازی انرژی و یارانه آن شنیده‌اید، درباره ناترازی آب و یارانه پنهان آب نشنیده باشید. ایران با توجه اقتضائات اقلیمی و تاریخی، گستردگی‌های جغرافیایی و جمعیتی، همچنین شرایط خاص نظام مصرف آب خود، برای سهولت دسترسی و استفاده از منابع آب قابل شرب توسط مردم و یا قابل استفاده توسط صنعت و کشاورزی، دست به وضع یارانه پنهان بر آب زده است. این یارانه مانند یارانه انرژی منجر به بروز تبعاتی شده و بر اهمیت حرکت به سمت اصلاح و بازتخصیص درست آن افزوده شده است. در این پرونده ابعاد مختلف سیاست‌های بازتخصیص، ماهیت‌شناسی و سازوکارهای یارانه‌های پنهان آب مورد بررسی قرار گرفته است.

قیمت مصرفی پایین آب؛ عامل عدم مصرف صحیح آب

تأمین آب شرب سالم و بهداشتی وظیفه حاکمیتی دولت و جزء حقوق بشر است. در ایران، به دلیل محدودیت منابع آب و مشکلات زیرساختی، تأمین آب شرب همواره چالش‌هایی داشته است. بر اساس آمار رسمی نهادهای اقتصادی، روزانه مبلغ قابل توجهی از یارانه آب به هر ایرانی تخصیص می‌یابد. هدف از پرداخت این یارانه در ایران، تأمین رفاه شهروندان است؛ اما معمولاً دهک‌های درآمدی بالاتر بیشتر از این یارانه بهره‌مند می‌شوند (برای نمونه در حوزه مصرف خانگی، مناطق شمالی تهران بخش زیادی از آب شرب تهران را صرف پُر کردن استخر، سونا، جکوزی و سایر تفریحات خود می‌کنند). اگرچه یارانه آب به عنوان یک کالای ضروری، منطقی به نظر می‌رسد؛ اما مصرف بالای آب در خانه‌های ویلایی برای آبیاری درختان و پُر کردن استخرها نشان‌دهنده ضرورت

بازنگری در این مورد است. خشک‌سالی‌های اخیر نیز امنیت غذایی و مدیریت صحیح منابع آب در بخش کشاورزی را به‌عنوان بزرگ‌ترین مصرف‌کننده آب، تحت تأثیر قرار داده است. به دلیل اختلاف بین قیمت فروش و قیمت تمام‌شده آب شرب، دولت به مشترکان آب شرب پنهان یارانه می‌دهد. برای نمونه بین قیمت تمام‌شده و فروش آب شرب اختلاف چشم‌گیری وجود دارد به طوری که در سال ۱۳۹۶ قیمت فروش آب در بخش‌های شهری و روستایی به ترتیب حدود ۴۸ و ۲۴ درصد قیمت تمام‌شده بوده است. برای حفظ پایداری سیستم منابع آب و یا بازیابی آن، تدوین قوانین و ضوابط هوشمندانه در کنار برنامه‌های واقع‌گرایانه ضروری است.

سال	شهری		روستایی	
	تمام شده	فروش	تمام شده	فروش
۱۳۸۹	۲۵۵۲	۱۳۱۳	۳۴۷۴	۴۳۱
۱۳۹۰	۶۰۵۷	۲۶۰۶	۴۴۷۷	۱۱۰۱
۱۳۹۱	۶۲۹۱	۲۹۴۳	۶۵۹۲	۱۱۲۱
۱۳۹۲	۶۹۳۶	۳۵۱۷	۷۶۵۹	۱۲۰۱
۱۳۹۳	۷۹۸۱	۳۹۳۸	۷۵۴۲	۱۴۸۷
۱۳۹۴	۸۷۰۵	۴۲۵۴	۸۶۱۳	۱۹۱۹
۱۳۹۵	۸۹۶۲	۴۶۰۰	۴۰۶۷۷	۲۵۷۶
۱۳۹۶	۹۷۰۰	۴۶۵۲	۱۰۹۸۳	۲۶۸۴

جدول ۱: قیمت تمام‌شده و فروش آب شرب (ریال) (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۶)

یارانه پنهان آب با هدف حمایت از مصرف‌کننده، به تقابل با صیانت از منابع آبی برخاسته است

در دهه‌های گذشته، پرداخت یارانه به آب باعث پایین نگه‌داشتن قیمت مصرفی آن شده که از یک سو باعث مصرف بی‌رویه آب و از سوی دیگر هزینه‌های هنگفتی را به دولت تحمیل کرده از طرفی نیز پرداخت یارانه‌ها یکی از سیاست‌های حمایتی دولت برای کاهش فاصله طبقاتی و افزایش رفاه عمومی است؛ اما در حال حاضر یارانه‌ها نه تنها به اهداف خود نرسیده‌اند بلکه به مشکلات اقتصادی کشور افزوده‌اند. در بخش کشاورزی، دولت بیشترین حمایت خود را با استفاده از یارانه‌های انرژی و آب مصرفی ارائه داده است. پرداخت ۶۰ تا ۷۰ درصدی یارانه پنهان آب در ایران، قیمت آب را پایین‌تر از قیمت واقعی آن نگه داشته و این امر باعث مصرف بی‌رویه آب شده است. مصرف ناصحیح و اتلاف ۶۵ درصد از آب‌های سطحی در بخش کشاورزی (۹۰ درصد آب در بخش کشاورزی مصرف می‌شود)، منجر به نابودی کمی و کیفی آبخوان‌ها و فرونشست دشت‌ها شده است. تعیین و تخمین هزینه تأمین آب مصرفی و مقدار یارانه پرداختی آب در بخش‌های مختلف؛ می‌تواند گامی اساسی در اصلاح قیمت آب باشد.

باید واقعیت‌های جغرافیایی خود را بپذیریم

اهمیت حیاتی آب و نیاز ضروری همگان به آن، موجب شده که دولت‌ها با نگاه حمایتی و تخصیص یارانه، آب را در اختیار شهروندان قرار دهند. این رویکرد در ایران نیز در بخش‌های مختلف مصرف آب، به ویژه شرب، از گذشته حاکم بوده است. با این حال، تغییرات آب و هوایی در سال‌های اخیر منابع آبی ایران را دستخوش نوسانات زیادی کرده است. ایران تنها ۱۱٫۱ درصد از مساحت جهان را دارد، اما میزان آب تجدیدپذیر آن تنها ۰٫۲۴ درصد از جهان است. این کشور ۸۵ درصد مساحت خشکی و نیمه‌خشکی دارد و با توجه به سرانه جهانی بارندگی، وارد تنش آبی شده است. منابع آب ایران در دهه‌های گذشته با سرعتی باور نکردنی کاهش یافته‌اند و نشانه‌هایی مانند فرونشست زمین، هجوم ریزگردها و خشک شدن تالاب‌ها هشدارهای جدی در این زمینه محسوب می‌شوند.

ارزش اقتصادی ذاتی آب افزایش پیدا کرده است

امروزه آب دیگر یک کالای فراوان و فاقد ارزش اقتصادی نیست؛ بلکه کالایی بدون جایگزین و با ارزش اقتصادی بالاست که دارای مصارف متعدد می‌باشد. استفاده مداوم از منابع آب نمی‌تواند با سرعتی بیشتر از توان چرخه طبیعت در بازتولید آن صورت گیرد. ایران جزو مناطق گرم و خشک است و آب زیرزمینی مهم‌ترین منبع تأمین آب در آن محسوب می‌شود. برای مثال، در دشت مشهد ۸۵ درصد آب مصرفی از منابع زیرزمینی تأمین می‌شود و در مناطق فاقد رودخانه دائمی و فصلی این وابستگی به ۱۰۰ درصد می‌رسد. اما اضافه برداشت از این منابع، به ناپایداری و افت مستمر آب زیرزمینی و در نهایت اضمحلال این منابع در بسیاری از دشت‌های ایران منجر شده است. ادامه این روند، ناپایداری توسعه وابسته به آب زیرزمینی را تشدید می‌کند.

تفاوت یارانه آشکار و پنهان

در حسابداری ملی، مخارج (هزینه آشکار) محاسبه می‌شود، اما هزینه نامشهود (عدم نفع) و یا نفع نامشهود محاسبه نمی‌شود. یارانه به طور کلی نوعی کمک مالی یا انتقال منابع اقتصادی دولت به خریداران و فروشندگان کالا و خدمات است. پرداخت یارانه یکی از شناخته‌شده‌ترین راه‌های انتقال درآمد به گروه‌های کم‌درآمد جامعه است. این یارانه‌ها به دو نوع پنهان و آشکار تقسیم می‌شوند. یارانه آشکار؛ زمانی پرداخت

می‌شود که دولت با پرداخت مبلغی از بودجه خود باعث می‌شود قیمت کالا کمتر از قیمت تمام‌شده باشد. یارانه پنهان، به نوعی از یارانه اطلاق می‌شود که موجب ایجاد هزینه یا محرومیت از کسب درآمد برای دولت می‌شود و در بودجه دولت و حساب‌های ملی ثبت نمی‌شود. ایران از نظر منابع تأمین آب در شرایط بحرانی قرار دارد و یکی از دلایل اصلی این امر، تخصیص یارانه به آب و در نتیجه قیمت پایین فروش آب به مصرف‌کننده و هدر رفت این منبع ارزشمند است.

بخش اعظم هدررفت آب در بخش کشاورزی ناشی از تبخیر سطحی شدید در کشور است

در سراسر دنیا، حدود ۷۰ درصد آب شیرین در بخش کشاورزی مصرف می‌شود و این میزان در مناطق خشک و نیمه‌خشک به ۸۵ تا ۹۵ درصد می‌رسد. بنابراین، مدیریت مصرف صحیح آب در بخش کشاورزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. یکی از مشکلات اصلی مصرف آب در کشاورزی این است که بخش زیادی از آبی که برای کشاورزی رهاسازی می‌شود، در مسیرها و کانال‌ها تبخیر می‌شود و نه تنها در زمین‌های کشاورزی استفاده نمی‌شود؛ بلکه به ذخایر آب زیرزمینی نیز افزوده نمی‌گردد. متوسط بارش باران در ایران حدود یک‌سوم دنیا و تبخیر آب در ایران سه برابر میانگین جهانی است. این نشان می‌دهد که بهره‌وری مصرف آب در کشاورزی بسیار پایین است، اما به این معنا نیست که تمامی آبی که برداشت می‌شود به دست کشاورز می‌رسد و مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. دو مشکل اصلی مصرف آب در بخش کشاورزی عبارت‌اند از: هدررفت آب از طریق تبخیر زیاد از زمان رهاسازی تا رسیدن به دست کشاورز و هدررفت آب در زمین کشاورزی به‌صورت‌هایی نظیر آبیاری غیر بهره‌ور و کشت نامتناسب با اقلیم.

اصلاح مصرف آب در بخش کشاورزی نیازمند راهکارهایی است که به کاهش تولید و کوچک‌سازی این بخش منجر نشود. نقش کشاورزی در اقتصاد اجتماعی ایران (اشتغال‌زایی) و اهمیت امنیت غذایی، ایجاب می‌کند که با دقت به این مسائل پرداخته شود. مرور سوابق تبادل نفت و غذا، چالش‌های تأمین گندم و شرایط تحریم‌ها، اهمیت امنیت غذایی در ایران را اثبات می‌کند.

راندمان آب در صنعت و ساختمان بسیار پایین است

حسب آخرین آمارها سرانه مصرف کل آب حجم ۲۳۳ لیتر به‌ازای هر نفر در شبانه‌روز بوده است. سرانه مصرف بخش خانگی ۱۹۱ لیتر به‌ازای هر نفر در شبانه‌روز و سرانه مصرف هر واحد خانگی ۴۷۸ لیتر به‌ازای هر واحد است. این ارقام در برخی از مناطق کلان‌شهرهای کشور مانند تهران به بیش از ۳۰۰ لیتر در شبانه‌روز می‌رسد. بر اساس آمار ذکرشده در سال‌های گذشته، سهم بخش صنعت از منابع آب تجدیدپذیر کشور تنها ۲ درصد است. این عدد در مقایسه با میزان جهانی آن به‌وضوح کمتر است و این در حالی است که صنعت بالاترین بهره اقتصادی را از آب حاصل می‌کند. بهره‌وری آب در صنعت در ایران حدوداً یک‌هفتم متوسط جهانی می‌باشد. متأسفانه فقدان ارزش اقتصادی آب باعث شده بازچرخانی و استفاده از پساب‌های صنعتی در کشور آن‌گونه که باید گسترش نیابد و حتی فناوری‌های متناسب برای آن، رشد مناسب پیدا نکند. بنابراین اصلاح تعرفه‌گذاری را می‌توان به ابزاری برای ترغیب صنایع به بهبود فناوری و اصلاح کردار محیط‌زیستی آن‌ها مبدل کرد. در سال‌های اخیر نیز بیش از ۵۰ درصد نیاز مردم در شرب، صنعت و کشاورزی از منابع زیرزمینی تأمین می‌شود. این منابع به‌سوی نابودی و اضمحلال پیش می‌روند و نه تنها با یک یا دو بار بارش سالیانه این منابع احیا نخواهند شد؛ بلکه در بهترین شرایط بارش، ۲۰ سال طول خواهد کشید تا این منابع به حالت اول بازگردند.

رضا براتی رئیس گروه تحقیقات کاربردی شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی:

اقتصاد مدیریت منابع آب نیازمند بازنگری است

با توجه به کاهش روزافزون منابع موجود آب شیرین و عدم مدیریت صحیح در بخش مصرف، تعدیل یارانه پنهان و اصلاح قیمت‌گذاری مناسب آب، نقش مهمی در کاهش اتلاف و بهینه‌سازی مصرف آب در کشور دارد.

بررسی نگاه کارگزاران آب در زمینه مدیریت و تخصیص درست یارانه پنهان و آشکار آب می‌تواند حاوی نکات ارزشمندی باشد؛ در ادامه با دکتر رضا براتی دکتری مهندسی عمران هیدرولیک و منابع آب و براتی رئیس گروه تحقیقات کاربردی شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی، گفتگو کرده‌ایم.

مدیریت مصرف آب به دلیل تأثیر یارانه، کم اثر است

کشورمان از نظر مدیریت مصرف منابع آب در شرایط مناسبی قرار ندارد. یکی از دلایل این امر تخصیص یارانه به آب و در نتیجه ارزش اقتصادی پایین آب از دیدگاه مصرف‌کننده و هدررفت این منبع ارزشمند است. یارانه پنهان آب به دو بخش آب خام و انرژی مصرفی برای تصفیه و انتقال به آب، تعلق می‌گیرد. این یارانه در تمامی بخش‌های مصرف شامل شرب و خدمات، صنعت و کشاورزی اختصاص داده شده است و در تمامی بخش‌ها انگیزه مصرف‌کننده برای افزایش بهره‌وری اقتصادی مصرف را کاهش داده است. این موضوع منجر به آن شده است که دولت به سمت مدیریت تأمین سوق داده شود و به نوبه خود منجر به تحمیل هزینه‌های گزاف برای انجام طرح‌های تأمین آب شده است. البته ضروری است هر دو بخش مدیریت مصرف و مدیریت تأمین با برنامه و آینده پژوهشی مدنظر قرار گیرند.

بررسی نحوه تعیین قیمت آب

بر اساس قانون توزیع عادلانه آب، وزارت نیرو موظف است نرخ آب را برای مصارف شهری، کشاورزی، صنعتی و سایر مصارف با توجه به‌نحوه استحصال و مصرف برای هر یک از مصارف تعیین و پس از تصویب شورای اقتصاد وصول نماید. در مواردی که استحصال آب به‌وسیله دولت انجام پذیرفته و به‌صورت تنظیم‌شده در اختیار مصرف‌کننده قرار گیرد، نرخ آب با در نظر گرفتن هزینه‌های جاری از قبیل مدیریت، تعمیر و نگهداری، بهره‌برداری و هزینه استهلاک تأسیسات و با توجه به شرایط اقتصادی، اجتماعی هر منطقه تعیین و از مصرف‌کننده دریافت می‌شود.

میزان یارانه تخصیصی به آب در شهر مقدس مشهد

در یک پژوهش با درنظرگرفتن چندین سناریو، یارانه آب در شهر مقدس مشهد محاسبه شد. نتایج نشان داد یارانه پنهان هر مترمکعب آب خام،

وضعیت دقیق مصرف آب و هزینه‌های پنهان آن در هر منطقه مشخص نیست

اجزا	سهم اجزا در قیمت تمام شده یک مترمکعب آب (ریال)	درصد
خرید آب خام و حق‌النظاره	۴۸۸	۵
برق مصرفی	۳۹۰	۴
مواد مصرفی	۹۸	۱
هزینه نیروی کار	۲۶۲۵	۲۷
استهلاک	۴۰۰۲	۴۱
نگهداشت و تعمیرات	۶۸۳	۷
خدمات قراردادی	۷۸۱	۸
سایر هزینه‌های فرآیندی	۶۸۳	۷
هزینه مالی	۰	۰
جمع	۹۷۶۰	۱۰۰

جدول: قیمت تمام شده آب شرب در سال ۱۳۹۶

انوش نوری اسفندیاری از بنیان‌گذاران اندیشکده تدبیر آب ایران و فعال حوزه سیاست‌پژوهی آب:

کارگزاران آب، توان محاسبه ارزش واقعی آب را ندارند

توجه به جنبه‌های مختلف محاسبه هزینه کامل آب؛ برای عارضه‌یابی روند محاسبه یارانه پنهان آب لازم است. محاسبه مالی هزینه تمام‌شده واقعی و جامع آب در سیستم‌های کنونی دشوار و نادقیق است.

برای کسب اطلاعات بیشتر در زمینه یارانه پنهان آب گفتگویی با مهندس نوری اسفندیاری متخصص در حوزه اقتصاد کشاورزی و آب و پژوهشگر حوزه طرح‌های منفرد و جامع آب، برنامه‌ریزی اقتصاد آب در حوزه ستادی وزارت نیرو، سیاست پژوهی آب و از بنیان‌گذاران اندیشکده تدبیر آب ایران داشتیم.

اقتصادی اثرگذاری ندارد.

ریشه اصلی تلفات و تخصیص نامناسب با کمیابی آب و انرژی، یارانه پنهان است

مسئله یارانه‌های پنهان در زمینه منابع طبیعی را نمی‌توان به‌طور یک‌جانبه در سطح خرد و در قلمرو سازوکارهای بازار بررسی و حل کرد. البته ریشه اصلی تلفات و تخصیص نامتناسب با کمیابی آب و انرژی، یارانه پنهان است؛ اما کاهش تلفات تنها عامل نیست و باید مجموعه‌ای از عوامل، ضدانگیزه‌ها و موانع را هدف قرار داد. برای نمونه تا زمانی که امکان سنجش و تحویل سنجیده آب به هر یک از بهره‌برداران نهایی آن وجود نداشته باشد؛ افزایش قیمت‌ها، نه در مزارع و حوزه کشاورزی و نه در مصارف شهری، انگیزه کافی برای صرفه‌جویی در مصرف‌کننده نهایی به وجود نمی‌آورد و اندیشه «سواری مجانی» که پدیده شناخته شده در اقتصاد است را از ذهن او پاک نمی‌کند. به‌علاوه سرانه برداشت بالای آب در شهرها بعضاً ممکن است به‌دلیل تلفات آب در سامانه توزیع یا تخصیص بیش از اندازه آب به فضای سبز و مصارف غیرخانگی آن باشد که تصمیم‌گیری آن با مصرف‌کننده خانگی نیست.

کارگزاران آب، توان محاسبه ارزش واقعی آب را ندارند

توجه به جنبه‌های مختلف محاسبه هزینه کامل آب برای عارضه‌یابی روند محاسبه یارانه پنهان آب لازم است. برای انجام این محاسبات باید در سیستم حساب‌های اقتصادی کشور، اصطلاحاً «حساب‌های اقماری» تأسیس شود. سازمان ملل در این زمینه اقداماتی را با تکیه بر الگوی مناسب کشور استرالیا نشر و ترویج کرده است. در برنامه چهارم توسعه نیز اجرای طرح‌های پایلوت با عنوان «ارزش واقعی آب» پیش‌بینی شده بود که به سرانجام نرسید و رها شد. با توجه به سیستم مالی شرکت‌های کارگزار آب، محاسبه مالی هزینه تمام‌شده دشوار و نادقیق است. این سیستم‌ها توان محاسبه هزینه‌های اقتصادی و محیط زیستی را ندارند.

باید پژوهش کلانی برای سنجش تأثیرات مختلف یارانه پنهان انجام شود

تأثیرات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و... تخصیص یارانه‌های پنهان آب با مدل‌های خرد و جزئی؛ قابل بررسی و اندازه‌گیری نیست و باید مطالعات و پژوهش‌های کلان مانند به‌کارگیری مدل‌های تعادل عمومی انجام داد. ایجاد تغییرات افزایشی و کاهش در زمینه تخصیص یارانه‌های پنهان آب، بدون استفاده از برنامه‌های حمایتی، اجتماعی، تقویت نظام تحویل حجمی و نرخ‌گذاری حجمی صحیح برای مصرف‌کننده نهایی، آثار منفی گسترده‌ای خواهد داشت. دیگر کشورها نیز تجاربی در زمینه تخصیص یارانه آب دارند؛ بانک جهانی با انجام مطالعات اقتصادی و سیاسی بلندمدت، قدم‌هایی در این زمینه برداشته، علت طولانی‌بودن این مطالعات پرهیز از خطرات گرت‌برداری از تجربیات دیگران در نظام‌های متفاوت بوده و انجام سیاست‌پژوهشی با روش‌های نوین مانند PEA یا تحلیل اقتصاد سیاسی

الزامی است.

مسئله عدالت در بهره‌گیری از یارانه پنهان آب، شفاف نیست

تحولات اقتصادی مانند کاهش ارزش ریال بی‌گمان بر تعادل جزئی و خرد و در تعادل عمومی مؤثر است و نیاز به پژوهش و تحلیل گسترده‌تری دارد. پیش‌شرط‌ها و الزامات اصلاح وضعیت کنونی یارانه آب، مستلزم انجام مطالعات اقتصاد سیاسی و سیاست‌پژوهی در سطح مناطق مختلف و با روش مناسب است، تا از تبعات اجتماعی اصلاح در این حوزه جلوگیری کند. چنانچه تغییری در وضعیت کنونی تخصیص یارانه پنهان و آشکار ایجاد نشود، مهم‌ترین تأثیر مشهود آن افزایش شتاب به افت سطح آب زیرزمینی است که باعث فرونشست شتابان زمین در ۵ درصد مساحت کل کشور و پدیده ریز غبار با منشأ داخلی است. به روایتی ۱۶ کلان‌شهر و ۸۰۰ شهر در پهنه فرونشست‌ها واقع شده است. موضع برنامه هفتم توسعه در زمینه یارانه پنهان آب، افزایش قیمت‌ها بدون توجه به عوامل مکمل لازم برای اثربخشی سیاست‌ها است و در آن به ابزارهای غیرقیمتی کم‌توجهی

پیوست عدالت و دارای ارزش بودن؛ در سیستم تخصیص کنونی یارانه آب نادیده گرفته شده است

پیوست عدالت و ارزشمندبودن در سیستم تخصیص کنونی یارانه آب در ایران به‌طورجدی نادیده گرفته شده است. این مسئله به‌ویژه در شرایط کنونی که کمبود آب و بحران‌های زیست‌محیطی به‌شدت احساس می‌شود، اهمیت بیشتری پیدا کرده که در ادامه به بررسی ابعاد این موضوع می‌پردازیم. عدم‌وجود قوانین مؤثر برای مدیریت مصرف آب

هادی محمدپور، نماینده مردم گناباد و عضو کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی کشور:

الگوسازی‌های اجتماعی و فرهنگی، پیش‌شرط اصلاح یارانه پنهان آب است

اعمال یارانه‌های پنهان در درازمدت، با توجه به ناترازی‌ها در بخش انرژی و آب، چندان توجیه‌پذیر نیست؛ زیرا موضوعات اقتصادی، تورم و مناسبات سیاسی بر سیاست‌گذاری‌های حوزه زیست‌محیطی و صنعت آب و برق تأثیرگذار هستند.

برای بررسی الزامات اصلاح الگوی مصرف مردم در زمینه آب و اطلاع از فضای نمایندگان مجلس گفتگویی با دکتر هادی محمدپور، نماینده مجلس و عضو کمیسیون اقتصادی انجام داده‌ایم.

تفاوت ارزش واقعی آب بیشتر از بهای کنونی آن است

به گفته متخصصان، قیمت واقعی آب در بخش‌های کشاورزی، شهری و صنعت با آنچه که در عرف (قبض آب) به‌عنوان آب‌بها پرداخت می‌شود، متفاوت است. در واقع، ارزش واقعی آب بسیار بالاتر از تعرفه رایج است که به این تفاوت قیمت، یارانه پنهان گفته می‌شود. اعمال این یارانه‌ها در درازمدت، باتوجه‌به ناترازی‌ها در بخش انرژی و آب، چندان توجیه‌پذیر نیست؛ زیرا مسائل اقتصادی، تورم و مناسبات سیاسی بر سیاست‌گذاری‌های حوزه زیست‌محیطی و صنعت آب و برق تأثیرگذار هستند.

برنامه هفتم و الگوی کشت بهینه

نمونه‌های این ملاحظات و تغییرات در تدوین برنامه هفتم مشهود است. در برنامه هفتم توسعه نسبت به اتخاذ الگوی کشت بهینه در بخش کشاورزی تأکید شده و در همین راستا در بند پ ماده ۳۸ برنامه هفتم (لایحه) آمده است «طی سال‌های اجرای این قانون به‌منظور تقویت و حفظ منابع آبی کشور، وزارت امور اقتصادی و دارایی (گمرک جمهوری

شد. مسئله عدالت و برابری تمام اقشار جامعه در بهره‌گیری از یارانه پنهان آب به مطالعه و شفاف‌سازی نیاز دارد.

خانه هم‌افزایی انرژی و آب از مطالعات علمی در زمینه یارانه پنهان آب حمایت کند

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خانه هم‌افزایی انرژی و آب که به شکل تخصصی در زمینه انرژی و آب و محیط زیست به فعالیت مشغول هستند. درباره مسئله یارانه پنهان آب و دیگر چالش‌های کشور؛ تشویق به انجام پژوهش‌های لازم، تحلیل اقتصاد سیاسی و جلوگیری از پنهان‌کاری، نقد و بررسی مطالعات انجام شده و حمایت از مطالعات علمی در این زمینه است. پیشنهاد انجام مطالعه پیرامون میزان عدم‌النفذ واقعی دولت‌ها از تخصیص یارانه پنهان آب را دارم چرا که این مهم بی‌گمان در کاهش بودجه دولت و آثار توری حاصل از آن نقش مهمی داشته اما به مطالعه و سنجش دقیق‌تری نیاز دارد.

و تشویق به صرفه‌جویی، یکی دیگر از دلایل نادیده گرفتن عدالت در تخصیص یارانه‌هاست. این قوانین می‌توانند به ایجاد رفتارهای صحیح مصرف کمک کنند و از هدررفت منابع جلوگیری نمایند؛ به هر صورت باید ارزش آب سریع‌تر در نظام مصرفی مردم، جای خود را باز کند و یکی از راه‌ها بهره‌گیری از سیاست‌های قیمتی است.

هادی محمدپور، نماینده مردم گناباد و عضو کمیسیون اقتصادی مجلس شورای اسلامی کشور:

الگوسازی‌های اجتماعی و فرهنگی، پیش‌شرط اصلاح یارانه پنهان آب است

اعمال یارانه‌های پنهان در درازمدت، با توجه به ناترازی‌ها در بخش انرژی و آب، چندان توجیه‌پذیر نیست؛ زیرا موضوعات اقتصادی، تورم و مناسبات سیاسی بر سیاست‌گذاری‌های حوزه زیست‌محیطی و صنعت آب و برق تأثیرگذار هستند.

برای بررسی الزامات اصلاح الگوی مصرف مردم در زمینه آب و اطلاع از فضای نمایندگان مجلس گفتگویی با دکتر هادی محمدپور، نماینده مجلس و عضو کمیسیون اقتصادی انجام داده‌ایم.

اسلامی ایران) مکلف است، سالانه نیم درصد (۰.۵٪) از ارزش محصولات کشاورزی و غذایی آب‌بر صادراتی خلاف الگوی کشت را به‌عنوان عوارض، اخذ و هر سال نیم درصد (۰.۵٪) به این عوارض اضافه نماید تا در پایان سال پنجم میزان آن به دو و نیم درصد (۲.۵٪) برسد. درآمد حاصل از این عوارض به ردیف مربوط درآمدی نزد خزانه‌داری کل کشور واریز می‌شود. هفتاد درصد (۷۰٪) درآمد حاصل از اجرای این بند به‌منظور احیای قنوات، افزایش بهره‌وری آب و محصولات کشاورزی، اجرای طرح‌های آبخیزداری و الگوی کشت در اختیار وزارت جهاد کشاورزی و سی درصد (۳۰٪) مابقی به‌منظور نصب کنتورهای هوشمند چاه‌های آب کشاورزی در اختیار وزارت نیرو قرار می‌گیرد. فهرست محصولات کشاورزی و غذایی مشمول این بند، به‌صورت سالانه توسط وزیر جهاد کشاورزی در ابتدای هر سال تهیه، تصویب و ابلاغ می‌گردد. وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی و امور اقتصادی و دارایی مکلفند گزارش عملکرد این بند را سالانه به مجلس ارسال نمایند.» این اقدامات در برنامه هفتم توسعه به‌منظور حفاظت از منابع آبی و افزایش بهره‌وری کشاورزی طراحی شده‌اند که در نهایت منجر به کاهش مصرف آب و بهبود بهره‌وری اقتصادی کشاورزان خواهد شد. گزارش دهی سالانه به مجلس نیز به نظارت دقیق‌تر در اجرای این برنامه‌ها کمک می‌کند.

الگوسازی‌های اجتماعی و فرهنگی پیش‌شرط اصلاح یارانه پنهان آب است

طبیعتاً آن دسته از مشاغل بخش خصوصی و صنایع پُرآب‌بر یا بخشی از مصرف‌کنندگان آب در بخش کشاورزی که به الگوی کشت پُر‌مصرف اشتغال دارند، از محل این یارانه پنهان منتفع می‌شوند و بار اضافی تأمین آن بر دوش دولت قرار می‌گیرد. هر نوع تغییر در نگرش‌ها، سیاست‌گذاری‌ها و رفتار جامعه در این حوزه‌ها ابتدا نیاز به الگوسازی‌های اجتماعی و فرهنگی دارد. پاسخ به این سوال نیازمند بررسی الگوهای رفتاری و اجتماعی جامعه مصرف‌کنندگان است و اینکه ما توزیع منابع را در چه سطحی مطلوب و عادلانه تعریف کنیم. طبیعتاً برای مصرف‌کنندگانی که سال‌ها با فرهنگ عرضه‌محور منابع طبیعی و انرژی بدون محدودیت (یارانه پنهان) سازگار شده‌اند، هر تغییری در الگوها ابتدا با چالش مواجه می‌شود و بعضاً ممکن است به بی‌عدالتی تعبیر شود.

حذف یارانه‌ها در بخش کشاورزی و صنعت

در بخش‌های کشاورزی و صنعت نیز حذف یارانه‌ها زمانی می‌تواند اثربخش و عادلانه باشد که با سازوکار مناسب و ایجاد زیرساخت‌های لازم صورت بگیرد تا احیاناً منجر به سوء استفاده و راه‌های فرار قانونی نشود. به تازگی با دستور وزیر نیرو یارانه پنهان از قبض گروه پرمصرف‌ها در حوزه آب شهری حذف شده است. به عبارتی، مشترکینی که در گروه بدمصرف هستند، قیمت غیر یارانه‌ای آب را پرداخت خواهند کرد. این اقدام به این معناست که مشترکینی که به صورت نامتعارف آب مصرف می‌کنند، باید هزینه آب را به قیمت‌های غیر یارانه‌ای پرداخت کنند. این تصمیم به منظور ایجاد عدالت بیشتر و تشویق به مصرف بهینه آب اتخاذ شده

بررسی پیوست‌های مدیریتی آب و هزینه‌های پنهان آن

مدیران شرکت‌های آب‌وفاضلاب در ایران با چالش‌های جدی مالی و مدیریتی روبه‌رو هستند که تأثیرات عمیقی بر کیفیت خدمات ارائه‌شده و زیرساخت‌های این شرکت‌ها دارد. بدهی‌های انباشته و مشکلات نقدینگی به‌ویژه در شرایط کنونی، مانع از اجرای مؤثر وظایف حیاتی این شرکت‌ها

پرونده‌ویژه

است. هدف اصلی این است که مصرف‌کنندگان پرمصرف با پرداخت هزینه‌های واقعی مصرف خود، انگیزه بیشتری برای کاهش مصرف و بهینه‌سازی استفاده از منابع داشته باشند.

نه به نگاه تک‌عاملی آری به دیدگاه جامع

در مورد تخصیص یا عدم تخصیص یارانه در بخش آب و کشاورزی، دیدگاهی جامع این است که اصلاح قیمت‌ها و حذف یارانه‌ها تنها ابزاری برای کنترل حجم مصرف و تعدیل پارامترهای اقتصادی است. در نگاه کلان‌تر، باید دید که آیا این موضوع تأثیری بر سایر عوامل مرتبط با زنجیره تولید محصولات کشاورزی یا برداشت‌های غیرمجاز از منابع آب زیرزمینی دارد؟ و آیا منجر به تغییرات اثربخش در حوزه آب شهری می‌شود؟ به عبارت دیگر، اگر تنها نقش یک عامل را ببینیم اما برای جلوگیری از هدررفت بالای آب در سیستم فرسوده آب شهری برنامه‌ریزی نکنیم، بهره‌وری مطلوب حاصل نخواهد شد.

سازمان‌های مردم‌نهاد، بازوهای نیل به حکمرانی مطلوب

سازمان‌های مردم‌نهاد، خط رابط بین بخش‌های دولتی و مردم هستند و اگر رسالت خود را در ایجاد بستریهای کنش‌گری و مطالبه‌گری صحیح و ارتقای سطح آگاهی‌های اجتماعی به‌درستی ایفا کنند، می‌توانند یکی از بازوهای نیل به حکمرانی مطلوب باشند و به تقویت مشارکت‌های مردمی در راستای تحقق اهداف برنامه‌های بلندمدت کمک نمایند. این نهادها با ایفای نقش فعال خود می‌توانند تغییرات اجتماعی را به سمت پایداری هدایت کنند و حمایت‌های مردمی را به سوی تصمیمات بهینه‌سازی منابع جلب نمایند.

بررسی پیوست‌های مدیریتی آب و هزینه‌های پنهان آن

می‌شود. از طرف دیگر با توجه به اینکه بخش عمده‌ای از درآمدها صرف هزینه‌های جاری می‌شود، امکان سرمایه‌گذاری در پروژه‌های تحول‌آفرین کاهش می‌یابد.

محمد علایی رئیس کمیسیون آب و محیط زیست اتاق بازرگانی خراسان‌رضوی و مدیرعامل پیشین شرکت آب منطقه‌ای خراسان‌رضوی:

هزینه ریخت و پاش آب ثروتمندان را نیازمندان می‌دهند

حدود ۴۰ درصد مردم کمتر از استاندارد، ۳۶ درصد برابر استاندارد تا ۱٫۵ برابر بیشتر، ۱۴ درصد ۱٫۵ تا ۲ برابر بیشتر و ۱۰ درصد بیش از ۲ برابر استاندارد آب برداشت و مصرف می‌کنند.

برای کسب درک همه‌جانبه پیوست‌های دولتی یارانه پنهان آب و چالش‌های مدیریتی و شرکتی با مهندس محمد علایی مدیرعامل پیشین شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی گفتگو کرده‌ایم.

مسئله ما چگونگی پرداخت یارانه آب است

برای حل مسئله و چالش آب باید حاکمیت با مردم به زبان و فهم یکسانی برسد. در تعریف آب از واژه کالا استفاده می‌شود. ازاین‌رو باید بها و ارزش آن را تعیین کرد، آب با دیگر کالاها تفاوت‌های راهبردی دارد. ازاین‌رو در همه کشورها، فارغ از باورهای نظام‌های سیاسی، داشتن آب آشامیدنی سالم و گوارا از حقوق اولیه انسان است و دولت‌ها باید آب را برای مردم خود تأمین کنند. بر همین مبنا در همه کشورها به آب یارانه می‌دهند. از طرفی نمی‌توان آب را از محیط‌زیست جدا کرد. تصور کنید که آب از محیط‌زیست گرفته شود و تنها برای شرب، بهداشت، صنعت، خدمات و کشاورزی مصرف شود؛ چه کسی می‌تواند در دنیای برهوت

پرونده‌ویژه

نظر گرفته نمی‌شود، حدود ۱۰ یورو به‌ازای هر متر مکعب است. این ارزش پنهان شامل هزینه‌های بخار کردن آب از سطح اقیانوس‌ها و زمین و تبدیل آن به آب مقطر و جابه‌جایی آن در جای جای ایران است. یارانه‌های پنهان آب شامل هزینه‌های دولت‌ها برای ایجاد زیرساخت‌ها، مانند ساخت سد و حفر چاه، خطوط انتقال، ایستگاه‌های پمپاژ و پالایشگاه‌های آب و … می‌شود. برای مثال، سد دوستی، خط انتقال و پالایشگاه آب از آن به کلانشهر مشهد، تا سال ۱۳۸۶، یک‌هزار میلیارد تومان هزینه داشته است. در بهای آب مصرفی این هزینه‌ها و هزینه فرصت آب آشامیدنی و بهداشتی از مصرف‌کنندگان دریافت نمی‌شود. یارانه آشکار، هزینه‌هایی هستند که دولت پرداخت می‌کند و آن را نمی‌گیرد. بر مبنای داده‌های شرکت آب‌وفاضلاب مشهد بهای تمام‌شده هر مترمکعب آب که درب خانه تحویل داده می‌شود، نزدیک شش هزار تومان است. اما بهایی که دریافت می‌شود دو هزار تومان است. لذا در هر مترمکعب آب مصرفی چهار هزار تومان یارانه پرداخت می‌شود. در این برآورد ارزش ذاتی، زیست محیطی و هزینه فرصت آب مصرفی در صنعت و خدمات، هزینه استهلاک سدها، چاه‌ها، ایستگاه‌های پمپاژ، خط‌های انتقال، پالایشگاه‌های آب و شبکه پخش آب هم گنجانده نشده است. در کشورهای اروپایی میانگین بهای هر خانواده برای مصرف آب حدود ۳۰ یورو و با هزینه انرژی، گاز و برق، حدود ۱۵۰ یورو برآورد می‌شود.

چالش‌های زیرساختی و مصرف آب در ایران و جهان

با پرداخت یارانه‌های پنهان و آشکار مردم بهای بسیار کمتری برای آب و انرژی پرداخت می‌کنند. این مسئله در ایران و همه کشورهای جهان چالش‌زا و نیازمند بازنگری و اصلاح است. در بیشتر کشورها، حتی آمریکا، فرسوده بودن زیرساخت‌های آب چالش‌زا است و در هدر رفت آب مسئله آفرین. در ایران زیر ساخت‌های تأمین، انتقال و پخش آب آشامیدنی و بهداشتی شهری و روستای بسیار فرسوده است. آقایان ماکسول و یاتس، از دانشمندان برجسته آب، در کتاب ارزشمند «آینده آب، یک پیش‌بینی شگفت‌انگیز» گفته‌اند که برای به‌روزرسانی زیرساخت‌های آبی آمریکا، مانند خطوط انتقال و پالایشگاه‌های آب، هر آمریکایی باید هزار دلار پرداخت کند. با جمعیت ۳۵۰ میلیون نفری آمریکا، عدد بسیار بالاست. ازاین‌رو فرسودگی تأسیسات آبی درکشور ثروتمند و پربآیی مانند آمریکا نیز چالش‌زاست.

یارانه آب آشامیدنی و بهداشتی، بسیار نادرست و ناعادلانه و ناکارآمد است

بر مبنای دستاوردهای چندین قرن مدیریت آب در ایران و جهان، مصرف‌کننده باید بهای تمام‌شده آب را پرداخت کند. در ایران یارانه‌های سنگین پیدا و پنهان آب و انرژی به‌شکل نادرست، دور از عدالت، انصاف و زیان‌بخش تخصیص میابد. در کلان‌شهر مشهد، بر مبنای گزارش شرکت محترم آب‌وفاضلاب مشهد، حدود ۴۰ درصد مردم کمتر از استاندارد، ۳۶ درصد برابر استاندارد تا ۱٫۵ برابر بیشتر، ۱۴ درصد ۱٫۵ تا ۲ برابر بیشتر و ۱۰ درصد بیش از ۲ برابر استاندارد آب برداشت و مصرف می‌کنند. نیازمندان در گروه مصرف‌کنندگان کمتر آب و انرژی هستند. پخش آب ارزان و یارانه‌ای به این چهار گروه در حقیقت تأمین هزینه ریخت و پاش آب توانمندان از جیب نیازمندان است. دولت برابر قانون اساسی باید سرانهٔ استاندارد آب را برای مردم تأمین کند و آنکه آب بیشتر از این برداشت می‌کند باید بهای آن را بپردازد. ثروتمندان که مصرف بیشتری دارند، یارانه بیشتری می‌گیرند که دور از عدالت است. در حقیقت هزینه بخشی از آب مصرفی در خانه‌های بزرگ و ویلاها، جکوزی، سونا و ریخت و پاش‌های ثروتمندان را نیازمندان پرداخت می‌کنند.

مدل ۳ سطحی پیشنهادی برای تعرفه‌گذاری آب

آنان‌که آب بیشتری از استاندارد برداشت می‌کنند باید بهایش را بپردازند. پیشنهاد می‌شود درتعیین بهای آب می‌توان مصرف‌کنندگان

اقرآن

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

۷۳

را به سه گروه گروه‌بندی کرد؛ ۱، به نیازمندانی که کمتر از استاندارد آب مصرف می‌کنند، باید آب یارانه‌ای با بهای اندک داده شود. ۲. گروهی که برابر استاندارد آب مصرف می‌کنند، بهای تمام شده آب را پرداخت کنند. ۳. ثروتمندانی که بیشتر و بسیار بیشتر از استاندارد مصرف می‌کنند. بهای آب به میزانی دریافت شود که یارانه آب نیازمندان و دامنه سود شرکت‌های آب‌وفاضلاب را برای پرداخت هزینه‌های شرکت‌ها و به‌روز نگه‌داشتن زیرساخت‌های تأمین، پالایش و پخش آب تأمین کند.

بخش خصوصی و مردم انگیزه‌ای برای بهینه‌سازی مصرف آب و استفاده از ابزارهای کاهنده آب ندارند

پخش آب آشامیدنی و بهداشتی با یارانه‌های سنگین برای همه دهک‌های جامعه پیامدهای بسیار ناگواری دارد. مصرف‌کنندگان انگیزه‌ای برای کاهش مصرف و مصرف بهینه آب ندارند. زمانی که بهای آب مصرفی یک ماه خانواری ۵ هزار تومان باشد و بهای یک شیر آب کاهنده بیش از ۱۰۰ هزار تومان مردم انگیزه‌ای برای استفاده از شیرهای کاهنده یا کاهش نشستی آب نخواهند داشت.

با تداوم وضعیت موجود از هم‌پاشیدگی شرکت‌های آب و فاضلاب و از بین رفتن زیرساخت‌ها حتمی است

شرکت‌های آب‌وفاضلاب زیان‌ده و ورشکسته‌اند و رفته‌رفته و ناکارآمد خواهند شد. شرکت‌های مذکور توان تأمین و پخش آب آشامیدنی و بهداشتی با استانداردهای جهانی و تعمیر و نگهداری به‌روز زیر ساخت‌ها را ندارند. دولت باید از اعتبارات عمومی برای سراپا نگه‌داشتن شرکت‌های ورشکسته پرداخت کند این شیوه پیامدهای بسیار گسترده و نامناسبی به همراه دارد. چون مدیریت آب، زیان‌ده است بخش خصوصی هیچ انگیزه‌ای برای تأمین، پالایش و پخش آب و به‌روز نگه داشتن زیرساخت‌ها را ندارد. باید پرداخت یارانه‌های پیدا و پنهان آب که سنگین، زیان‌بخش و انگیزه‌گش است، اصلاح شود. در غیر این صورت از هم‌پاشیدگی شرکت‌های آب و فاضلاب و از بین رفتن زیرساخت‌ها حتمی است.

بازچرخانی آب خاکستری در ساختمان‌ها یک راه صرف‌جویی در آب

بررسی‌ها نشان می‌دهد که در شهرها و روستاها، کمتر از یک درصد آب آشامیدنی و بهداشتی برای آشامیدن استفاده می‌شود. ۲۶ درصد در آبریزگاه، ۲۴ درصد برای شستن رخت‌ها، ۲۰ درصد برای شستن ظرف‌ها، ۱۰ درصد برای شست و شوی بدن و ۱۰ درصد برای آبیاری باغچه‌ها و شست و شوی خانه و … برداشت می‌شود.

آب آشامیدنی و بهداشتی، آبی بسیار گران و کمیاب است. انتقال آن به پالایشگاه‌های آب و پالایش آن برابر استانداردهای پذیرفته شده برای آشامیدن و انتقال به خانه‌های مردم، مدیریت به‌روز زیرساخت‌ها بسیار گران است. در خانه بیش از ۲۵ درصد آب را برای شستن کاسه توالت هدر می‌دهیم. همچنین ۴۴ درصد، را برای شستن رخت‌ها و ظرف‌ها مصرف می‌کنیم. می‌توان پساب حمام و دستشویی را جمع‌آوری کرد و با آن کاسه توالت و ادار و مدفوع را شست و فضای سبز خانه را آبیاری کرد؛ کاری که در کشورهای پیشرفته انجام می‌شود.

برای کاهش آب مصرفی و برای شستن رخت‌ها، ظرف‌ها و شستشوی بدن پژوهش‌های کاربردی کارآمدی انجام می‌شود. مانند نزدیک‌کردن آب گرم‌کن به حمام یا ساخت شیرهایی که تا آب با دمایی که می‌توانیم تنظیم کنیم به سردوش حمام نرسد، شیر آب باز نشود و ساخت ماشین‌های رخت‌شویی و ظرف‌شویی با راندمان بالا و حجم آب مصرفی بسیار کم یا حتی صفر.

مشکلات مالی و فشارهای مدیریتی در بخش آب و فاضلاب

شرکت‌های دولتی و نیمه‌دولتی حوزهٔ آب ورشکسته و با مشکلات مالی

بسیار هستند. بدهی‌های سالانه برخی از شرکت‌ها چند برابر کل اعتبار تخصیصی آن‌هاست. برای نمونه زیان انباشته شرکت آب و فاضلاب استان خراسان رضوی ۶۰۰ میلیارد تومان است. در این شرایط، این شرکت چگونه می‌تواند تأمین، پلایش، انتقال و پخش آب، تعمیر و نگهداری زیرساخت‌ها، کاهش هدررفت آب از خطوط انتقال و پخش را به‌درستی انجام دهد و کیفیت آب را بهتر کند؟ این شرکت‌ها با هزاران تهدید و مشکل و با وجود بدقولی‌های فراوان نمایندگان مجلس و مدیران بالادستی استان و کشور در تأمین اعتبارات، شرکت‌ها را مدیریت می‌کنند. برخی از شرکت‌ها توان پرداخت حقوق و مزایای کارکنان را ندارند؛ از چنین شرکت‌هایی نمی‌توان انتظار ارائه خدمات استاندارد داشت، هرچند آنها با هر زحمتی که هست کارشان را انجام می‌دهند.

تاریخچه پرداخت یارانه‌ها و نقش دولت

از چند هزار سال قبل تا دهه ۴۰، مردم مالک آب بودند و آن را با کمک تشکل‌های مردمی شفاف، ارزان، پاک و پایدار مدیریت می‌کردند. بازار آب برپا بود و مصرف‌کننده بهای آب مصرفی و مالیات دولت را پرداخت می‌کرد. در سال ۱۳۵۲ با افزایش بهای نفت، نقش، کارکرد و ماهیت دولت در ایران تغییر کرد. تا پیش از آن دولت با عوارض و مالیات بر تولید و بازرگانی می‌چرخید و برای اینکه درآمدش بیشتر شود باید کمک می‌کرد تا تولید بیشتر گردد. از دهه ۵۰ به این سو، دولت نه‌تنها دیگر سرمایه لازم از مالیات‌ها تأمین نکرد بلکه بیش از ۹۰ درصد سرمایه کشور از محل فروش نفت و گاز تأمین می‌شد که دست او بود. ازاین‌رو نقش و ماهیت دولت تغییر کرد و با دریافت حقوق دولتی از تولید و بازرگانی، به نهادی بسیار پول‌دار تبدیل شد. ازاین‌رو دیگر گرفتن حقوق دولتی از مردم و پیشرفت تولید و بازرگانی کشور برای افزایش درآمدهای دولت و رضایت مردم از خدمات و عملکرد آن، برایش مهم نبود.

تا پیش از انقلاب بیش از ۷۰ درصد مردم در روستاها و شهرهای کوچک زندگی می‌کردند و هیچ سهمی از درآمدهای نفتی نداشتند یا سهم‌شان بسیار اندک بود. مدیریت کشور با این نگرش، تک محصولی شدن صادرات، ریخت و پاش درآمدهای نفتی، نابودی کشاورزی و صنعت داخلی، کاهش صادرات غیر نفتی، افزایش گسترده واردات، اخذ مالکیت مردم بر آب، نابودی تشکل‌های مردمی با عمر چند هزار ساله آب و خاک، حذف مردم از مدیریت کشور، بزرگ و فربه شدن دولت، و پرداخت یارانه‌های پیدا و پنهان به آب و انرژی، نارضایتی مردم از حکومت را به‌دنبال داشت.

پیامدهای توزیع نادرست و زیان‌بار یارانه‌های پنهان انرژی و آب

پرداخت یارانه‌های بی‌حساب و کتاب، ناعادلانه و زیان‌بخش انرژی منتج به تولید خودروهای داخلی نامناسب با دانش و ابزارهای کهنه و ناکارآمد، مانع ورود خودروهای برقی، هیبریدی و با مصرف بسیار کم و کمترین میزان آلودگی به کشور شده است. عدم‌اسقاط خودروهای فرسوده با مصرف و آلودگی بسیار بالا، گسترش بی‌برنامهٔ کلانشهر مشهد آلودگی شدید هوا، آب و خاک را در مشهد به‌دنبال داشته است. تعداد روزهای با هوای پاک در سال، در حال کم شدن است و بر تعداد روزهای آلوده و همچنین شدت و گسترش آلودگی‌ها افزوده می‌گردد. مردم برای سلامتی و نفس کشیدن به ساخت و خرید ویلا در خارج از کلانشهر مشهد روی آورده‌اند. نبود برنامه مدون همخوان با نیاز و گسترش شهر، برای گسترش شبکه ریلی در مشهد، رفت‌وآمد خودروهای فرسوده و استاندارد نبودن خودروهای تولید داخل از یک سو و از سوی دیگر نبود هیچگونه نظارت و مدیریتی بر ساخت و خرید و فروش ویلاها؛ این شرایط را بدتر و پیچیده‌تر می‌کند.

بزرگی و فربه بودن دولت و پرداخت یارانه‌های سنگین آشکار و پنهان، اعتباری برای پیشرفت کشور باقی نمی‌گذارد

بدنه دولت، ساختار و تعداد کارمندان دولتی و شرکت‌های خدماتی

پرونده ویژه

وابسته، نسبت به کشورهای پیشرفته بسیار بزرگ بوده و کارایی، کارآمدی و خوشنودی مردم از عملکرد دولت بسیار کم است. هرچه دولت بزرگ شود، بخش‌های تعاونی و خصوصی کوچکتر و امکان پیشرفت کشور، توسعه اقتصادی و اجتماعی آن، خوشنودی مردم از عملکرد دولت کمتر و کاغذبازی، باندبازی و فساد بیشتر خواهد شد. دولت باید کوچک، چابک، کارآمد باشد و بستر را برای مردم و نهادهای مردمی و اقتصادی برای پیشرفت کشور آماده کند. در ایران برابر قانون بودجه، ۹۵ درصد درآمد کشور برای هزینه‌های جاری و یارانه‌ها پرداخت می‌شود. چهار تا پنج درصد باقی مانده برای پیشرفت کشور و آبادانی کشور هزینه می‌گردد. با این میزان اندک اعتبار نمی‌توان چرخ پیشرفت کشور را چرخاند و زیرساخت‌های لازم را در بخش‌های آب، انرژی، تولید، گردشگری و … بنا کرد.

فرصت‌های نادیده گرفته شده در مدیریت پایدار و ارزان آب

در کشاورزی سنتی ما هدررفت آب از منبع آبی تا محل آبیاری زیاد بوده و نوع کشت با بهترین الگو همخوان نیست و همچنین در آن از بذره‌ای اصلاح‌شده و کودهای مناسب استفاده نمی‌شود؛ بر اساس گزارش سازمان جهاد کشاورزی به دلیل بی‌توجهی به آموزش و نبود ماشین یا وجود ماشین‌های کهنه و فرسوده در فرآیند کاشت، داشت، برداشت و جابجایی فرآورده‌های کشاورزی به سیلوها و بازار تا مصرف‌کننده بیش از ۳۰ درصد فرآورده‌ها از بین می‌رود. در منزل هم با ریخت و پاش می‌گویند گاه تا ۳۰ درصد فرآورده‌ها را به پسماند تبدیل می‌کنیم. با مدیریت درست و مکانیزه کاشت، داشت، برداشت و جابه‌جایی فرآورده‌های کشاورزی به سردخانه‌ها و بازار می‌توان نزدیک یک میلیارد مترمکعب آب را بدون کاهش تولید؛ کمتر برداشت کرد. با افزایش مساحت گلخانه‌ها حجم صرفه جویی آب با افزایش تولید بسیار کم می‌شود.

هدررفت آب از خط‌های انتقال، پلایش و شبکه‌های پخش آب بیش از ۳۰ درصد است

در آب آشامیدنی و بهداشتی میانگین هدررفت آب از خط‌های انتقال، پلایش و شبکه‌های پخش آب بیش از ۳۰ درصد بوده که در مشهد این میزان کمتر است. به‌دلیل ناهمخوان بودن ساختمان‌ها با مدیریت مصرف آب و کهنه بودن شیرهای برداشت آب و لوازم خانگی، حمام و بی توجهی به آموزش‌های عمومی میزان هدررفت آب آشامیدنی و بهداشتی تا ۴۰ درصد نیز می‌رسد. با کاهش هدررفت آب و مصرف بهینه آن می‌توان دست کم ۱۰۰ میلیون متر مکعب در برداشت حجم کنونی آب آشامیدنی و بهداشتی صرفه جویی کرد.

حجم بزرگی از پساب‌های خانگی مشهد بدون پلایش یا با پلایش بد در کشف رود رها می‌شود

در کلان‌شهر مشهد حجم کل پساب‌های خانگی شهر جمع آوری و برابر استانداردهای محیط زیست پلایش و باز مصرف نمی‌شود. حجم بزرگی از پساب‌های خانگی مشهد بدون پلایش یا با پلایش بد در کشف رود رها می‌شود و انبوهی از چالش‌ها را می‌آفریند. با پلایش برابر استاندارد پساب‌های شهری و بازچرخانی آن با آب چاه‌های کشاورزی و بازتخصیص آب این چاه‌ها برای پایداری آب در دشت مشهد و تأمین آب آشامیدنی و بهداشتی بیش از ۱۵۰ میلیون متر مکعب در سال آب مناسب خواهیم داشت. در صنعت به دلیل کهنه و فرسوده بودن ماشین‌ها و تکنولوژی؛ نرخ بهره‌وری آب بسیار کمتر از کشورهای پیشرفته است. آنها با مصرف یک متر مکعب تولید بیشتر و بهتری دارند و از سوی دیگر بر مبنای«تولید با پساب صفر» یا جمع آوری پساب‌ها و پلایش و مصرف چند باره آن کار می‌کنند. همچنین با آبخوان‌داری، آبخیزداری و پخش سیلاب باید با سیلاب‌ها آبخوان‌های ورشکسته استان را تغذیه کرد و از ویرانی سیلاب‌ها جلوگیری نمود.

پرونده ویژه

انتقال آب دریای عمان به خراسان، بسیار گران و هزینه‌بر است

شیرین‌سازی و جابجایی آب از دریای عمان به مشهد به دارازی بیش از ۱۶۰۰ کیلومتر و به میزان ۱۲۰ میلیون متر مکعب در سال، به سرمایه‌ای دست کم پنج میلیارد یورویی نیاز دارد. هزینه‌های جاری، شیرین‌سازی و انتقال آب به مشهد، برای هر متر مکعب، بدون در نظر گرفتن هزینه اجرای طرح، حدود پنج یورو برآورد می‌شود. ازاین‌رو آب شیرین دریای عمان یا خلیج فارس در مشهد آبی بسیار گران خواهد بود که چالش‌های زیست محیطی و امنیتی آن هم باید به‌درستی بررسی شود.

اگر طرح شیرین‌سازی آب دریا و انتقال آن به هر نقطه‌ای از کشور از جمله دشت مشهد و خواف، اگر با سرمایه بخش خصوصی انجام شود باید تشویق کرد تا اجرا کنند. با وجود این‌همه معدن‌های آهن و کارخانه‌های گندله‌سازی که در دشت خشک و ورشکسته خواف برپا کرده‌ایم؛ برای نجات این دشت هیچ راهی جز آوردن آب از دریا نداریم. دولت که اعتباری برای جلوگیری از هدررفت آب آشامیدنی و بهداشتی از شبکه‌های انتقال، مکانیزه و مدرن کردن کشاورزی، گسترش شهرک‌های گلخانه‌ای و اجرای آبخیزداری، آبخوان‌داری و مهار سیلاب‌ها با پخش سیلاب و ساخت سد ندارد در حالی‌که می‌توان که با اجرای اقدامات مذکور چند میلیارد متر مکعب آب همخوان با محیط‌زیست صرفه‌جویی کرد؛ نباید نباید چنین سرمایه‌سنجینی برای تأمین ۱۲۰ میلیون متر مکعب آب تخصیص دهد. باید بخش خصوصی را تشویق کرد که این کار را با سرمایه خود انجام دهد.

صنایع آب‌بر باید به کناره دریای عمان منتقل شوند

افزایش جمعیت کلان‌شهر مشهد و جانمایی صنعت‌های آب‌بر در جای‌جای استان هیچ مبنای علمی ندارد و بسیار دور از خرد است. جانمایی بیش از ۷۵ درصد صنعت و ۹۰ درصد خدمات استان در دشت مشهد، ۵۵ درصد جمعیت استان را در این دشت ساکن کرده است. این روند با هیچ مبنایی نه پذیرفته شدنی است و نه پایدار خواهد بود. باید صنعت‌های پرآب خواه مانند پتروشیمی، فولاد، سیمان و… را به کناره‌های دریای عمان و خلیج فارس منتقل کنیم. جانمایی کارخانه‌های فولاد در دشت‌های نیشابور، خواف، تربت حیدریه، جلگه رخ ، جوین و بدتر از همه خضری، که آبخوان‌های زیرزمینی این دشت‌ها ورشکسته و با شور شدن آب و نشست زمین روبه‌رو هستند و نیز آب آشامیدنی و بهداشت شهرها و روستاهای یادشده به‌سختی از آبخوان‌های تکیده برداشت می‌شود؛ نمادهایی از توسعه ناپایدار و محکوم به شکست است.

مدیریت باید مشارکتی و بر مبنای خرد جمعی باشد

تجربه نشان داده کارآمدترین، پایدارترین و اقتصادی‌ترین گزینه برای مدیریت آب، مدیریت مشارکتی و سازگاری با کم آبی است. هرگونه افزایش جمعیت، توسعه کشاورزی، صنعت و .. باید حاصل آمایش سرزمین و همخوان با محیط‌زیست و توانایی‌های آن برای جایگزینی منابع مصرفی و خودپالایی هوا، آب و خاک منطقه باشد. در غیر این صورت پیشرفت ناپایدار، بسیار گران، پرهزینه و با پیامدهای زیست محیطی خواهد بود. ایرانیان چند هزار سال پیش با خرد جمعی و هوشمندی به احداث کاربزها در کناره‌های کویر در دل زمین روی آوردند و چرخ زندگی خود و دولت‌ها را

اقرآن

دوفصلنامه اختصاصی انرژی و آب

به خوبی چرخاندند. در فرهنگ و تمدن کاریزی مردم مالک آب هستند و آب بزرگ‌ترین و سرمایه آنها است. مالکان آب، با تشکل‌های بسیار کهن، آب را چند هزار سال به‌درستی، پاک، پایدار و ارزان مدیریت کردند. از دهه ۵۰ که دولت با افزایش درآمدهای نفتی، مالکیت و مدیریت مردم بر آب را از آنان گرفت و ادارات کل آبیاری و سپس شرکت‌های آب منطقه‌ای به‌راه انداخت دیگر نه‌تنها از آب مالیات نگرفت که هزاران همت نیز در ساخت سدها و حفر چاه‌های عمیق سرمایه‌گذاری کرد. نتیجه مالکیت و مدیریت انحصاری دولت بر آب و حذف مردم بحران و ورشکستگی ویرانگری بوده است.

راهبرد نجات بخش؛ مشارکت مردم و تشکل‌ها در مدیریت آب

تجربه نشان داده که هیچ دولتی بدون حضور مؤثر مردم و هیچ مردمی بدون حضور دولت نمی‌توانند با هر میزان اعتبار، آب را به‌درستی مدیریت کنند. مردم و دولت باید دست در دست هم با مدیریت مشارکتی و خرد جمعی، با احترام به مالکیت مردم بر آب و حاکمیت دولت بر آب و خاک، آن را کارآمد، ارزان و شفاف مدیریت کنند. چند سال است در استان خراسان رضوی برای نخستین بار در کشور، آب با مشارکت تشکل‌های کشاورزان مدیریت می‌شود. هرچند هنوز در آغاز راه‌اند؛ ولی همین آغاز نیز دستاوردهای بسیار ارزنده‌ای داشته است. در سال ۱۴۰۱ استان و دشت مشهد خشکسالی بسیار شدیدی رخ داد؛ در آن سال در دشت مشهد جمعاً ۷۰ میلی‌متر باران بارید اما هیچ هرج و مرجی رخ نداد؛ زیرا مردم و به‌ویژه تشکل‌های کشاورزی در مدیریت آب استان شریک بودند.

آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی در مدیریت منابع آب یک ضرورت است

برای مدیریت بهینه منابع آب و اصلاح نگرش عمومی نسبت به یارانه‌ها، آگاهی‌بخشی و اطلاع‌رسانی مداوم بسیار لازم و ضروری است. تجربه نشان داده که اطلاع‌رسانی به شهروندان درباره چگونگی تأمین آب و هزینه‌های مرتبط با آن، می‌تواند نقش مهمی در کاهش مصرف داشته‌باشد. در شهر وین در کشور اتریش که از سرزمین‌های پُر آب جهان است، کتابچه‌ای مصور و به‌زبان ساده که در آن چگونگی تأمین آب آشامیدنی و بهداشتی این شهر را سه زبان انگلیسی، آلمانی و فرانسوی به شهروندان و گردشگران می‌دهند. در این کتابچه منابع آب شهر وین، فاصله آن تا شهر، پلایش آب، هزینه‌های برداشت، انتقال و توزیع آب آمده است تا مردم بدانند آبی که در لوله‌های خانه جریان دارد و به سادگی با چرخاندن یک شیر در دسترس است با چه سختی و هزینهٔ زیادی آورده می‌شود. همهٔ دشت‌های ما ورشکسته است؛ با شور شدن آب بخشی از حجم آبخوان‌های زیرزمینی نابود می‌شوند. هر میزان پیشروی در این کج‌راهه، به سرزمینی سوخته ختم خواهد شد که پیامدهای بسیار خطرناک و جبران‌ناپذیری خواهد داشت. البته نباید مردم را ترساند؛ مردمی که امیدوی برای بهبود و اصلاح امور نداشته باشند، بدون شک بازنده هستند. به‌جای ترساندن مردم، باید با آگاهی‌بخشی و انتشار اطلاعات درست و راهکارهای کارآمد برای رهایی استان از ورشکستگی ویرانگر آب در بین مردم از آنها خواست تا آب را در همه بخش‌های شرب و بهداشت، کشاورزی، صنعت و خدمات بهینه مصرف کرده و پساب‌ها را جمع‌آوری، پلایش و بازمصرف کنند. دست در دست یکدیگر با مدیریت مشارکتی و خرد جمعی می‌توانیم همه چالش‌ها و مسائل را به‌درستی مدیریت کنیم.

بررسی پیوست‌های اجتماعی و سیاست‌های غیرقیمتی اصلاح یارانه پنهان

موضوعات مهم و اساسی مانند یارانه پنهان آب توأم با توانمندسازی آنها به ارتقای سرمایه اجتماعی و کارآمدی حکمرانی منجر می‌شود که در ادامه به آن را بررسی می‌کنیم.

احمدرضا اصغریور ماسوله دانشیار گروه علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد و پژوهشگر حوزه جامعه‌شناسی اقتصادی و شبیه‌سازی اجتماعی:

توصیه من به دولت این است که فعلاً به سمت اصلاح یارانه آب نرود

قیمت آب باید از صفر شروع شود و به مرور به قیمت واقعی نزدیک شود؛ در جامعه‌ای که قانون‌گریزی به هنجار تبدیل شده، تعیین اینکه به چه کسی آب رایگان بدهیم و به چه کسی با قیمت واقعی بفروشیم، چالش برانگیز است.

در گفتگو با دکتر اصغریور به‌عنوان یک جامعه‌شناس به بررسی پیوست‌های اجتماعی اصلاح یارانه پنهان و راهبردهای غیرقیمتی و تاریخی مدیریت آب در جوامع ایرانی و ظرفیت‌های اجتماعی کشور در این زمینه پرداخته‌ایم.

واقعیت‌های تاریخی و اقلیمی در تضاد با توسعه وارداتی و اروپایی است

سرزمین ما، ایران، یکی از مناطق کم‌آب جهان بوده که تفاوت‌های جدی با مناطقی مانند اروپا و شرق آسیا دارد. توسعه در ایران بر نه بر پایه دسترسی به زمین بلکه بر پایه دسترسی به منابع آبی بوده است. تقسیم آب همواره یک چالش جدی بوده و سنت‌های مفصل و نقش‌های اجتماعی برای مدیریت آب وجود داشته است. برای نمونه یکی از وظایف کلیدی میرآب‌ها، خان‌ها و فتودال‌ها فراهم کردن دسترسی به آب بوده است؛ بر همین اساس شهرهای بزرگ نیز در کنار کوه‌های بلند با دسترسی به آب شکل گرفته‌اند. اقلیم خشک ایران باعث شده که کم‌آبی یک معضل تاریخی و طولانی‌مدت باشد؛ برای مقابله با این مشکل، همکاری جدی بین حکمرانان محلی و مردم وجود داشته به‌گونه‌ای که ما سنت طولانی یاریگری و هم‌رسانی برای دسترسی به آب داریم. در دوران مدرن، توسعه وارداتی به پُررنگ شدن نقش دولت‌ها منجر شده و نظم و تعادل مردم‌محور گذشته را بر هم زده و سبک زندگی اروپایی را گسترش داده است. مثلاً افراد از چمن، باغ‌های خصوصی، پارک‌های بزرگ و بلوارهای پر از درخت و گل خوشحال می‌شوند که این‌ها با اقلیم ما سازگار بوده و با وضعیت تاریخی ما انطباق ندارد. فضای سبز به این شکل افراطی، فشار زیادی به اقلیم و منابع آبی وارد می‌کند. هزاران باغ و ویلا در اطراف کلان‌شهرها و شهرهای کشور به شکل فزاینده‌ای مصرف آب را افزایش داده و اقلیم را تخریب کرده است. به دلیل دسترسی محدود به آب‌های زیرزمینی و کمبود آب روان، سبک زندگی کنونی با اقلیم ایران همخوانی ندارد. با آب‌های زیرسطحی و منابع راهبردی خود دست به گسترش یک سبک زندگی نادرست زده‌ایم که با واقعیت‌های تاریخی و اقلیمی فلات ایران در تضاد و تناقض است.

اصلاح سبک زندگی و سبک مصرف آب با مقاومت اجتماعی روبه‌رو خواهد شد

اصلاح سبک زندگی نامناسب با واقعیت اقلیمی که نتیجه آن مصرف زیاد آب است، به دلیل نارضایتی و ناراحتی مردم بسیار دشوار خواهد بود؛ برای نمونه فضای سبز عمومی باعث مقاومت و نارضایتی اجتماعی می‌شود. در طول تاریخ، ایرانیان متناسب با اقلیم زندگی کرده‌اند و این باعث پایداری حیات در این سرزمین بوده است. اما سبک زندگی کنونی به دلیل از بین بردن و تهدید زیرساخت‌های حکمرانی، تمدن و آب، نمی‌تواند ادامه پیدا کند؛ به زبان صریح‌تر تمام الزامات حیات بشر در این سرزمین با رویه کنونی از بین خواهد رفت. آینده‌ای غم‌انگیز در انتظار ماست، البته فناوری می‌تواند کمک کند اما روند اصلاحات قرار نیست سریع، ساده، بدون هزینه و تنش اجتماعی انجام شود.

چالش امروز کشور در حوزه تخصیص یارانه به شیوه نادرست است

تاثیرات اقتصادی، اجتماعی و سیاسی ناشی از تخصیص یارانه‌ها باید به‌دقت بررسی شود. تخصیص یارانه‌ها به شیوه نادرست تخصیص موجب افزایش تقاضا و مصرف شده است. برای نمونه، بنزین ارزان باعث

فشار اجتماعی معکوس؛ وقتی صرفه‌جویی توسط مردم تقبیح می‌شود...

بهبود نظارت و فشار اجتماعی نیز می‌تواند مؤثر باشد اما تا رسیدن به یک فشار اجتماعی مؤثر فاصله زیادی داریم. هم‌اکنون، ما مکانیسم فشار اجتماعی داریم، اما در جهت عکس؛ برخی از افراد در خانواده‌ها اگر بخواهند صرفه‌جویی و سخت‌گیری کنند، اعضای خانواده یا اطرافیان ممکن است بگویند که «چه خبره؟ چرا داری این کار رو می‌کنی؟ برای کی داری این کار رو می‌کنی؟» البته وضعیت کنونی نسبت به چند سال گذشته بسیار بهتر شده و نسل جدید آگاه‌تر و مراقب‌تر است. نگرانی‌های زیست‌محیطی، گفت‌وگوها، نشریات و اقداماتی مانند کارهای خانه هم‌افزایی انرژی و آب، بسیار مؤثر بوده و وضعیت اکنون قابل مقایسه با گذشته نیست. با این حال، هنوز تا رسیدن به یک فشار اجتماعی واقعی فاصله داریم.

ایران و اروپا در پیشینه سنت صرف‌جویی آب قابل قیاس نیستند

ایران دارای تفاوت‌های زیادی مانند میزان دسترسی به منابع آبی و سنت‌های فرهنگی با کشورهای غربی است. ایران سنت طولانی مراقبت از آب و تقسیم آب را دارد، که باید حفظ و تقویت شود؛ این سرمایه‌های فرهنگی و اجتماعی می‌توانند در مدیریت منابع مؤثر باشند. به‌دلیل فراوانی منابع آبی در اروپا، این کشورها نیاز به مدیریت منابع آب به مانند ایران نداشته‌اند؛ اروپا شبیه یک باغ بزرگ است که رودخانه‌های فراوانی در آن جریان دارد.

تناقض‌ها و ناکارآمدی‌های دولت؛ مانع مشارکت مردم در مدیریت مصرف می‌شود

اگر به‌عنوان شهروند بخواهیم با حکومت همکاری کنیم، نمی‌شود فقط در زمینه آب با آن همکاری کنیم و با بقیه حوزه‌ها کاری نداشته. مردم وقتی کلیت حکومت را ناکارآمد می‌بینند، نمی‌توانند تفکیک ایجاد کنند؛ مثلاً قاچاق سوخت در مقیاس‌های عظیم صورت می‌گیرد، یا چاه‌های غیرمجاز به تعداد زیادی وجود دارد اما دولت‌ها به مردم می‌گویند که شیر آب را زودتر ببندند، در حالی که پمپ‌های چاه‌های غیرمجاز همچنان کار می‌کنند و در اطراف شهر مشهد جنگل‌هایی به وجود آمده که با اقلیم منطقه سازگار نیستند. در این اقلیم خراسان، بالای کوه نباید درخت باشد و هر جا که هست، به زحمت نگه داشته شده و حق دیگران پایمال شده

است. این سؤال برای همه مطرح است که چرا با این وضعیت برخورد نمی‌شود؟ درحالی‌که به شهروندی که یک اشتراک کوچک آب دارد، فشار می‌آورند.

ضرورت اصلاحات فراگیر؛ مکانیسم قیمتی بدترین اثرات را دارد

مکانیسم قیمت اولین چیزی است که به ذهن می‌رسد تا مصرف را کنترل کند، اما واقعیت این است که این راه‌حل ساده‌ترین و کم‌زحمت‌ترین راه است. در جامعه ما هر نابسامانی که مشاهده می‌شود، ابتدا به دنبال قانون‌گذاری برای آن هستند، اما قانون به‌تنهایی نمی‌تواند همه مشکلات را حل کند. قانون ساده‌ترین و کم‌زحمت‌ترین راه‌حل است، اما اجرای آن و قدرت نفوذش چقدر است؟ مکانیسم قیمتی به‌عنوان ساده‌ترین و ابتدایی‌ترین اقدام می‌تواند مؤثر باشد اما علاوه‌بر سادگی، کور است؛ مکانیسم قیمت بدترین اثرات را دارد.

دخالت دولت در همه حوزه‌ها به مشارکت جمعی مردم آسیب زده است

مسئله اصلی این است که دولت در عین ناکارآمدی در همه چیز دخالت می‌کند. به همین دلیل، مصرف آب، بنزین و انرژی تبدیل به نوعی منبع سود شده؛ دخالت دولت در همه حوزه‌ها، به مشارکت جمعی مردم آسیب زده است. تصور اینکه این منابع مشترک هستند و اگر از بین بروند به آینده خودمان و فرزندانمان آسیب می‌زنیم، کم‌رنگ شده است. یارانه‌های پنهان از یک سو به بهبود کیفیت زندگی کمک کرده‌اند؛ برای مثال، دسترسی به آب سالم در ایران نسبت به برخی کشورهای همسایه وضعیت بهتری دارد که به دلیل سرمایه‌گذاری دولت و فراهم کردن امکانات عمومی است. اما از سوی دیگر، این یارانه‌ها موجب افزایش تقاضا و مصرف بی‌رویه منابع شده‌اند. دولت باید از دخالت زیاد در همه حوزه‌ها خودداری کند و به مردم اجازه دهد تا به صورت جمعی مشارکت کنند؛ مدیریت مصرف منابع باید به گونه‌ای باشد که منافع مشترک همه مردم حفظ شود و به آینده نسل‌های بعدی آسیب نرسد.

جای خالی دفتر جمع‌آوری داده‌های اجتماعی در شرکت‌های حوزه آب

در عصر کنونی، کیفیت و حجم داده‌ها بهبود یافته، اما مسئله اصلی فقدان داده‌های اجتماعی و نگرش‌های مردم است. منظور من درباره گرایش‌ها، نگرش‌ها و تأثیرگذاری‌های مردم بر یکدیگر است. معمولاً در

گردهمایی تحلیلی و بررسی پیش نویس سند ساماندهی رودخانه کشف رود

بررسی ۳۰ چالش و ۱۱۰ عنوان پروژه برای ساماندهی رودخانه کشف رود

گردهمایی تحلیلی و بررسی پیش نویس سند ساماندهی رودخانه کشف رود با مشارکت و همراهی شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی، فرهنگسرای تخصصی محیط زیست شهرداری مشهد و شرکت آب و فاضلاب مشهد و با حضور کارشناسان، اساتید دانشگاه و فعالان محیط زیست خراسان رضوی در سالن همایش‌های شرکت آب و فاضلاب مشهد برگزار شد.

این گردهمایی با محوریت ارائه یافته‌های دو سال اخیر کارگروه ساماندهی و احیای کشف رود خانه هم‌افزایی انرژی و آب برای بررسی نظرات فعالان محیط زیستی با مشارکت کم‌نظیر کنش‌گران محیط زیست استان خراسان رضوی مواجه شد و با زتاب‌های متعددی در فضای رسانه داشت.

در این رویداد حسین اسماعیلیان مدیرعامل شرکت آب و فاضلاب مشهد مقدس، محمدرضا فلفلانی مدیرعامل خانه هم‌افزایی انرژی و آب، رمضان روحانی دبیر کارگروه ساماندهی و احیای کشف رود خانه هم‌افزایی انرژی و آب، کامران داوری رئیس پژوهشگاه آب و محیط زیست دانشگاه فردوسی مشهد، محمد سلیمی مسئول طرح احیا و آزادسازی کشف رود شرکت آب منطقه‌ای خراسان رضوی و حمید کافی مدیر بهره‌برداری و توسعه شبکه‌های فاضلاب شرکت آب و فاضلاب مشهد به طرح بحث پیرامون ابعاد سند ساماندهی رودخانه کشف رود، پاسخگویی به سوالات و پیشنهادات حضار و بررسی راهکارها و چالش‌های احصا شده در بستر کارگروه پرداختند.

گزارش
ویدیویی
رویداد

مطالعه
پیش‌نویس
سند

اصلاح یارانه پنهان آب نرود؛ نمی‌گویم هیچ کاری نکنید، اما با این مسئله شوخی نکنید.

در جامعه‌های ساده‌ترین تصمیم‌ها نیز پیچیده هستند

وقتی نمی‌توانید به بنزین که یک کالای غیرحیاتی است دست بزنید، چطور می‌خواهید به آب بپردازید؟ واکنش‌های اجتماعی به این مسائل بسیار پیچیده است. به عنوان مثال، رئیس‌جمهور گفت که فیلترینگ را برمی‌دارد، اما هنوز نتوانسته این کار را انجام دهد. چرا؟ به خاطر نیروهای متعارضی که در جامعه وجود دارد. این نشان می‌دهد که حتی ساده‌ترین تصمیم‌ها نیز پیچیده هستند. وقتی نمی‌توانید یک دکمه را از حالت روشن به خاموش برگردانید، چطور می‌خواهید رفتارهای ۸۵ میلیون نفر را به این سادگی اصلاح کنید؟ این بسیار پیچیده‌تر از چیزی است که فکر می‌کنید.

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد و نسل جوان

نقش سازمان‌های مردم‌نهاد مانند خانه هم‌افزایی انرژی و آب در این زمینه کلیدی است و جای خوشحالی دارد که نسل جوان آگاه‌تر، علاقه‌مندتر، متعهدتر، راستگوتر و درستکارتر هستند. این نسل آینده‌سازان امیدوارکننده‌ای هستند که می‌توانند تغییرات مثبت ایجاد کنند. امیدوارم این نسل بتوانند پدر و مادرهایشان را تربیت کنند و جامعه را به سمت بهتری هدایت کنند.

این زمینه داده‌های مناسبی در کشور وجود ندارد. شرکت‌های حوزه آب باید دفتر جمع‌آوری داده‌های اجتماعی داشته باشد تا سازوکار مطلوبی برای مدیریت مصرف ایجاد کند.

در جامعه قانون‌گریزی به هنجار تبدیل شده است

آب باید به‌گونه‌ای مدیریت شود که همه به آن دسترسی داشته باشند، حتی اگر کسی توانایی پرداخت هزینه آن را نداشته باشد. قیمت آب باید از صفر شروع شود و به مرور به قیمت واقعی نزدیک شود. در جامعه‌ای که قانون‌گریزی به هنجار تبدیل شده، تعیین اینکه به چه کسی آب رایگان بدهیم و به چه کسی با قیمت واقعی بفروشیم، چالش برانگیز است. این امر می‌تواند خطرات امنیتی برای کشور به همراه داشته باشد و تمدن را تهدید کند.

توصیه من به دولت این است که فعلاً به سمت اصلاح یارانه آب نرود

در حال انجام کاری با سرزمین‌مان هستیم که ممکن است تمدن‌مان را از بین ببرد. بخش‌هایی از سرزمین‌مان ممکن است غیرقابل سکونت شوند. ما در دوره‌ای هستیم که باید از حملات به لوله‌های آب و مسمومیت آن‌ها بترسیم؛ اگر این مشکل امنیتی به وجود بیاید، نظم اجتماعی کشور نیز از بین خواهد رفت. این مسائل شوخی‌بردار نیستند و باید با احتیاط بیشتری عمل کنیم. شاید حوزه آب اولین حوزه‌ای نباشد که باید در آن مداخله کنیم. اگر توانستید مشکل برق و بنزین را حل کنید، سپس به آب بپردازید. توصیه من به دولت این است که فعلاً به سمت

یارانه پنهان آب و راه‌های طی نشده

قیمتی استفاده می‌کند؛ یا با نگاه حفظ سرمایه اجتماعی به مدیریت وضعیت موجود و تعیین خط‌مشی‌های سازگار با واقعیت‌های میدانی یارانه پنهان آب، به اصلاح ریشه‌ای از یکی از مهم‌ترین مشکلات کشور می‌پردازد.

در این پرونده بر ضرورت اصلاح کلی یارانه پنهان آب تأکید شد و ابعاد مختلف آن شامل موانع، چالش‌ها و تبعات اصلاح و عدم اصلاح آن مورد بررسی قرار گرفت. دولت چهاردهم در حال تعیین راهبردهای اصلاح، مدیریت و یا بازتخصیص یارانه پنهان انرژی و آب است و در نهایت نیز این دولت است که یا هزینه اجتماعی را به‌جان می‌خرد و از سیاست‌ها صرفاً

آموزشگاه آزاد فنی و حرفه‌ای خانه هم افزایی انرژی و آب

با مجوز برگزاری بیش از ۴۰۰ دوره در ۱۰ رشته اصلی (فنی حرفه‌ای)

- برق
- مدیریت صنایع
- امور اداری
- فناوری ارتباطات
- بهداشت و ایمنی
- الکترونیک
- فناوری نرم و فرهنگی
- پتروشیمی
- امور مالی و بازرگانی
- معماری
- تاسیسات
- خدمات حقوقی
- فناوری انرژی‌های نو و تجدیدپذیر

ارتباط با آموزشگاه

۰۵۱-۳۸۳۳۱۹۱۱
 @ WESH_EDU
 ۰۹۰۰۵۵۳۱۹۱۱